

DEMONOLOŠKA BIĆA U HRVATSKOJ TRADICIJSKOJ KULTURI

Matošić, Daria

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:257947>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

DEMONOLOŠKA BIĆA U HRVATSKOJ TRADICIJSKOJ
KULTURI

DARIA MATOŠIĆ

SPLIT, 2014.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij: Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

**DEMONOLOŠKA BIĆA U HRVATSKOJ TRADICIJSKOJ
KULTURI**

Studentica:

Daria Matošić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2014. godine

SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Usmeno stvaralaštvo	7
2. 1. Prožimanje usmene i pisane književnosti	7
3. Objašnjenje glavnih pojmova	9
4. Demoni	11
5. Demonološka (onostrana) bića	12
6. Općenito o vješticama	15
6. 1. Tko je uopće vještica u narodnim predajama?	15
6. 2. Definicija i porijeklo vještice	16
6. 3. Obredna mjesta i rituali	18
6. 4. Vještičja oprema	20
6. 5. Inkvizicija	21
6. 6. Progoni vještica u Hrvatskoj	22
7. Demonološka bića u Poljicima	24
7. 1. Poljica	24
7. 2. Vještice i vukodlaci u Poljicima	24
8. Moja podjela demonoloških bića	29
8. 1. Vještice	30
8. 1.1. Vještica htjela zaklati dijete	30
8. 1.2. Mora – dlaka	30
8. 1.3. Teta Mara višćica	31
8. 1. 4. Mala dječica i stara vještica	32
8. 1. 5. Stara štrigetina i mali	32
8.1.6. Svoju djecu jela	34
8. 1. 7. Vještice iščupale i ispekale srce	35
8.1.8. Vještice jedu srce	36
8. 2. Vragovi	37
8. 2. 1. Ciganin prevaril vraga	37
8. 2. 2. Pop od Rovinja i vrag	39
8. 2. 3. Baba gora od vraga	41
8. 2. 4. Žena i vrag u jami	41
8. 2. 5. Čovjek spasio đavla	43

8. 2. 6. Vražji konji	43
8. 3. Ostala bića	44
8. 3. 1. Pasoglavci	44
8. 3. 2. Zvizdar s jednim okom na čelu	45
8. 3. 3. Kraljeva kći vukodlak	47
8. 3. 4. Vukodlak Aleleho	48
8. 3. 5. Vukozlak u dračama.....	48
8. 3. 6. Žena – vuk.....	49
8. 3. 7. Božja vučica.....	50
8. 3. 8. Vučji pastir.....	50
8. 3. 9. Kuga.....	51
8. 3. 10. Kuga se rastaje od svojih	52
8. 3. 11. Kukudare, bukadare	53
8. 3. 12. Kugić.....	53
8. 3. 13. Zmija mladoženja.....	54
8. 3. 14. Zmajev sin.....	55
9. Analiza predaja o vješticama.....	56
9. 1. Model vještice koja se pretvara u životinje	56
9. 2. Model vještice koja je prevarena od djece.....	57
9. 3. Model vještice koja jede srce.....	58
10. Analiza predaja o vragovima.....	58
10. 1. Model lakovjernog vruga.....	58
10. 2. Žena – vrag (Model vruga koji ne uspijeva nadmudriti ženu).....	59
10. 3. Model vruga koji čini dobra djela.....	60
11. Analiza predaja o ostalim demonološkim bićima	61
11. 1. Analiza predaja o jednookim bićima	61
11. 2. Analiza predaja o vukodlacima	61
11. 3. Analiza predaja o vukovima	62
11. 4. Analiza predaja o kugi	63
11. 5. Analiza predaja o zmijama	64
11. 6. Analiza predaja o zmajevima	64
12. Neke predaje kazivača o demonološkim bićima u Splitu	65
12. 1. Crna vištica	65

12. 2. Vražje djelo.....	67
12. 3. Marjeta vištica	68
12. 4. Vištica i vrag se urotili.....	69
13. Zaključak.....	71
Izvori i literatura.....	72
Sažetak	75
Summary	75

1. Uvod

U diplomskom radu dat ću prikaz najčešće prisutnih demonoloških bića u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Postoji obilje naših predaja i usmenih priča o vješticama, vragovima, vukodlacima, vukovima, zmijama, kugi i ostalim demonološkim bićima. Izvori u kojima sam pronašla najveći i glavni dio građe za ovaj rad su knjige Maje Bošković – Stulli *Narodne pripovijetke i predaje* (1963) i *Žito posred mora* (1993), *Vražja družba* (1991) Joze Vrkića, *Štorice od štrig i štriguni* (2008) Drage Orlića i *Poljica: narodni život i običaji* (1987) Frana Ivaniševića. Obje knjige Maje Bošković – Stulli organizirane su tako da na početku sadrže kratak uvod o usmenom stvaralaštvu i najznačajnijim sakupljačima usmenih priča objavljenih u knjizi, dok se u drugom dijelu knjiga nalaze već spomenute sakupljene priče i predaje. *Vražja družba* je također prava riznica predaja o mitskim bićima (vješticama, vragovima, vukodlacima i ostalim) koje je Vrkić prikupio od naših pripovjedača u domovini i izvan nje. Blizak kontakt s narodnim pripovjedačima imao je i Orlić napisavši tako svoje *štorice* o demonološkim bićima iz istarskog života. Život, običaje, a samim time i vjerovanja i predaje o demonološkim bićima u Poljicima vjerno je zabilježio Frano Ivanišević u gore spomenutoj knjizi.

Rad je koncipiran tako da na samom početku dajem definiciju i obilježja usmenog stvaralaštva s naglaskom na prožimanje usmene i pisane književnosti. Sljedeće je poglavlje posvećeno objašnjenju glavnih pojmova (demon, demonološki, vještica, coprnica, irudica, štriga, vrag, vukodlak, vuk, zmaj i zmija). Glavni pojmovi objašnjeni u prethodnom poglavlju zajedno sačinjavaju skupinu demonoloških (onostranih) bića o kojima će biti riječi u poglavlju koje slijedi nakon kraćeg poglavlja o demonima i podrijetlu zla u svijetu. Sljedeće je poglavlje posvećeno općenitim karakteristikama vještica. Riječ je o demonološkom biću koje je najviše zastupljeno u literaturi na tu temu. Još jedan važan dio cjelokupnog rada svakako je i poglavlje o demonološkim bićima u Poljicima.

Središnji dio rada sačinjava moja podjela demonoloških bića. Podjelu sam izvela na temelju pročitane literature shvativši da demonološka bića u hrvatskoj tradicijskoj kulturi možemo podijeliti na skupinu vještica, vragova i ostalih bića (vukodlaci, vukovi, zmijske, jednooka bića i sl.) Prije početka analize iz svake sam od gore spomenute tri skupine prepisala po nekoliko predaja iz literature koje su zapravo osnova za cjelokupnu analizu. Proučavajući svaku od skupina demonoloških bića, uočila sam da se svaka skupina može podijeliti na

podskupine o čemu će biti više govora u poglavljima posvećenima analizi. Na samom kraju rada navela sam nekoliko predaja kazivača o demonološkim bićima u Splitu.

2. Usmeno stvaralaštvo

Usmena književnost postoji već tisućama godina, tj. može se reći da postoji otkad postoji i svijet. Usmene priče stoljećima putuju s koljena na koljeno, prenose se iz generacije u generaciju, neizostavni su dio kulture i tradicije svakog naroda. One se prepričavaju kad god se za to nađe prilika, sastavni su dio svake ljudske aktivnosti pa su tako mnoge od njih nastale ili su bile prepričane u polju, na paši, među ribarima i vojnicima ili u kovačnicama i bolnicama. Velik dio njih u određeni kraj donijeli su putnici i hodočasnici. Plodno tlo za razvoj usmenog stvaralaštva svakako su bile nepismene sredine, zatvorene u sebi za sve veće promjene, a upravljane od strane kolektiva. (Stulli, 1963)

2. 1. Prožimanje usmene i pisane književnosti

Logično je zaključiti da prebacivanje nekog usmenog teksta u pisani medij daje tom istom tekstu neke nove kvalitete i nova značenja. Poznato je da su usmene priče već stoljećima sastavni dio naših dalmatinskih latinskih, talijanskih i hrvatskih ljetopisa, ali i to da su te iste priče iz knjiga u kojima su bile zapisane vrlo lako prelazile u usmenu tradiciju. Primjerice, stare legende o svecima zaštitnicima u dalmatinskim gradovima zabilježio je povjesničar Ferdo Šišić. (Stulli, 1993) Te iste legende postoje i kao prijepisi na latinskom i talijanskom, a prenosile su se i među našim pukom s koljena na koljeno. Iz ovoga je vidljivo koliko su zapravo isprepletene usmena i pisana riječ i koliko je izraženo njihovo prožimanje. Nadalje, u starijoj književnosti možemo naići na mnoge zapisane poučne egzemple za puk čiji su sadržaji jako srodni s onima koji su poznati preko usmenog kazivanja. I naša je renesansna i barokna književnost posudila znatan dio svojih motiva iz narodnih priča. Primjerice, u Hektorovićevoj *Ribanju* ribari kazuju pripovijesti iz starih vremena. Postoji još mnogo primjera prožimanja usmene i pisane riječi, a jedan od zanimljivijih je i Gundulić sa svojim epom *Osman*. Naime, iz usmenog je stvaralaštva preuzeo priče o hercegu Stjepanu o kojemu se priča još i u današnje vrijeme. (Stulli, 1993) U dalmatinskoj književnosti može se naići i na raznorazna mitska bića preuzeta iz usmenog kazivanja. Primjerice, to je vilenica Dinara iz

Planina, vilenica Sniježnica iz *Pavlimira*, razne planinske vile, vukodlaci i sl. Također, u Đurđevićevim *Suzama Marunkovim* govori se o starom mljetskom vjerovanju u vještice. (Stulli, 1983) Trag usmenih predaja vidljiv je i u Šegedinovom *Strancu* koji sadrži motive koji se tiču kuge, vukodlaka što kosi ljude i djevojke uklete u zmiju. (Stulli, 1983) U 18. su stoljeću zabilježena i izravna svjedočanstva pisaca o narodnom životu i pričanju. U tome se posebno ističu putopisac Alberto Fortis i mladi racionalist Ivan Lovrić čija su djela izravna svjedočanstva o Morlacima i njihovom načinu života. Ipak, spomenuta dvojica autora na usmeno stvaralaštvo još uvijek ne gledaju kao na autonomno od književnosti. Stulli navodi da je Lovrić imao dara da čuje i zapamti sve ono o čemu su njegovi Zagorci pričali i pjevali. *Saznat ćemo iz njegove knjige o mnogim vjerovanjima i predajama, kakve se mogu čuti sve do našeg doba (...)* (Stulli, 1993, 16) Lovrićevo poznavanje primjera iz usmene književnosti zaista je široko pa se tako u njegovim djelima mogu naći priče o vješticama i vještcima, lokalne legende o sv. Jurju i Gospi Sinjskoj kao i brojne priče o Morlacima. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće pokrenut je splitski *Pučki list* koji obiluje pripovijetkama iz narodnog života. Među najznačajnijim sakupljačima usmenih pripovijedaka i predaja koje su zapisane u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* ističu se Vladimir Ardalić, Frano Ivanišević, Grgo Petković, Pavlina Bogdan – Bijelić i ostali. (Stulli, 1993) Za splitsku okolicu od posebnog je značaja podatak o radu arheologa i povjesničara Frane Bulića koji je u svojoj monografiji o caru Dioklecijanu sakupio i objavio predaje iz okolice Splita. (Stulli, 1993) Predaje iz splitske okolice objavljivao je i Olinko Delorko, dok je one iz sinjske objavio Stjepan Grčić.

Iako se prenošenjem usmenog teksta u pisani medij dosta toga mijenja, opet se mnoge osobine usmenog pričanja mogu prenijeti u pisani tekst. Primjerice, misli se na neobičan raspored riječi, eliptične rečenice, usklrike, gramatički nepravilne oblike, dijalekatske oblike, razgovorni stil što je sve češća pojava u pričanju kazivača i što njihovim tekstovima daje poseban ugođaj i dinamiku. Pripovjedači se ponekad toliko užive u svoje pričanje da počnu govoriti u prvom licu, a ne u trećem. Nažalost, kad se ovakvi tekstovi prenose u pisani medij izostaju osobne pripovjedačeve primjedbe, stanke koje daju dinamiku, poštapalice, a ponekad je teško shvatiti i njihov odnos prema tome što govore. (Stulli, 1963) U pisani medij prenesen je i kontekst u kojem su nastajale usmene priče, a o tome je dosta pisao Frano Ivanišević. Ivanišević tako piše o pričanjima za stolom u kasnim zimskim večerima, o pričama koje su nastajale uz oganj s bocom vina, o majkama koje su pričale djeci i ostalim situacijama u kojima se razvijala usmena književnost. (Ivanišević, 1987) Nakon što se počelo sa

sakupljanjem narodnih pripovijedaka i njihovim objavljivanjem u različitim zbornicima porasla je njihova važnost u oblikovanju modernoga književnog jezika.

3. Objašnjenje glavnih pojmova

Temeljni pojmovi koji se protežu kroz ovaj rad su demon, demonološki, vještica, coprnica, irudica, štriga, vrag, vukodlak, kozlak, vuk, div, zmaj i zmija. Radi boljeg razumijevanja u nastavku donosim značenje svakog od njih:

demon – *m* (*gen. jd. demóna*) 1. *mit.* dobar ili zao genij, božansko biće koje ravna sudbinom jednoga čovjeka 2. **a.** u kršćana i Židova pali anđeo; zao duh, sotona **b. pren.** opak čovjek (Anić, 1996, 125)

demon – (*grč.*) **1.** U ant. grč. vjerovanju, natprirodno biće, posrednik između bogova i ljudi. **2.** U monoteističkim religijama, bogu protivan zao duh; vrag, sotona, đavao. (Bogdanov i sur., 1974, 205)

demonološki – *prid.* koji pripada, koji se odnosi na demone; koji je poput demona (Anić, 1996, 125)

vještica – *ž* **1. pov. etnol. mit**) žena koja ima moć da ljudima nanosi zlo **2. a.** zla, svadljiva žena **b. razg.** ona koja sve dobro predosjeća (Anić, 1996, 1168)

vještice – u pučkom vjerovanju, žene čarobnice koje raspolažu natprirodnim moćima, u dosluhu su sa đavlom i ljudima mogu nanijeti mnoga zla. Od 13. st. ovo pučko vjerovanje prihvaćaju svjetovni i crkveni pravnici, pa progon tzv. vještica traje sve do druge pol. 18. st. U Hrvatskoj su procesi protiv vještica obustavljeni dekretom carice Marije Terezije (1758.). (Bogdanov i sur., 1974, 1053)

Neki od naziva za vješticu su i coprnica, irudica i štriga, a u nastavku donosim поближе objašnjenje svakog od njih:

còprnica – (còprnjica) *ž, reg., vještica* (Anić, 1996, 86)

coprnica – čarobnica, čaralica, vještica (Klaić, 1985, 235)

irudica – po praznovjerju: žena zloduh, vještica i – u daljem širenju značenja – zla žena uopće, koja se povampiruje za vrijeme oluje (Klaić, 1985, 612)

štriga – *tal.* (striga) vještica; čarobnica; **štrigarija** – magija, čarolija; **štrigun** – vještac, čarobnjak (*tal.* stregone) (Klaić, 1985, 1312)

vrag – *m* (*vok. jd.* vrâže, *nom. mn.* vragovi/vrâzi) **1.** simbolično biće kao oličenje zla; đavao, sotona **2.** zast. arh. jez. knjiž. neprijatelj **3.** razg. nestašno, nemirno dijete, nemirna osoba, vragolan **4.** (u raznim kontekstima) = đavo (Anić, 1996, 1175)

vrag – prema pučkom vjerovanju zao duh, đavao, sotona; FIG zao ili neozbiljan čovjek, šaljivdžija (Bogdanov i sur., 1974, 1059)

vukòdlak – *m* (*nom. mn.* vukòdlaci) **1.** *etnol.* čovjek koji za puna mjeseca poprima izgled i ćud vuka; likantrop (Anić, 1996, 1183)

vûk *m* (*vok. jd.* vûče, *nom. mn.* vûci/vukovi) **1.** sisavac mesožder iz roda pasa (*Canis lupus*) **2.** oštar, zajedljiv, svadljiv čovjek (Anić, 1996, 1182)

vuk – (kurjak; *Canis lupus*), zvijer iz por. psi; u nas čest u gorovitim krajevima; ljeti živi osamljen po šumama, zimi u čoporima prilazi naseljima i kolje stoku. (Bogdanov i sur., 1974, 1062)

zmaj – *m* **1.** *mit.* krilata neman, čudovište kojega je tijelo sastavljeno od tijela raznih životinja **2.** *pov. etnol. jez. knjiž.* hrabar, srčan čovjek **3.** *razg.* (u šali) a. energična, vatrena osoba, svemu dorasla b. ljuta, bijesna osoba **4.** Dječja igračka od papira s repom, leti na vjetru (Anić, 1996, 1237)

zmaj – **1.** MIT hibridna životinja, natprirodne snage, preuzeta iz ikonografije Dalekog Istoka (Bogdanov i sur., 1974, 1085)

zmija – *ž* **1.** Gmaz bez nogu koji se kreće puzeći, često otrovnih zuba (*Ophidia, Serpentes*) **2.** **a.** *pren.* zla, opaka, podmukla osoba **b.** nešto dugo, usko, vijugavo (traka, povorka) (Anić, 1996, 1237)

zmije – (*Serpentes*), podred gmazova jako izdužena obla tijela pokrivenog rožnatim ljuskama, bez vanjskih udova; prirodni neprijatelji mnogih životinja, od kojih veće prije gutanja udave ili umrtve otrovom; žive na kopnu, u moru i slatkim vodama; najpoznatije porodice: ljutice, guje, guževi, kržljonoške, sljeparice. (Bogdanov i sur., 1974, 1085)

4. Demoni

Pod pojmom demoni podrazumijevamo sva ona zla i mračna bića sklona izazivanju mnogih nesreća, nepodopština i zlodjela. Postoje mnoga vjerovanja o tome da su demoni zapravo grješni zli anđeli, odmetnici. (Petersdorff, 2012) Demoni su bića na suprotnoj strani od svega onoga dobrog, ispravnog i prihvatljivog. Upravo zato što postoji ono što je dobro postoji i ono što je zlo jer je upravo to dobro podloga na kojoj dolazi do izražaja djelovanje zla ili djelovanje demonoloških bića. *Jer zlo se može učiniti vidljivim samo na dobru, kao izobličen i škodljiv nametnik, bez vlastita života (...)* (Petersdorff, 2012, 38) Kršćansko vjerovanje govori o anđelu koji se pobunio kada ga je Bog stvorio i samim time učinio pragrijev. On je pali anđeo, tj. demon koji je protjeran s neba. Kao predvodnik ili najpoznatiji pali anđeo svakako se izdvaja Sotona. Naziva se još i Lucifer i bio je najviši među palim anđelima. (Petersdorff, 2012) Simbol je svakog zla jer je ustao protiv Boga, nije Mu želio služiti niti biti ovisan o Njemu. Želio je sam osvojiti obećanje vječnog života, a ne ga primiti kao Božji dar. Pali anđeo koji je učinio pragrijev i posijao sjeme zla zapravo je simbol oholosti i težnje za savršenstvom. (Russell, 1982) *Đavla i ostale demone Bog je po njihovoj naravi stvorio kao dobre, ali su oni sami po sebi postali zli.* (Petersdorff, 2012, 40) Lucifer i ostali anđeli koji su svojim otpadništvom postali demoni dobili su kaznu vječnog prokletstva. (Tomić, 2007) *Kao što uz anđele, koji su ostali vjerni, ide neopoziva odluka za dobro, isto tako uz pale anđele ide jednaka odluka za zlo. (...)* *Dobri anđeli su postali zauvijek učvršćeni u milosti, grješni su međutim na jednak način otvrdnuli u grijehu.* (Petersdorff, 2012, 43) Otpali anđeli borave u paklu gdje čekaju posljednji sud. Najvažnija i najveća je kazna nemogućnost gledanja Boga, a postoji i tzv. kazna ognja koji se ne gasi držeći ih tako u vječnoj mucu. (Glavurtić, 1978)

Svijet demona i svijet anđela dva su nepremostiva i neprijateljska svijeta. Demonima smatramo nadvremenska bića koja nisu ograničena nikakvim prostorom. Dakle, to su bića za koja ne postoje nikakve prostorno - vremenske granice. U mnogim se našim predajama i legendama mogu naći svjedočanstva o bliskim kontaktima s demonološkim bićima, odnosno bićima koja posjeduju demonske karakteristike, kao što su, na primjer, vještice, vragovi, vukodlaci, zmajevi i slično. Ipak, kako je već rečeno, sa samim demonima teže je doći u bliži kontakt. Kršćanska vjera govori o Isusu Kristu kao o Božanskom Spasitelju koji je došao na svijet kako bi ga oslobodio od đavoljeg djelovanja. Naime, u čovjeka je ušao đavao i zatrovao mu dušu, stoga na svijet dolazi Krist kako bi savladao đavla i donio oslobođenje čovjeku.

Općeprihvaćena činjenica je da je Krist svojim utjelovljenjem objavio rat demonima. (Petersdorff, 2012) Navodno su u Njegovo doba pobješnjeli demoni opsjedali velik broj ljudi želeći dokazati kolika je njihova moć. O tome govori šest velikih istjerivanja demona opisanih u Evanđelju. (Gilles, 2010) U Otkrivenju je opisan Kristov trijumf nad demonima kroz motiv tzv. svezivanja sotone: *Potom opazih anđela gdje silazi s neba držeći ključ od bezdana i velike verige. On uhvati Zmaja, staru zmiju – a to je đavao, Sotona – i sveza ga za tisuću godina te ga baci u Bezdan, koji nad njim zaključa i zapečati (...)* (Otk 20, 1 – 4) Svezivanje sotone simbol je smanjivanja vlasti demona posredstvom Kristova otkupiteljskog čina. *Kada se kaže svezivanje sotone, onda se Sotona ima shvatiti u kolektivnom smislu kao poglavica i predstavnik svih demona. No, svezivanje ne znači da su demoni tada osuđeni na nemogućnost djelovanja niti da su bili zatvoreni u pakao.* (Petersdorff, 2012, 84) Dakle, oni i dalje djeluju i izvan pakla i nanose živim ljudima zlo, ali je njihov štetan utjecaj ipak nešto smanjen zahvaljujući Božjoj milosti. (Russell, 1982)

5. Demonološka (onostrana) bića

Demonološka bića su sva ona bića koja posjeduju demonske karakteristike, tj. sva ona zla, nečista bića koja su sklona činiti raznorazne nedaće i nesreće. Kako i sami možemo zaključiti, spomenuta bića nalaze se na strani zla i nepravde, na mračnoj strani, koja je nama običnim ljudima pomalo strana i neshvatljiva. Oni su nadprirodna, onostrana bića, bića koja su u službi nekog drugog svijeta u kojem vladaju neki drugi zakoni i druga pravila različiti od naših. Neki od demona koji se redovito nalaze u hrvatskim predajama i legendama su vještice, štrige, irudice, coprnice, vukodlaci (kozlaci, kudlaci, kodlaci), đavao, kuga, mačić, zloguke ptice, ali i različite utvare i plašila. (Dragić, 2007) Prema narodnom vjerovanju njihovo doba, odnosno doba u kojem se pojavljuju pred ljudima i čine zlodjela, jest između ponoći i tri sata ujutro.

Iščitavajući neke od naših predaja i legendi u kojima se javljaju demonološka bića, zaključila sam da po učestalosti svakako prednjače vještice i vragovi. Vještice su i danas nezaobilazni protagonisti mnogih priča za djecu, a u pamćenju većine ljudi one su ružne grbave starice odjevene u poderane halje s grbom na leđima. Neki od najčešćih rekvizita uz koje ih se može vidjeti na mnogim slikama su šešir ili lonac. Navodno su vještice žene koje su s đavlom sklopile nagodbu kako bi im on dao nadprirodne moći. (Michelet, 2003) Suprotno očekivanju mnogih ljudi, navodno su postojale i lijepe vještice budući da đavao voli sve što je

lijepo. Demonološko biće kojem također treba posvetiti posebnu pozornost u ovom radu svakako je đavao, odnosno vrag. Đavao i vještica su se, prema vjerovanjima naroda, redovito pretvarali u određene životinje pa se tako đavao često znao preobraziti u magarca (*orko, pakleni magarac*), mačku (*mačić*), psa ili crnog ovna kako bi se lakše približio ljudima. (Dragić, 2007) U Dalmaciji se pod pojmom *mačić* ponekad podrazumijevaju ubijena djeca koja bi se noću pojavljivala, dok bi se *pakleni magarac* silom podvlačio ljudima pod noge i nosio ih po nepreglednim prostranstvima. (Dragić, 2007)

Hrvatske predaje o demonološkim bićima obiluju i zgodama o kugi, tj. demonološkom biću koje je bilo prepoznatljivo kao jako mršava, kostur djevojka odjevena u bijele haljine. Samim svojim dodirrom ili prolaskom kroz određeno selo izazivala je masovna umiranja. Ništa joj nije bilo sveto i samo je nemilosrdno uništavala sve što bi joj se našlo na putu. (Ivanišević, 1987) Nadalje, dosta ljudi i danas priča o vukodlacima kao o ljudima koji bi se nakon smrti pretvarali u vuka i počeli činiti raznorazna zlodjela. Pokojnik navodno ustaje iz groba četrdeset dana nakon smrti, a kako bi se to spriječilo potrebno je pokojnika ubosti ispod koljena ili u žilu. Neke predaje opisuju i to da bi neki vukodlaci poprimali izgled mješine pune vina ako su za života bili pijanice. Oni drugi koji nisu bili pijanice pretvorili bi se u mješinu punu vode. (Dragić, 2007) Slični vukodlacima su kudlaci, zla bića, koja mogu poprimiti izgled i osobine različitih životinja. Njihovo su najčešće sastajalište, navodno, raskrižja na kojima se sastaju između dvadeset tri i dvadeset i četiri sata. Ljudi su vjerovali da za to vrijeme treba izbjegavati raskrižja ukoliko je to moguće jer se više puta dogodilo da baš tada i baš na tim mjestima kudlaci počine svakojaka zla. Mnoge hrvatske predaje spominju raspelo koje su stavljali na raskrižjima kao moćno sredstvo obrane od tih demonoloških bića. (Vrkić, 1991)

Mnogi stariji kazivači još se uvijek dobro sjećaju tzv. *kučibaba* (babaroga) koje su, navodno, obitavale u vodi i u bunarima odakle su plašile djecu i zvale ih k sebi.

Kad san bija mali išli smo na Bene se kupat ja i cila fameja. Kako san volija plivat daleko mater bi mi prije nego ča bi uša u more rekla da ne gren daleko jerbo će mi doć babaroga. A ča je to babaroga, mama? A ona bi rekla: To ti je stara ružna baba ča živi doli na dno mora i krede dicu ča ne slušadu oca i mater. Jema rogove i kandže na prstima tako da

te dobro more uvatit. Nima zubi i sva je žgrišpana jerbo iz mora ne gre vanka. Svaki put bi mi utirala straj u kosti kad bi mi to rekla.¹

Rječnik: san – sam, bija – bio, mali – malen/mlad, kupat – kupati, cila – cijela, fameja – obitelj, volija – volio, plivat – plivati, mater – majka, ča – što, uša – ušao, gren – idem, jerbo – jer, do – doći, baba – starica, doli – dolje, na dno mora – na dnu mora, krede – krade, dicu – djecu, ne slušadu – ne slušaju, jema – ima, more – može, uvatit – uhvatiti, nima – nema, žgrišpana – zgužvana/izborana, utirala straj u kosti – utjerala strah u kosti/preplašila me

Neka od ostalih bića zastupljenih u hrvatskim demonološkim predajama su zmajevi, zmijske, mačić, zloguke ptice i utvare. Zmajevi su se redovito skrivali u jamama blizu nekog naseljenog mjesta odakle su pritajeni čekali žrtvu. U skladu sa slikama iz mnogih priča iz usta su rigali vatru, a ljudima pustošili polja. (Dragić, 2007) Kad se govori o zmijama, može se reći da su u hrvatskim predajama uglavnom okarakterizirane kao zle i prijetvorne, iako ima i nekoliko pozitivnih primjera gdje zmijske ljudima čine dobra djela. Čest je motiv u tim predajama nečisti duh (duh vještice ili vraga) koji uđe u zmijsku. Prijetvorno biće svakako je i mačić koji je ljude presretao noću na seoskim putevima i podvlačio im se pod noge tako da su ga bili prisiljeni uzjahati. Jednom kad bi ga uzjahali bili bi u potpunosti u njegovoj vlasti. Mačić bi odjednom poprimio nadnaravnu snagu i počeo rasti, a čovjek se samo nadao da će ga što prije ostaviti na najbližem krovu odakle će ga netko spasiti. (Dragić, 2007) U zloguke ptice, između ostalih, spadaju gavran i sova koje i danas mnogi ljudi smatraju glasnicima neke nesreće ili smrti.

Ujna mi je bila teško bolesna i bilo je pitanje dana kad će umrit. Prosto je nisi moga više gledat koliko je oslabila i koliko je malešna bila u onoj posteji. Jemala san 8 godin i išla san doma iz skule. Kad san išla priko onih poja i vinograda jako blizu glave su mi proletila dva velika crna gavrana. Onako brzo, jedan za drugin. Činili su se tako veliki i strašni. Kad san nakon par minuti došla doma mater me dočekala u suzama da je ujna umrla nima par minuti. Još se i sad naježin kad se sitin te dvi ptičurine.²

Rječnik: umrit – umrijeti, prosto – jednostavno, moga – mogao, gledat – gledati, malešna – malena, u posteji – u krevetu, jemala – imala, san – sam, 8 godin – 8 godina, iz skule – iz škole, priko – preko, poja – polja (G mn.), proletila – proletjela, jedan za drugin –

¹ Zapisala sam 2011. godine. Kazao mi je Duje Reić, 7. 02. 1941.

² Zapisala sam 2013. godine. Kazala mi je Domina Krstulović, 23. 10. 1935.

jedan za drugim, činili su se – izgledali su/djelovali su, par minuti – par minuta, doma – kući, mater – majka, nima – nema, naježin – naježim, sitin – sjetim, dvi – dvije

Za utvare postoje različiti nazivi, a samo neki od njih su utvara, prikaza, sablast, strašilo ili avet. Riječ je o čudovištima koja se čovjeku pokazuju noću i najčešće imaju lik neke nakazne životinje kao što je crni ovan, crni ili žuti pas, zec, mačka i sl. (Dragić, 2007)

6. Općenito o vješticama

6. 1. Tko je uopće vještica u narodnim predajama?

Još od davnih dana riječ vještica u ljudima izaziva strah, jezu, zgražanje i nepovjerenje. Oduvijek je smatrana simbolom zla i čarolija, a u raznim dijelovima Hrvatske poznata je i pod nazivima *vištica*, *coprnica*, *štriga* (*štringa*), *baba*, *morna* ili *mora*. (Dragić, 2007) Potonje su, prema narodnom vjerovanju, djevojke koje su se povještatile. Za ta opaka stvorenja vjeruje se da su sklopila ugovor s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju, a on im je, u zamjenu za njihovu dušu, dao moć da čine s ljudima što ih je volja. Ono što ih pokreće isključivo je zlo. *Vještica nema ni oca ni majku, ni sina ni muža, ni obitelj. Ona je meteorit, čudovište za koje se ne zna otkud je došlo. (...) Gdje živi? Na nemogućim mjestima, u šumi punoj bodljikavog raslinja, na pustari kroz koju se ne može proći od trnja i kopriva. Po noći u nekom drevnom dolmenu (prehistorijska grobnica). Ako je tu i zateknu, ostaje osamljena, jer svi je se užasavaju; oko nje je plameni обруč.* (Michelet, 2003, 20) Iz narodnih vjerovanja o vještici se može saznati da je sklona mijenjanju svog oblika ili pretvaranju u životinje (leptirica, kokoš, purica, mačka), a nerijetko ulazi i kroz ključanice. Njoj su se pripisivale nesreće poput vremenskih nepogoda, bolesti ili krađa. Vjerovanja idu toliko daleko da se za vještice govori i da piju krv, jedu djecu i od njihovog sala prave svoje masti za letenje. Ta nositeljica zle kobi navodno je poznata po bludničenju sa Sotonom, držanju tajnih sastanaka, gušenju ljudi pri spavanju, bacanju kletvi i čarolija na ljude, ali i po pravljenu ljubavnih napitaka koji su imali čudotvorna svojstva. Prema narodnim predajama skloni smo percipirati vješticu kao ružnu grbavu staricu odjevenu u poderane haljine. Još neka od zlodjela koja vežemo uz nju su impotencija kod muškaraca i sterilnost kod žena, kvarenje mlijeka, podbačaj uroda usjeva, bacanje uroka i kontaktiranje s duhovima. U ne tako dalekoj prošlosti narod je vješticama nazivao starice koje su živjele same na osamljenim mjestima i bavile se

travarstvom, tj. pripravljanjem biljaka za razne bolesti ili za pomoć pri porodu. Viktorija Faust, autorica knjige *Vještice: knjiga sjena*, smatra da je strah naroda u tim situacijama pretjeran i da su, zbog neznanja i neupućenosti u njene mračne tajne, skloni preuveličavanju i zamišljanju strašnih stvari. *Ona koja je pomagala ujedno je na taj način postala i ona iza koje je stajala sva sila mračnih, opakih tajni. Jer njena znanja zasigurno nisu mogla biti od Boga. Svi su oni bili Božja djeca, pa zašto onda svi ne bi imali ta znanja koja ona posjeduje? Ne. Njena znanja zasigurno su bila od Nečastivog.* (Faust, 2000, 11) Ista autorica vješticama pripisuje magične moći i energiju kojom su mogle činiti dobro ili zlo. Vještice mogu raditi samostalno ili u grupi. U prvom slučaju svoje moći dobile su u naslijeđe. Njihova knjiga čarolija zove se *Knjiga Sjena* i u njoj su sadržana sva njihova znanja i tajne koje nastoje zaštititi od drugih tako što odabiru život u osami. Viktorija Faust razlikuje crne i bijele vještice, iako svaka od njih ima sposobnost korištenja i crne i bijele magije. Jedno od njihovih glavnih uvjerenja jest to da će im se sve što učine, bilo dobro ili loše, vratiti tri puta. Današnje vještice zadržale su većinu nekadašnjih rituala, formula i čarolija, ali i dalje su obavijene velom tajanstvenosti za koji se smatra da korijene ima još u dobu snažnih progona vještica. Neka druga vjerovanja sklonija su tajanstvenost pripisati želji da se zadrži magična snaga unutar klana i međusobno povjerenje njegovih članova. Jedna od njihovih najčudnijih sposobnosti jest vidovitost, odnosno sposobnost proricanja budućnosti. Razlikuju se vještice u bajkama i u demonološkim predajama. U prvom slučaju su bezimene i zle, dok se u drugom slučaju radi o stvarnoj osobi koja nanosi zlo. (Dragić, 2007)

Postoji teorija o tome zašto je većina vještica bila ženskog spola. Iz crkve se raširila slika žene kao one koja je stvorena da služi muškarcu, rađa djecu, stoji kod kuće i brine za domaćinstvo i potomke. Vjeruje se da će je kao takvu Sotona lako zavesti i obmaniti, a ona će se poslušno pokoravati svim njegovim zahtjevima jednako kao što se nekada pokoravala mužu, ocu li bratu. *Također, stupat će s njim u seksualne odnose jer Sotona budi u ženama opaku, bogohulnu seksualnu želju, želju za čulnim uživanjima (...)* (Michelet, 2003, 84)

6. 2. Definicija i porijeklo vještice

Katolička crkva vještice smatra herezom, a to je svako vjerovanje koje se u bilo čemu protivi vjerovanju Crkve. Hereticima su u početku smatrani pripadnici raznih sekta koje su postojale diljem Europe. Kako je vrijeme odmicalo miroljubive metode zamjenjivane su

brutalnim progonima. Uskoro je svatko onaj koji bi se nekom svojom idejom suprotstavio idejama Crkve bio smatran heretikom. Crkva je kao institucija postala toliko moćna da nije mogla dopustiti da malobrojni vjernici nekih drugih vjerskih stajališta ugroze njen položaj. *Svi oni koji su prakticirali magiju i vjerovali u nadnaravne sile, različite od onih koje je Crkva proglasila božanskim, bili su vještice. Svi oni koji su vjerovali i prakticirali okultno bili su vještice. Svi oni čija su se vjerovanja u bilo čemu razlikovala od vjerovanja koja je Crkva propagirala, bili su vještice. Trebalo ih je uništiti.* (Faust, 2000, 90)

Drugo, ali ne manje važno viđenje vještica jest to da one potječu iz stare religije, tj. pretkršćanskog kulta koji je vladao Europom prije pojave kršćanstva. Budući da se radi o staroj religiji, u njoj su prisutna neka božanstva koja su nekoć davno poznavali i štovali naši preci. Kao osnovna božanstva danas su se sačuvali samo božica Majka Zemlje i Mjeseca i Rogati Bog. Za vještice se smatra da su oduvijek bile tijesno povezane s prirodnim silama jer su i njihova božanstva u suštini Priroda i Sile Prirode. U 6.st. vještice su se počele smatrati slugama Nečastivog jer je kršćanska crkva raširila vjerovanje da je Rogati Bog zapravo Sotona. Na samim počecima kršćanstva poganske religije su i dalje bile snažne, ali njegovim jačanjem počeli su njihovi progoni. Oni su na kršćanstvo gledali kao na novu, mladu i agresivnu religiju koja želi sasjeci sva njihova vjerovanja kako bi se nametnula. Dok se u ostalim religijama osoba rađa kao pripadnik određene vjere samom činjenicom da su joj roditelji te vjere, da bi netko postao član vještichjeg klana potrebno je zaslužiti inicijaciju. Onaj tko se odluči postati vješticom mora biti uvjeren da je za to predodređen sudbinom. Osoba koja želi ući u klan mora strpljivo raditi i biti uporna jer su to još uvijek tajna društva o kojima se malo toga zna. Ukoliko klan odobri inicijaciju novog člana, ona će se dogoditi godinu i jedan dan od vremena kada je zatražena. Smatra se da je to period ispitivanja tijekom kojega klan provjerava koliko su namjere novog člana ozbiljne i jesu li mu motivi ispravni.

Treća teorija o vješticama kaže da su one zapravo prvi liječnici, tj. prethodnice današnjeg liječnika. *Svi dolaze k njoj. Pred njom se ne ustručavaju i govore otvoreno. Od nje traže i život i smrt, i lijekove i otrove.* (Michelet, 2003, 100) Nekad se vjerovalo da su zbog poznavanja travarstva i svojih čudesnih napitaka one stručnjakinje za razne bolesti, pobačaj, stvaranje neplodnosti i smanjivanje, ali i povećavanje seksualne želje. Njihovi napici razlikovali su se ovisno o tome jesu li dražili, uzbuđivali osjetila, djelovali kao stimulansi ili upravljali nečijom voljom. Vještica je bila stručnjak za tjelesne i za duševne boli. Dugi niz stoljeća smatrali su je jedinim narodnim liječnikom čije je vještine siromašan narod izuzetno cijenio. U srednjem vijeku položaj žene bio je jako loš, percipirane su kao slabe, pokorne i

plačljive, bile su izložene raznoraznim uvredama i sramotama, čak i od vlastitih muževa. Svijetom je vladalo uvjerenje da su tijelo i žena, njegova predstavnica, nečisti, a tadašnja medicina postojala je samo za muškarce koji su, navodno, bili viša i vrijednija bića. Pogođene takvim predrasudama žene odlaze daleko od civilizacije, nastanjuju se u prirodi i predaju se Sotoni. Otkrivaju da posjeduju sposobnost liječenja travama i prizivanja mrtvih, a siromašan narod odlazi k njima jer je tada medicina bila namijenjena i dostupna samo bogatim muškarcima i kraljevima koji su skupo plaćali arapske i židovske liječnike. Biljke koje su koristile nazivale su se pomoćnicama, a daleko najveću primjenu imala je biljka beladona.

6. 3. Obredna mjesta i rituali

Poznato je da diljem svijeta i danas postoje golemi kamena zdanja za koja se tvrdi da su se nekada na njima sastajali vještičji klanovi vršeci svoje ritualne obrede. Pojedinci vjeruju da na takvim zdanjima i oko njih zrači tzv. magična energija koju pojačava način na koji je kamenje posloženo. Uz takva mjesta vezuju se priče o mogućnosti kontaktiranja s precima. Baš tu vještice mogu postići bliskost sa svojom Božicom. Kod njih je rašireno vjerovanje da je Božica prisutna u svemu što nas okružuje. *To je vjerovanje da sve na svijetu ima unutrašnje, psihološko, nematerijalno biće.* (Faust, 2000, 93) Vještice vjeruju u reinkarnaciju i spiritualnost svijeta, odnosno u to da se na svijetu sve vraća i da ništa ne nestaje. Prema takvom vjerovanju *duša umrlog ulazi u neko novo biće i nastavlja živjeti, život je ciklus koji neprestano traje. (...) jer sve je tu i ne postoji kazna ni nagrada jer se neprestano pročišćujemo ponovnim rođenjima, učeći, postajući bliži Božici koja je svuda oko nas, koja je i mi sami.* (Faust, 2000, 94) Uz svako obredno mjesto koje je nekad bilo sastajalište vještica vezuje se određena priča. Samo neke od takvih kružnih građevina su Rollright na granici Oxforda i Warwicka, Stonehenge, Avebury i Cheeswring iz Cornwalla.

Tijekom održavanja ceremonija članovi klana su ponekad goli zbog vjerovanja da odjeća zadržava elektromagnetsku energiju koju iskorištavaju. Jedino što nose jest srebrno prstenje i narukvice jer se na srebro gleda kao na simbol čistoće. U većini slučajeva vještice ipak nose široke crne halje, a na nogama obuvaju sandale ili su bosonoge. Svi su članovi poredani u krug koji svojim oblikom simbolizira beskraj, jedinstvo, smjenu godišnjih doba i ciklus rođenja i smrti. Štovatelji u krug ulaze kroz duhovna vrata koja se za njima zatvaraju. Može se oblikovati bilo gdje, a tradicija nalaže da ima tri metra u promjeru. Viši svećenik i

svećenica označe ga bodežom, a za vrijeme označavanja pali se tamjan i kadilom od bijelog perja kadi se mirisom svaki član. Vjeruje se da im se na taj način čisti duh i um. Puni mjesec je vrijeme kada vještice bacaju uroke i čarolije jer se vjeruje da je tada magija naj snažnija. Točno u ponoć magična snaga dolazi do svog vrhunca, stoga se taj sat naziva vješticijskim satom. Prilikom čaranja vještice koriste lutke od gline, voska ili krpe koje im služe za bacanje uroka. Izrađuju se tako da što više nalikuju osobi koju predstavljaju, a u njih se obavezno stavljaju i nekakvi predmeti koji pripadaju toj osobi (npr. uvojak kose). Ipak, čaranje se, iznad svega, koristi za tjeranje zlih duhova i zaštitu obitavališta.

Život svake vještice obilježen je s nekoliko osnovnih rituala. U prvom se tek rođeno dijete stavlja pod zaštitu Božice. Božicu slavi svaka vještica i sposobna je sama uspostaviti kontakt s njom, stoga se kaže da je svaka vještica svećenica sama za sebe. *Božica je svijet oko nas i svijet je prožet njome. Ona nije neka nadnaravna sila, već sila stvaranja i sila razaranja, ali u cilju da bi ponovno počelo stvaranje. Ona sama simbol je tih promjena.* (Faust, 2000, 43) Ukoliko dijete u određenom periodu svog života odluči postati vješticom potrebno je obaviti inicijaciju, a ona je drugi važan ritual u njenom životu. Treći ritual se odnosi na svadbenu ceremoniju i naziva se ritualom vezivanja. Takav naziv simbolizira sjedinjenje mladenaca jer se njihove ruke vezuju. U sklopu ovog rituala ponekad se nalazi i stari ritual plodnosti, a to je tzv. jahanje na metlama. Jedan od najvećih rituala jest ritual seksualnosti. Ako se ritual obavlja pred klanom tada svi muški pripadnici predstavljaju Rogatog Boga, a žene predstavljaju Božicu. Ovaj ritual vještice mogu slaviti i pojedinačno u svojim domovima. Ritual starenja obavlja se kada vještica odluči da je došlo vrijeme za to. Za to je potrebno da osjete da je njihov život zaokružena i smisljena cjelina koja se polako privodi kraju. Posljednji ritual u životu svake vještice je posmrtni ritual koji može biti obilježen u tužnom ili veselom raspoloženju s obzirom na to da vještice vjeruju u ponovno rođenje, odnosno reinkarnaciju. Za njih je smrt samo sredstvo preko kojega se prelazi u drugi oblik i energiju.

Još jedna zanimljivost u životu vještica jest ta da si često daju posebno smišljena imena. Ona su tajna i poznata su samo članovima obitelji ili klana. Izvedena su iz imena biljaka i životinja (vuk, zmaj, gavran), a u velikom broju slučajeva imaju veze i s Mjesecom, bojama ili različitim vrstama kamena. Kada dožive neki uspjeh ili neuspjeh neke vještice svom prvobitnom imenu dodaju novo ime ili pak potpuno mijenjaju svoje ime u svakom novom životnom razdoblju.

6. 4. Vještichja oprema

Vjerojatno je velikom broju ljudi prva asocijacija na riječ vještica pogrbljena starica koja leti na metli. To je vjerovanje bilo rašireno u poganskim obredima plodnosti čiji su sudionici imali običaj zajahati metle ili motke i proći s njima preko polja kako bi ih učinili plodnima. Postoji vjerovanje da vještice leteći na metlama izlijevaju svoje čarobne napitke u mora kako bi napravile oluju. S druge strane, neki vjeruju da đavao vješticama daje halucinogenu mast za letenje i da one uopće ne lete, već samo imaju takav dojam zbog sastojaka spomenute masti. U današnje vrijeme metla se koristi simbolično kako bi se njome pomelo zlo iz magičnog kruga koji oblikuju članovi klana. Neke od zanimljivosti vezanih za vještichju opremu su te da se ona ne smije dijeliti ni posuđivati, mora biti ručno rađena i korištena isključivo u unaprijed određenu svrhu koja se ne smije mijenjati. Ostali predmeti koje koriste izrađuju se od morske soli i svete vode jer se vjeruje da su na taj način posvećeni i blagoslovljeni od Boga i Božice. Glavni izvor vještichje moći je mjesec, stoga se svi izrađeni predmeti stavljaju na prozor kako bi mu bili bliži. Smatra se da je mjesec u vezi s dva osnovna vjerovanja članova, a to su srebro i broj sedam. Magična pomagala najčešće se prave od srebra jer je ono sastavljeno od sedam elemenata, sedam je boja u dugi i sedam dana u tjednu. Magični krug iscrtava se pomoću svetog bodeža crne boje koji se popularno naziva Athame. Za njega se kaže da simbolizira vještichje unutarnje ja, a samo ponekad umjesto njega koriste se mačevi ili palice napravljeni isključivo od prirodnih materijala. Palica može biti napravljena od vrbe ili od gloga. U prvom slučaju to je palica vode, mjeseca i čaranja, a u drugom se radi o palici za uklanjanje negativnih utjecaja. Na oltaru se nalaze crni i bijeli predmeti kao simboli dobra i zla u prirodi. U njegovom središtu se nalazi Božica, a od cvijeća su tu naprstak i velebilje. Oltar je centar za ritual, ali pravila o njegovom provođenju nisu striktno određena. Oltar je stol ili drvena kutija ukoliko se ritual odvija u zatvorenom prostoru, a ukoliko se odvija na otvorenom kao oltar koristi se stijenje ili drveni panjevi. Ponekad se na oltaru mogu naći i mač, lubanja, bodež bijele drške ili stang, tj. štap s četiri zupca koji simbolizira Rogatog Boga. Jedna od asocijacija koju često vezujemo uz vještice jest tzv. vještichja kugla. Napravljena je od stakla i najčešće je plave ili zelene boje, a koristi se da bi hipnotizirala određenu osobu ili kao zaštita od zla i loše sreće. Zvono, knjiga (Knjiga Sjena) i svijeća su predmeti koji se tradicionalno koriste za tjeranje zlih duhova, a magične moći imaju i pehari, prstenje, narukvice i vrećica s čarolijama koju nose oko vrata. Svoje

čarobne napitke vještice pripremaju u kotlu koji još koriste i za proricanje budućnosti. (Faust, 2000.)

6. 5. Inkvizicija

Pojam inkvizicija dolazi od latinske riječi *inquisitio* što znači istraživanje. Riječ je o sudu Katoličke crkve koji je osnovan u svrhu pronalaska i kažnjavanja heretika. Inkvizicija je bila popularna metoda još kod rimskih careva u 4.st. (tada je kršćanstvo postalo državna religija), no smatra se da je svoj vrhunac dosegla tek u srednjem vijeku kada su heretički pokreti naročito bili rašireni i snažni. Oni su smatrani državnim neprijateljima, krivovjercima, tj. nepravovjercima protiv kojih su se trebale poduzeti odgovarajuće mjere. U mnogim izvorima može se naći na podatak da je inkvizicija službeno uvedena tek 1231.god. kada ju je Papa Gregor IX. postavio na mjesto izvršnog suda u službi pape. Glavni i odgovorni inkvizitori koji su progonili i sudili neprijateljima crkve bili su svećenici iz redova dominikanaca i franjevac. Njihova moć s vremenom je postajala sve jača, budući da su odgovarali jedino papi, bili iznad svjetovnih zakona i mogli ekskomunicirati svakoga. Inkvizicija se provodila tako da bi predodređeni za to išli od mjesta do mjesta tražeći da im se izruče heretici. Čitav proces bio je stravičan, neobičan i subjektivan jer su inkvizitori imali pravo osuditi bilo koju osobu koja bi im se u tom trenutku učinila sumnjivom. Oni koje bi uhvatili dobivali bi mjesec dana da priznaju svoje grijeh, dok bi one koji su se sami predali stigle blaže kazne. Godine 1252. inkvizicija je poprimila još strašnije razmjere jer je upravo tada papa Innocent IV. odobrio mučenje vjerujući da će na taj način lakše iznuditi priznanje od zatvorenika. Sam sudski postupak odvijao se u strogoj tajnosti bez prisutnosti svjedoka ili branitelja. Optuženi su proživljavali najgore muke koje bi im izazivali pomoću posebnih sprava za mučenje. Mnogi od njih na kraju bi priznali i ono što nisu učinili zbog toga što više ne bi mogli trpjeti toliku bol. Ako bi se dogodilo da bi tijekom mučenja priznali svoj grijeh, a pred sudom ga porekli, postupak mučenja bi se ponavljao. Rastezali su im tijela, stiskali i razvlačili glavu i noge, gušili ih vodom ili im palili pojedine dijelove tijela vatrom. Heretici su bili javno kažnjavani spaljivanjem na lomači, a prethodno bi im oduzeli imovinu. 1555. godine kada je kardinal Gian Pietro Carafa postao Pavao IV. donose se popisi zabranjenih knjiga koje navodno vrijeđaju crkvu i vjeru, a uz to su i nemoralne. Takav popis prvi put je izdan 1559. godine, a posljednji put 1948. Knjige koje su se našle na popisu javno su se

spaljivali, a njihovi autori bili su neprijatelji crkve i države. Na meti inkvizicije i izloženi stalnim progonima posebno su bili čarobnjaci i vještice. Postoje usuglašena mišljenja da je najgora inkvizicija bila u Španjolskoj. Počela je 1478. i bila je usmjerena protiv Židova, muslimana i protestanata. Njeni vođe bili su dominikanci, a ime koje obavezno vezujemo uz nju jest Tomas de Torquemada. Ova inkvizicija ugašena je tek 1834., dok se u ostalim zemljama to dogodilo još 1808. godine na proglas Napoleona I.

Zanimljiva kontradiktornost u svemu ovome jest ta da su inkvizitori bili strogi i nemilosrdni prema svima osim prema sebi samima, a imali su razloga za to. Poznato je da se nisu libili od direktnog ispoljavanja svojih nastranih seksualnih fantazija. U narodu su se tada širile priče da ona koja je vještica ima na tijelu tzv. Đavolji znak (madež), treću dojku i da vještica nije sposobna plakati. Sve to inkvizitorima je golicalo maštu i jedva bi dočekali trenutak da neku zatvorenicu razodjenu do gola kako bi je sveti ljudi mogli pregledati. Ukoliko bi na njenom tijelu našli što neobično takvo mjesto je trebalo ubosti iglom zbog vjerovanja da vještica neće osjetiti bol ako je to zaista Đavolji pečat. Budući da je za inkvizitore svatko bio kriv, primjenjivali su taktiku slabijeg uboda kako bi se i pred javnosti pokazalo da su s pravom optužene jer se ipak radi o vješticama.

6. 6. Progoni vještica u Hrvatskoj

U Hrvatskoj ova pojava počinje nešto kasnije nego u Europi i ostatku svijeta (krajem 17.st.). Pravu kulminaciju dostiže između druge pol. 17.st. i poč. 18.st., iako prve propise o kažnjavanju vještica nalazimo u statutima raznih gradova još i ranije (npr. statut grada Korčule iz 1214.). Prijelaz stoljeća praćen je pojačanom neimaštinom i slabim urodom usjeva što je samo još više potaknulo progone vještica kojima se pripisivala krivnja za to. Najveći progoni zabilježeni su u krajevima Hrvatske u kojima je dominirao germanski utjecaj. Za razliku od dalmatinske Hrvatske u kojoj je malo zabilježenih primjera progona vještica, u krajevima Dalmatinske zagore toga uopće nije bilo, jednako kao ni u krajevima pod osmanlijskom vlašću. *Barokni kult đavola u 18.st. dao je pečat najžešćim progonima. Čak ni u antici, kad je žena bila sasvim obespravljena, njen položaj nije bio tako tragičan kao tada, zbog manije traženja vještica (...)* (Michelet, 2003) Na meti optužbi bile su žene iz najnižih društvenih slojeva (žene kmetova, služavke, samohrane majke i udovice) i neznatna količina muškaraca koji su optuživani da su se bavili čarobnjaštvom. Navedeni su podaci da je u

takvim progonima stradalo više od nekoliko stotina tisuća osoba. *Borba protiv vještica bila je bolesna pojava, splet praznovjerja i zlobe, najpogodnija arena za osobne račune, osvete i strasti.* (Michelet, 2003, 323) Još u 13. i 14. st. progoni nisu poprimili velike razmjere, stoga se netko mogao osloboditi optužbi samo ako bi našao svjedoka koji bi svjedočio u njegovu korist, tj. porekao da je dotična osoba vještica ili čarobnjak. Od 17. st. na snazi su metode mučenja koje bi vrlo lako uzrokovale to da osoba prizna čak i ono što nije počinila. Upravo u 17. st., odnosno 1656.god. donesen je *Zakonik o sudskom kaznenom postupku* poznat i pod nazivom *Ferdinandeja*, a nazvan je tako zbog austrijskog cara i hrvatsko-ugarskog kralja Ferdinanda III. koji ga je i donio. To su bili kazneni propisi upereni protiv vještica i čarobnjaka, a na snazi su bili u zemljama koje nisu imale svoj kazneni zakonik (uža Hrvatska i Slavonija). Spomenuti zakonik sadržavao je osnove i metode za pronalaženje i ispitivanje vještica. Neke od metoda mučenja koje su se primjenjivale u Hrvatskoj bile su čupanje tzv. Đavoljeg pečata kliještima, vezivanje ruku i nogu strunama od konjskog repa, vješanje za ljestve, zatezanje udova sve do pucanja mišića i tetiva te razdvajanja kralježaka, paljenje pazuha i spolnih organa čije bi rane potom posipali sumporom. *Koristili su se također i tzv. greben koji je nalikovao ležaju podstavljenom čavlima, vještičji stolac, također podstavljen čavlima, španjolski magarac koji je služio za razaranje i raskidanje spolnih organa, te željezna djevica koja je zapravo bila oklop s unutrašnje strane podstavljen čavlima i iz koje ni jedna vještica ne bi izašla živa.* (Faust, 2000, 120) U mnogim sudskim spisima iz 14. i 15. st. vidljivo je da je većina progona i kažnjavanja vještica utemeljena na praznovjerju i nekakvim osobnim zamjerkama. Na primjer, u Zagrebu je 1745. optužena žena po imenu Jelena Rogačica, i to samo zbog toga što je svoju rođakinju Lucu kupala u korijenjem začinjenoj vodi kako bi je muž napokon zavolio i prestao je tući. U 17. st. Hrvatsku je zahvatilo europsko vjerovanje da vještice imaju svoju tajnu sektu te da noću održavaju sastanke na koje lete namazane posebnom mašću. U brojnim izvorima navodi se to da su se najviše voljele sastajati na raskrižju puteva i najbliže planine. Kod nas su to uglavnom Medvednica i Klek. Ti sastanci nalikovali su veselim gozbama, uživale su u jelima i pićima, a ponekad i u ljudskom mesu. Večer bi začinile spolnim činom sa samim Đavlom. On je u spomenutim izvorima opisan kao muškarac, a najpoznatiji je pod imenima Lucifer, Primus, Kralj, Silnjak itd.

Godine 1740. carica Marija Terezija napokon je zaustavila progone protiv vještica.

7. Demonološka bića u Poljicima

7.1. Poljica

Poljica se geografski nalaze u Dalmaciji između Splita, Sinja i Omiša. Pod tim pojmom podrazumijevamo dvadesetak sela koja su raspoređena oko planine Mosor. Postoje Gornja, Srednja i Donja Poljica. Neka od poznatijih mjesta u Gornjim Poljicima su Trnbusi, Donji Dolac i Putišići. Srednja Poljica obuhvaćaju Tugare, Naklice, Zvečanje, Zakućac, Dubravu, Donje i Gornje Sitno i ostala mjesta, dok Donja Poljica uključuju Podstranu, Jesenice i Duće. (Ivanišević, 1987) Svako od tih sela ima svoje specifičnosti, svoj izgovor, običaje i način života. Poljički je kraj opasan trima vodama, a to su rijeka Cetina, more i rijeka Žrnovnica. Obje se rijeke slijevaju u more. Žrnovnica se slijeva kraj Stobreča, a Cetina kod Omiša. U Poljicima postoji i mnogo potoka, a neki od najpoznatijih su Vrilo, Dragoševica i Bilaja u Podstrani, Mutogras, Pakline, Bajnice, Dubina i Suhi potok u Jesenicama, Golubinka u Dućama, Vurnaža u Zakućcu i još mnogi drugi. (Kuvačić – Ižepa, 2002) Ipak, najvećim je dijelom ovaj kraj ispresijecan gorama i brdima. Već spomenuta planina Mosor nalazi se u samom središtu Poljica i odvaja Gornja od Srednjih Poljica. Osim Mosora tu se nalaze još mnoge gore, brdašca, brežuljci i livade. (Kuvačić – Ižepa, 2002) Neke od poznatijih pećina i spilja u Poljicima su Trojama, Kosovac, Rutine, Stomorica, Golubinac, Stubica, Velika peć, Omiška pećina i druge. (Ivanišević, 1987) Od velikog broja šuma što presijecaju Poljica mogu se izdvojiti Rastovac, Grlevac, Kaline, Gajine i Golubinka u Podstrani, Mutogras i Duboka u Jesenicama, Borije u Dućama, Gaj Jurišića, Ograda Novakovića i Mošnice u Dućama, Prisika, Babina pasika i Kalina u Sitnomu i ostale. (Ivanišević, 1987)

7.2. Vještice i vukodlaci u Poljicima

Vještice i vještci u Poljicima spadaju u istu skupinu u kojoj su i čarobnjaci i gataoci, tj. svi oni koji posjeduju posebnu snagu i posebne moći. Za njih postoji vjerovanje da mogu predvidjeti i pogoditi mnogo toga što obični ljudi ne mogu, da posjeduju nevjerojatnu fizičku snagu kao i moć da učine stvari nevidljivima ili da se u nekoliko trenutaka premjeste s jedne lokacije na drugu. Vješticama se smatraju i starije gospođe koje mogu otkriti gdje je netko nešto izgubio i kako će to vratiti. Primjerice, u Poljicima su kao takve najpoznatije baba

Topuša iz Šibenika, baba Čoruša iz Trnbusa i bula Fata iz Livna. (Ivanišević, 1987) Imaju sposobnost osjetiti nekakvo zlo koje se dogodilo u nekom daljem mjestu, ali i pogoditi kakvo će biti vrijeme.

U Poljicima je poznata legenda o vještcu po imenu Suić. Pripovijeda se o tome kako u početku ni sam nije bio siguran je li vještac pa je zbog toga to odlučio provjeriti za vrijeme oluje. Naime, među Poljičanima je rašireno vjerovanje da vještcima i vješticama glava i noge zamijene mjesta ukoliko zaspu za vrijeme oluje. Također, pravog vještca ili vješticu ni zamjena glave s nogama ni oluja neće uspjeti probuditi iz tvrdog sna. Naime, njihov se duh rastao od tijela. Vjeruje se da je duh otišao u nebo komešati oblake i razbuktavati oluju. Čest je slučaj i da se zao duh vještca ili vještice pretvori u neku životinju kao što je muha, ptica, miš ili mačka. Kao svaki pravi vještac i Suić je mogao predvidjeti što će se dogoditi za vrijeme oluje te bi čim bi osjetio približavanje oluje stao upozoravati omladinu na nadolazeće katastrofe. Ipak, iako je mogao predvidjeti zlo, nije mogao spriječiti svaku nevolju pa tako, nažalost, ni smrt vlastitog sina koji je stradao od jakog vjetra na brodu za Hvar. Za razliku od Suićevog sina koji je nesretno završio, njegov brat Ivan imao je pravu sreću što mu je brat vještac jer ga je u više navrata izbavio iz nevolje pomogavši mu naći ukradena jedra i sidra. (Ivanišević, 1987)

U poljičkom kraju potvrđeno je u više navrata da vještci imaju jednaku snagu i moć da čine i dobre i loše stvari. Koliko god mogu pomoći toliko mogu i odmoći. Tipična situacija u kojoj vještci čine zlo su oluje na moru ili prisutnost tzv. šijuna. Pod tim pojmom podrazumijeva se nečisti, zao duh koji zamuti more, a nekad ga i rastvori što zna biti posebno pogubno za brodove. Poljičani vjeruju da će im u sprječavanju katastrofe pomoći nož crnih korica ili tzv. Salamunovo slovo. Nož se baci u šijun, a Salamunovo slovo urezuje se na jarbolima, veslima ili daščicama koje se također bace u nemirno more. Svi koji se zateknu u takvoj situaciji trebali bi što preciznije baciti nož ili slovo, tj. pokušati gađati samo središte oluje jer se vjeruje da je to vještičje oko. Pogodak u oko trebao bi ih smesti, a oluja bi trebala odmah prestati. (Ivanišević, 1987) Osim negativnih primjera, u Poljicima se prepričavaju i mnoge legende o vještcima koji su obranili nedužne od šijuna. Naime, u jednoj od legendi spominje se neki Postiranin koji je malim brodom putovao za Senj. Negdje oko Zadra njega i ostale koji su bili s njim na brodu zatekla je oluja. Prema vjerovanjima prizor je bio zaista strašan i djelovalo je kao da se nebo spustilo na zemlju. Bila su tu još tri brodića i zapovjednici su počeli uznemireno bacati sidra u nadi da će tako spasiti brod. Ipak, jedan od zapovjednika ostalih brodova bio je vještac te je poručio svima da se brzo prebace na njegov

brod. Poljičani još uvijek živo prepričavaju kako je zapovjednik vještac stavio nogu na sidro svog broda te zamolio jednog od svojih suputnika da mu stane na nogu. Nebom se tada prolomio gromoglasan zvižduk i kao u bljesku vidio je ostale vještce i vještice. Nakon toga sve se smirilo i svi su sretno stigli na svoja odredišta. (Ivanišević, 1987)

U vjerovanjima Poljičana jednako su zastupljene priče o vještcima i o vješticama. *Njih opisuju kao stare babetine, krezube, grdne, a zle krvi i naravi. To je opaki duv od vražjega kola, koji smućuje ariju.* (Ivanišević, 1987, 563) U mladosti se nazivaju *morinama*, a tek kasnije postaju vještice. Kao njihovo glavno mjesto okupljanja spominju se Slatine. Tu se redovito sastaju i dogovaraju o svojim sljedećim potezima i planovima. Navodno tu navečer plešu svoje kolo oko vatre. Nakon nekog vremena iz nje izvade mali lonac, namažu se svojim mastima i odlete dalje. Kada polete u nebo redovito nastaje oluja. Čitavo nebo se tresse i odozgor dopire strašna buka. U starim poljičkim pričama poznat je podatak da se vještice može vidjeti u obliku kratkog plamena ognja. Prelete nebom i nestanu u sekundi. (Ivanišević, 1987). Također, u tim istim pričama vještice su redovito prikazane kao one koje znaju ureći stoku, blago, ljude, ali i kao one koje su poznate po gušenju ljudi i donošenju svih oblika nesreća i nedaća. Kao i mnogim drugim, i poljičkim je vješticama najmilije pojesti djetetovo srce. Stari Poljičani često bi znali reći kada bi iznenada umrlo neko zdravo dijete da su mu vještice ispile srce. One vole i srca mladih momaka i djevojaka kojima u takvim slučajevima donose smrt u tzv. cvijetu mladosti.

Također, stari su Poljičani razvili razne metode pomoću kojih lako mogu prepoznati pravu vješticu. Najjednostavniji i najbrži način za to je da se ženu za koju se sumnja da je vještica pozdravi riječima *Hvaljen Isus!* Ukoliko ona ništa ne odgovori ili samo nešto promrmlja vjeruje se da je u njoj zao duh. Još jedna od poznatih metoda za raspoznavanje vještica među starim Poljičanima bila je i ta da se od blagdana Svete Lucije počne izrađivati stolić koji se za Božić ponese u crkvu. Onaj koji ga je izradio dok sjedi na njemu može vidjeti sve vještice. Ipak, svećenik je taj kojem je najlakše otkriti u kojoj se ženi krije prava vještica. Naime, to je posebno vidljivo nakon što izgovori riječi: *Molite, braćo!* Ljudi koji sudjeluju u misi također bi mogli vidjeti vješticu, ali samo u slučaju da nogom stanu na svećenikovu nogu. (Ivanišević, 1987)

Kao dobra metoda za obranu od vještica je stavljanje bršljana iznad kućnih vrata jer u tom slučaju nijedna vještica neće prekoračiti prag te kuće. Od bršljanova drva može se i izraditi čaša u kojoj će se nuditi rakija za Božić. Žena koja je odbije pouzdano je vještica.

Najpoznatija metoda za obranu od ovih žena nečistog duha je nošenje križa i zazivanje Isusa. Među Poljičanima se i danas prepričava priča o sinu jedincu kojeg je majka učila da se prije spavanja redovito moli Bogu. Nakon što mu je majka umrla sin je postao žrtvom alkohola i neurednog života. Vidjevši sve to, vještice su počele tražiti priliku da ga uhvate nesprenog i izvade mu srce. Neko vrijeme se uspijevao obraniti moleći se Bogu, paleći svijeće i krsteći se redovito. Nažalost, sin ipak nesretno okonča jer se jednu večer ipak zaboravio prekrižiti i pomoliti što je vješticama bila idealna prilika da se obruše na nesretnog jedinca. Jedna od priča koja se često prepričava u Poljicima jest i ona o pastiru koji je čuvao ovce na Mosoru i obranio se od zlog vještičjeg duha. Naime, za vrijeme krupe pogledao je u nebo i opazio golemog orla pod oblacima. Odmah je shvatio da bi u njemu mogao biti zao duh te ga je ustrijelio. Sutradan je u njegovom mjestu umrla neka stara gospođa sva izranjavana, a on je odmah povezo da je ona ta čiji je nečisti duh ušao u onog orla. (Ivanišević, 1987)

Kao što je već prethodno rečeno, *morina* je naziv za zlu djevojku koja još nije postala vještica. *Morina*, dakle, prethodi vještici. Njezina najčešća žrtva su djeca koju nemilosrdno ubija gušenjem. Pripovijeda se o tome kako se nemoguće obraniti od *morine* kad te jednom uhvati. Nemoguće se pomaknuti ili kriknuti jer ima ogromnu snagu. Ivanišević piše o tome kako ju je čak nemoguće uhvatiti jer je sva sluzava i lako se izmiče. Također, rašireno je i vjerovanje da ukoliko malo dijete ima veće grudi da ga sisa *morina*. Nakon što malo ostari i uda se *morina* postaje vještica, a poslije smrti i vukodlačica. Poljičani vjeruju da je u njima pasja krv, a nerijetko se dogodi da se i *morina* pretvori u neku životinju. Kao i vještice, i one se pokazuju samo noću. Noć je njihovo doba, doba kada izlaze iz svojih skrovišta i čine svakojake nesreće. Kao metoda obrane spominje se stolac u koji treba zabiti nož i staviti ga pokraj kreveta. Pretpostavlja se da ulazi u kuću kroz ključanicu, stoga Poljičani vjeruju da se neće pojaviti ukoliko se rupa začepi. Postoji mnogo priča o *morinama*, a kao jedna od najčešćih priča se ona o kokoši koja je stalno gušila dijete u kolijevci. Jednom su je prilikom uhvatili ukućani i odlučili je malo opeći vatrom kao upozorenje. Nakon toga kokoš je pobjegla u selo, a dan poslije pročuła se priča o nekoj ženi punoj opekline. Ukućani su odmah shvatili da je njen zao duh ušao u onu kokoš. Osim što vole gušiti djecu, *morine* su poznate i po gušenju djevojaka i žena. Jednom prilikom neka je žena bila trudna, a *morina* joj nije dala mira neprestano je gušeći i umarajući. Čak joj je i porod bio jako težak. Njezini sumještani rekli su joj da u tikvu ulije nešto mora i stavi je pored kreveta. Kada osjeti da *morina* dolazi treba dobro zatvoriti tikvu jer je to jedini način da je uhvati. Čim je sljedeću večer osjetila težinu na sebi požurila je zatvoriti tikvu kako bi se *morina* unutra ugušila. Suprug joj je rekao

da će je zasigurno neka djevojka doći moliti da joj posudi malo soli, stoga je treba dobro zapamtiti kako bi je znala prepoznati. Tako je bilo, a žena je poslušala mužev savjet, dobro ju je zapamtila i nije joj dala soli. Sutradan je suprug otišao tražiti djevojku koja je došla po sol i zaprijetio joj je da će otkriti pred svima tko je ona. Za vješticu je to nešto najstrašnije moguće, stoga se toliko bila uplašila da se više nije usudila prići njegovoj supruzi. (Ivanišević, 1987)

Jedna poznata vrsta vještica u poljičkom kraju osim *morina* su svakako i *irudice*. Također posjeduju nečisti, zatrovan duh, s vražje su strane, a najčešće obitavaju u zraku i oblacima za vrijeme oluje. Neizostavni su pratioci strašnog nevremena, grmljavine i krupe koji budu toliko jaki da se ni crkvena zvona ne čuju. Postoji vjerovanje da je Bog prokleo *irudice* pa tako svi ti gromovi zapravo pucaju u njih. Ivanišević je jednom prilikom čuo priču o *irudici* koja se zalijepila za crkveno zvono za strašnog nevremena. Naime, oluja je digla na noge sve svećenike koji su brzo pozvali momke da pucaju u oblake. Jedan od njih pokušao je pokrenuti crkveno zvono, svom snagom stao je potezati za konop, ali zvono nije moglo zazvoniti. Uskoro su pozvali jednog od svećenika da se prekrsti i zazove Boga. Ipak, iako su pokrenuli zvono ono nije puštalo nikakav zvuk. Jedan od prisutnih odlučio je pogledati zvono s vanjske strane i vidio je *irudicu* kako se čvrsto drži za nj. Teškom su je mukom nekako uspjeli potjerati put Sućurca. Nažalost, ujutro se pročulo da je ondje krupa prouzročila golemu štetu. (Ivanišević, 1987) Osim o *irudicama* u Poljicima se često pripovijeda i o *kugi*, odnosno crnoj ženi koju se može prepoznati po tome što nosi srp u ruci. Čini velika zlodjela i uništava sve pred sobom. Umiru ljudi i stoka, ruši kuće i uništava usjeve. Poznato je među starim Poljičanima da su nekoć postojale male kuće po imenu *kažele* u kojima bi uvijek bio stražar s puškom koji je trebao paziti na to da *kuga* ne uđe u selo. Još i danas se prepričava kako su u jednoj takvoj kućici ubili više takvih strašnih crnih žena nego u cijelim Poljicima. (Ivanišević, 1987)

Vukodlaci i vukodlačice također su omiljena tema kod starih Poljičana. Vjeruje se da su vukodlacima postali ljudi koji su za života činili zlodjela. Postoji i priča koja kazuje proces postajanja vukodlakom nakon smrti. Naime, sam Sotona uzme mrtvačevu kožu iz groba, napuše je i ode s njom u crkvu. U crkvi on udari s tom kožom o tlo i ukoliko ona ne pukne taj pokojnik postaje vukodlakom. Stari Poljičani pripovijedaju kako su pokojnike za koje su sumnjali da su vukodlaci znali ubosti iglom u žilu kako bi Sotoni izdušio kada bi ga htio napuhati. Na taj način spašavali su ih od vukodlačenja, a još neke od sigurnih metoda su svakako i kapanje svijeće po mrtvačevom tijelu kojom se oblikuje križ. Vukodlaci se prikazuju ljudima u obliku psa koji laje ili ovce koja bleji. Štoviše, priča se da ih sam Bog

šalje ljudima koji čine opačine kako bi ih malo uplašio. Neki su se ljudi znali i potući s vukodlacima ukoliko su uvjereni da su bili jači od tog čovjeka kada je bio živ jer tada za njih nema straha. Ukoliko je situacija obrnuta, vukodlaka treba samo upitati: *Kume, šta radiš?* Na te riječi on će se povući i neće učiniti nikakvo zlo. Osim mnogih priča o vukodlačkim zlodjelima, Ivanišević u svojoj knjizi navodi i dosta priča o obrani Poljičana od tih opakih bića. Samo neki od načina su prerezivanje žila ispod koljena ili kože na trbuhu. Nekoć su ljudi običavali noću ići na grobove vukodlaka, a kako bi točno znali u kojem je grobu vukodlak pokopan prosipali bi proso po pločama grobova. Tamo gdje je proso nemirno, gdje se igra i pokreće, pokopan je vukodlak. S njima bi redovito išao i svećenik koji bi na grob bacio maramu govoreći vukodlaku da se ostavi svojih zlodjela i pusti nedužne ljude na miru. (Ivanišević, 1987)

U pričama Poljičana može se naći podatak da se jednom prilikom čovjek po prezimenu Bašić okladio da će usred noći otići u crkvu i zazvoniti zvonima. Tako je i bilo, zazvonio je tri puta i dobio okladu. Kad se uputio natrag na put mu se prepriječio crni vukodlak upitavši ga gdje je bio. Bašić sav izbezumljen i prestravljen dođe kući, sutradan oboli, a nakon tri dana umre. Zanimljiva priča o vukodlacima je svakako i ona o svećeniku koji se jedne noći uputio negdje na put. Nažalost, zateklo ga je ružno vrijeme, stoga se odlučio skloniti u najbližoj crkvici. Pored crkvice bilo je groblje kojim su te noći šetali crna svinja i bijeli vol. Zajedno su dizali ploče i njušili tko od pokopanih ima vukodlačku krv. Ukoliko bi se našao netko takav digli bi ga iz groba, izvadili mu kosti i napuhali ga. Nakon što je svećenik sve to vidio hitro je pobjegao iz crkvice. Od mnogih zanimljivih priča o vukodlacima svakako se izdvaja i ona o vukodlačici Stipićuši. Jedno popodne vidjeli su je kako sjedi na nekom grobu pod smokvom i češlja se. Poznata je po tome da je imala moć samo pogledom nekome oduzeti život. Prostrijelila bi ga očima i više mu nije bilo spasa. Baš u to vrijeme u selu je došlo do masovnog umiranja omladine između 18. i 24. godine. Tek ju je dvanaestak poljičkih svećenika uspjelo ukleti molitvama da zauvijek nestane. (Ivanišević, 1987)

8. Moja podjela demonoloških bića

Iščitavajući predaje o demonološkim bićima, zaključila sam da se spomenuta bića po zastupljenosti mogu podijeliti u tri skupine, a to su vještice, vragovi i ostala bića. U nastavku donosim po nekoliko prepisanih predaja o bićima iz svake skupine nakon čega ću ih analizirati tako što ću izdvojiti zajedničke karakteristike, tj. uočena obilježja svake od njih.

8. 1. Vještice

8. 1.1. Vještica htjela zaklati dijete

I onda oni išli u crkvu, a ostavili dite doma, muško dite su ostavili. (...) Kad oni doma, diteta u zikvi nema. Stavili zikvu na neku skrinju, uza postelju, tako bi dite tu bilo, i diteta nema. Kad oni sve ovo obilazu, onda čuli di dite zajaukalo. Ka oni doli pogledali, obadvojica su bili, kad bi pogledali doli, mačka crna i drži dite zubima za povoj. I dite plače i dalje, živo je dite, ali ga mačka ne pušta. I onda on donija veliki štap i onda ispo(d) kreveta bode, bode je, svu istuka, izboja mačku, a mačka je poslin izašla. Ne da je isikao, nego je izašla ća, onako prebivena, sva izranjena i izmrcvarena. I ništa oni. (...) Kad ujutro sve da će kuma, da in bila kuma ta Petrica Ilijina, kuma je na smrti. – Ajme meni – govori – kad trebalo bi kumu iti viditi – govori – kako je kuma na smrti, a nema dugo da smo je vidili? Ča joj je? I onda oni išli tamo u posjete, i kad vidila ona njega na vratima: - A ča si mi doša, dušmanine moj! – A kako – govori – kuma moja? Ja? Di? Zašto? Kako? – A – govori – svu si me ubija, evo – govori – evo ću dušu pustit. – E, kuma moja – govori – kad si ti bila ona ča si mi tila jedinoga sina zaklati, e, onda umri tuote! I to je izustija i onda je umrla. Eto to su vjerovali da je to bila neka vještica, da je to.

(Stulli, 1993, 288, 289)

Rječnik: dite – dijete, zikva – zipka, skrinju – škrinju, postelju – krevet (A jd.), obilazu – obilaze (prez.), di – gdje, ka – kad, doli – dolje, donija – donio, istuka – istukao, izboja – izbo, poslin – poslije, izašla je ća – otišla je, in – im (D mn.), na smrti je – na samrti je, iti – ići, viditi – vidjeti, ča – što, doša – došao, di – gdje, ubija – ubio, pustit ću dušu – umrijet ću, tila – htjela, tuote – tu, izustija – izustio

8. 1.2. Mora - dlaka

(...) Mora je dohažala u jenu kameru svake noći. Jenu noć su je ljudi čekali. Kada je došla, ljudi su vreda zaprli sva vrata, brkune i začepili školju na ključanici. Cilu noć su je lovili. (...) Prid jutro su je ćapali. Držali su je u punji. Kad su otvorili punju, na dlanu je bila

samo jena dlaka. Dlaku su posikli na po. Ujutro su u štali od jenega suseda našli praza prisičenega jušto na po.

(Orlić, 2008, 40)

Rječnik: dohažala – dolazila, jenu – jednu, kameru – sobu (A jd.), vreda – brzo, zaprli – zatvorili, brkune – prozore (A mn.), školju – rupu (A jd.), cilu – cijelu, prid – pred, ćapali – uhvatili, u punji – u maloj sobici, posikli na po – posjekli na pola, suseda – susjeda, praza – ovna (A jd.), prisičenega – presječenog, jušto – baš, taman, na po – na pola

8. 1.3. Teta Mara višćica

Bila je jedna teta Mora u Velo Grobje i uvik je svit nagodjo da je ona višćica. Ali nikako se nî moglo kraju doć. Judi su se pensali na jedon i na drugi noćin, ali se je odluči barba Mikula da će on jedonput, kad vidi da puno garmi, da će on nju pratit di je ona išla u poje i da on mora nju dočekot. I jednega lipega dneva ujutro okol deset urih garmi, lampo, ajme meni (...) Eto ti teta Mora (...) U tom momentu nošo je barba Mikula di Mora spi. Aha! Spiš? I – sam sebon se misli. On je išo iza nje i ćapo je je za glovu i poče je varti glovu. Ujedonput izdaleka jedna muha (...) i dreto da će u njezina usta. A on sve varti glavon da ne more poč u usta. Ujedonput je sto mirno i muha u usta. A to je bila njezina duša koja je hodila u obloke pomoć drugim višćicama (...) A govori barba Mikula: - A tote si bila! (...)

(Vrkić, 1991, 354, 355)

Rječnik: višćica – vještica, grobje – groblje, nagodjo – nagađao, nî – nije, doć – doći, judi – ljud, pensali – mislili, jedon – jedan, noćin – način, odluči – odlučio, jedonput – jedanput, garmi – grmi, pratit – pratiti, di – gdje, poje – polje, dočekot – dočekati, jednega lipega dneva – jednog lijepog dana, okol deset urih – oko deset sati, lampo – sijeva, spi – spava, spiš – spavaš, sebon – sobom, išo – išao, ćapo – uhvatio, glovu - glavu (A jd.), poče je – počeo je, varti – vrtjeti, ujedonput – najedanput, dreto – ravno, poč – poći, sto – stao, hodila – išla, u obloke – u oblake, pomoć – pomoći, tote – tu

8. 1. 4. Mala dječica i stara vještica

Imadijahu roditelji mila dječaćića i milu djevojčicu. Ali, bijahu siromašni te nakane svoju djecu odvesti u šumu, neka ih izjede zvjerad: 'Kad njih štogod izjede, neće oni jesti ništa. Zašto bi nama ta djeca otkidala od naših usta?!' I kad ih povedoše mračnim stazama, djevojčicu obuze strah te ona putem brala grah. I kako su ih šumskom stazom vodili u gustiš, malena je za sobom hitala zrna graha. Roditelji tako djecu ostave u šumskome mraku, ali se ona sutradan vrata doma. Išla za grahom. Srdili se roditelji i opet ih odveli u šumu. Djevojčica sad uz put nabere prosa i proso za sobom sijala. Pa kad ih roditelji ostaviše u mračnom gustišu, uputila se s bratom po prosenome tragu. Išli malo, a onda vidješe da su im proso ptice pozobale te ti oni zalutaju. Zađu još dublje u šumu. Priklopi i noć, pa se stadoše ogledavati od straha velikoga. Najedamput, vide oni na nekome proplanku se kućica svjetluca. I nije to u njoj vatrice, nego je ta kućica sva od sladora. I djeca zaližu kuću. Ližu ona, ližu, kad kroz prozor virne neka stara, pa ih slatko doziva: - Gle ti njih, slatkih malih! Uvede ih u kuću, a kako bjehu gladni, zaližu oni iznutra tu hižu. Pa kad su se djeca nalizala i uhranila, zatvori ti starica onu djecu u krletku. I onako metne ih na lopatu, pa da će s njima u užarenu peć. A djeca bila brža, pa staru vješticu na lopati u peć rinula. Starica bješe vještica. I sad su djeca nekoliko dana tu kućicu lizala, sve dok se hiža nije posve istopila. A onda ostadoše, čučeci na proplanku, kao dva zečića. I tako ih gladne i ustrašene nađu lovci. (...)
(Riječka okolica)

(Vrkić, 1991, 101)

Rječnik: imadijahu – imahu (aor.), hitala – bacala, priklopi – padne, najedamput – najedanput, najednom, od sladora – od šećera, zaližu – počnu lizati, virne – pokaže se kratko, hižu – kuću (A jd.), metne – stavi, rinula – gurnula

8. 1. 5. Stara štrigetina i mali

Jedan čovik ni dice imi. Unda je stavi kuhati jedan lonac boba i unda zavapi: - Da mi Bog da da mi od ovoga boba jedan mali ziđe, da mi čuva jabuku. I unda odma z lonca skoči jedan bob i viče: - Ja ću, ćaće, čuvati jabuku, ja! Un čovik gleda i vidi jednoga maloga kako zrno boba. Ni moga virovati svojim očima da je od boba ziša mali. (...) – Poj, lipi moj, na onu

jabuku i dobro je čuvaj. Ne daj nikomu znaš, lipi moj. Mali poslušaj. Pope se na jabuku. Ide i gleda će li ki doći. Došla k njemu jedna stara gobasta. – Daj mi, sinko moj, jednu jabuku, nisam ja ništa iliti – govori stara. – Ne dam, stara štrigetino. Otac će me, ko ti dam – govori mali. – Daj, lipi moj, jednoj staroj kukavoj siroti. Neće te otac za to – govori stara štrigetina. I mali je hiti jednu jabuku. Unda stara govori: - Hodi mi ju, sinko moj, dati, ja ne vidim. A mali je govori: - Neću, stara štrigetino, ti bi mene ponila. (...) Un doša doli i prignu se po jabuku, a stara štrigetina s malim u vrčušić. Dobro ga je vezala, digla na rame i šla doma. Došla stara štrigetina do po puta. Fermala se, počinula. A mali pomalo odveza vrčušić, stavi je u nj kaminja, veza ga i pobiga. A stara štrigetina ni vidila. Digla vriću i šla doma. (...) A mali je doša doma i opet piva na jabuki. Stara štrigetina više ni imala isti. Zato se vrnula, da je mali da jabuku. – Daj mi, sinko moj, jednu jabuku, nisam ništa iliti – govori. – Ne dam stara štrigetino, ti bi mene ponila – govori mali. – Neću, sinko, viruj staroj ćoravoj siroti. Daj mi hiti jednu, daj! Mali se opeta smilova, ka je vidi da je nako jedna gobava i ćorava. I hiti je je malo jabuk. Unda stara govori malomu: - Hodi mi ih, lipi moj, pokupiti, ja jedna ne vidim, ne morem se prignuti. – Neću, stara štrigetino, ti bi mene ubila – govori mali. (...) A mali se opeta privari i kala doli. (...) Ma kako mi je opeta pobiga, joh meni jednoj! Ma kako me je prvari, kako mi je pobiga – govorila je i ljutila se stara štrigetina. – Čekaj, čekaj. Dvaputa si me privari, nećeš treti lako, ne! (...) Došla doma, zove Matiju. (...) Matija brzo došla, otvorila vrata, pomogla staroj vrčušić donesti ko komina. Odvezala ga i stresla na pod. Sada su bile same jabuke i u jabukami mali. Govori stara: - Matija, nacipaj drv i dobro ga čuvaj. Ja gren doli po vodu. Unda je Matija šla cipati drva, a mali govori: - Daj meni, ja ću cipati drva – i ona mu govori neka cipa ka oće. A mali ze sikiru i Matiji po glavi. Matija je pala ko komina, mali je pokri jabukami i biž u dimnjak. Došla stara, ni maloga, ni Matije. Zove, zove, ali se niko ne javlja. Unda se naljutila i od ljutnje nogum udarila u jabuke. Jabuke se rašrkale na sve bande i stara vidila Matiju kako mrtva leži. (...) Kada je vidila da ne more pomoći, pošla je po kući iskati maloga. Iskala ga je, iskala i ni ga nikako mogla najti. Unda je sela na komin i počela plakati Matiju. Ka se dobro naplakala, otrla je oči travesom i digla se ća. Kako se je digla, oko joj poletilo u dimnjak: vidila je maloga. (...) – Jesi vidi ki mi je Matiju ubi? – govori. – Hodi gori, stara štrigetino, pa ću ti poviti – govori mali. – Kako ću gori, jedna stara. Visoko je puno, ne morem ti ja jedna gori. – Unda me poslušaj, stara štrigetino: dobro zavrući jedan čaval i zabi ga u guzicu, pa ćeš odma meni doletiti – govori mali. Stara štrigetina zabila, pa se prvrnula, a mali ša opeta na jabuku pivati.

(Stulli, 1993, 114 – 118)

Rječnik: štrigetina – vješticitina, mali – maleni, dječak, čovik – čovjek, ni – nije, dice – djece, imi – imao, unda – onda, stavi je – stavio je (perf.), ziđe – izade, nastane, odma – odmah, z lonca – iz lonca, ćaće – oće (V jd.), un – onaj, kako zrno – kao zrno, ni moga – nije mogao, virovati – vjerovati, ziša – izašao, nastao, poj – pođi, lipi – lijepi, pope se – popeo se, gleda će li ki dojt – gleda hoće li tko doći, gobasta – grbava, nisam ila – nisam jela, ko ti dam – ako ti dam, kukavoj siroti – kukavnoj sirotici, jadnici, onoj koja izaziva sažaljenje, hiti je – bacio je, hodi – dođi, ne vidin – ne vidim, govori je – govorio je (perf.), un – on, prignu se – prignuo se, vrčušić – zavežljaj, šla doma – otišla doma, po puta – pola puta, fermala se – zaustavila se, počinula – stala da se malo odmori i skupi snage za nastavak puta, odveza – odvezao, stavi je kaminja – stavio je kamenje, veza – vezao, pobiga – pobjegao, ni vidila – nije vidjela, vriću – vreću, doša je – došao je, piva – pjeva, na jabuki – na jabuci, ni imala isti – nije imala što za jesti, vrnula se – vratila se, da je mali da jabuku – da joj dječak da jabuku, nisan ila – nisam jela, viruj staroj ćoravoj siroti – vjeruj jednoj starici koja ne vidi dobro, hiti mi – baci mi, opeta – opet, smilova se – smilovao se, ka – kad, vidi je – vidio je, nako – onako, hiti je je malo jabuk – bacio joj je malo jabuka, a mali se opeta privari i kala doli – a dječak se opet prevario i sišao, joh – joj, jao, kako me je prvari – kako me je prevario, privari si me – prevario si me, treti – treći, donesti ko komina – donijeti kod kamina, u jabukami – u jabukama, nacipaj drv – nacjepaj drva, ja gren doli po vodu – ja idem dolje po vodu, cipati – cjepati, neka cipa ka oće – neka cjepa kada hoće, mali ze sikiru – dječak je uzeo sjekiru, pokri je jabukami i biž u dimnjak – pokrio ju je jabukama i pobjegao u dimnjak, ni maloga – nema dječaka, niko – nitko, nogum – nogom (I jd.), na sve bande – na sve strane, ne more – ne može, iskati – tražiti, najti – naći, sela – sjela, počela plakati Matiju – počela oplakivati Matiju, ka – kad, otrla – obrisala, travesom – pregačom (I jd.), digla se ća – digla se s namjerom da ode, vidila – vidjela, jesi vidi ki mi je Matiju ubi – jesi vidio tko mi je Matiju ubio, hodi gori – dođi gore, poviti – ispričati, ne morem – ne mogu, zavrući – ugrij, čaval – čavao, zabi – zabij, prvnula se – prevrnula se, ša opeta pivati – išao opet pjevati

8.1.6. Svoju djecu jela

Vještica neka svoju djecu jela. Tako bi sve jedno po jedno povela do križanja, riječima: 'Dijete, hodi sa mnom teti u goste!' Onda bi to dijete s družicama pojela. I samo joj jedno dijete osta. Tako je najposlije maloga zvala: 'Sinko, hodi sa mnom teti u goste!' Uzela

ga je za ruku i dovela do raskrižja. Ostavila ga pod lipom, malome sinu rekla: - Lijepo ti čekaj, dok ja dovedem tetu! A ona je pošla po svoje družice, kojima je dijete dovela da ga pojedu. Dječarac se pak uplaši i sjeti se, kako su mu tako braća i sestre otišli u goste i nikad se nisu vratili doma. I još noć priklopila. Sova hukne iz duplje, ćuk začukao u granju. I mali ti svuču sa sebe košulju, preobuču je naopako, pa tako preobučenu pope se na lipu. Eto ti, u ponoć mati njegova dohrli s drugim vješticama. Osvrću se one križanjem, ali nema slatka zalogaja. Mlado im je meso obećala. – Prevarila si nas, nesretnice – kunu je i grde one vještice, a ona sina zaludu doziva. Ne ozivlje se on i ne boji se, jer ga štiti naopaka košulja. – Nesretnice, zašto si nas prevarila – uhvate je njezine družice te je pojedu mjesto sina.
(Karlovačka okolica)

(Vrkić, 1991, 87)

Rječnik: hodi sa mnom – pođi sa mnom, najposlije – naposljetku, priklopila noć – pala je noć, pope se – popne se, zaludu – uzalud, ne ozivlje se – ne odaziva se

8. 1. 7. Vještice iščupale i ispekle srce

Stare vještice u Morlačkoj znaju bacati mnoge vradžbine; ali jedna od najčešćih ona je kojom se zasušuje mlijeko u tuđih krava da bi ga vlastite imale više. A smisle one i ljepše stvari. Znam jednoga mladića kojemu su na spavanju dvije vještice iščupale srce želeći ga ispeći i pojesti. Taj jadnik nije primijetio svoj gubitak, što je posve naravno, jer je bio utonuo u san, ali kada se probudio, počeo se jdati, osjećajući da mu je prazno mjesto gdje je srce. (...) Fratar pristupi ognjištu, izvuču iz žerave već pečeno srce i dade ga mladiću da ga pojede; posve je razumljivo da je ozdravio čim ga je progutao. Velečasni je to pripovijedao, a možda još pripovijeda, kunući se dušom da je sve istina; a dobri ljudi nisu mislili niti misle da je dopušteno posumnjati kako se to njemu pričinilo zbog vina ili kako su one dvije ženske, od kojih jedna nije bila stara, odletjele zbog posve drugog razloga, a ne zbog toga jer su bile vještice.

(Stulli, 1993, 290, 291)

8.1.8. Vještice jedu srce

Pripovijedaju da se ženio jedan pa po običaju zvao u svatove svoga zeta. Kad je bilo na večeri, reče zet mladoženji da mu je vještica mater i sestra što je za njim. Tako otišli su spavati, pa stavi se na špiju zet: čini vintu da je zarkao i u duboki se san uvalio. Kad stara mater od mladoženje (...) svuče se gola, namaza se. Viđe joj to ćer (ovoga žena a sestra mladoženjina) pa poče i ona tako raditi ka i mater joj. Onda joj mater reče: - Na ti motku i izvadi srce svome bratu (tj. mladoženji, a sinu ove stare kuge). Izvadi ova, te ga zapretaše u vatru da se ispeče kao krumpijer, pa onda nekud izadoše. A ovaj se brže bolje digne, srce izvadi, a namjesto njega zapreće balegu (...) Kad počela mater jesti, odma reče da ono nije srce (...) I tako je svanulo, dižu se svi, a đuvegija iliti mladoženja leži. Priđe njemu zet veleći mu: - Diži se, šta ti je! – Bogme, brate (...) bole me prsi i okolo svega gornjega tijela. (...) Onda dođe zet pa razreza srce ono (...) Onda zet mu i onu drugu polovicu raskriži te u dva puta dade mu; kad pojio, reč: - Sad me ništa ne boli. Onda zet zapovidi ženi: - Uzmi kolijevku s djetetom, pa ajmo odma kući. (...) Kad došli blizo jedne rijeke, reče on njoj: - Skidaj sa sebe kolijevku! Ne ćede ona, a on se izdrije na nju: - Skidaj! (...) Muž trzne joj dijete iz ruku pa ga opet metne u kolijevku, a nju odvuče pa utopi u rijeku veleći joj: - Kad si mudra eto ti! Noćas si lovila srca, a sad ajde ribe.

(Stulli, 1993, 291, 292)

Rječnik: mater – majka, za njim – s njim, stavi se na špiju – odluči se na špijuniranje, čini vintu da je zarkao – pravi se da je zahrkao, viđe – vidi, ćer – kći, poče – počne, ka – kao, na ti (motku) – uzmi, drži (motku), zapretaše – prekriju pepelom žar, krumpijer – krumpir, balegu – izmet (A jd.), odma – odmah, veleći – govoreći, šta – što, raskriži – iskriža nožem, kad pojio, reč – kad je pojeo, reče mu, zapovidi – zapovjedi, ajmo – hajdemo, blizo – blizu, ne ćede ona – ne htjede ona, izdrije se – izdere se, metne – stavi, ajde – hajde

8. 2. Vragovi

8. 2. 1. Ciganin prevaril vraga

Bil je jen Cigan. Ni mogel drugač živeti, pak zmesta pojde da bude služil. Nameri se na vraga. – Kam ideš, Cigan? – Idem iskat službu. – Bi išel k meni? - Zakaj ne! A kaj bum delal pri tebi? – Ak buš delal ono kaj i ja, dal ti bum puno dukatov, ak pak ne, zlo bude za tebe. Cigan pristane i pojde z vragom. Veli vrag: - Daj idemo vu lozu pak budemo pukali hraste, koj bu bol mogel. V lozi se vrag vupre i ispukne jen hrast i veli Ciganu naj i on. Cigan se ogledaval naokol', pa vujde vu šikarju, pa počme vezati grančicu za grančicu, list za list. Vupita ga vrag: - Kaj to delaš, Cigan? – Ja neču – veli mu Cigan – kakti ti. Ja volim celu lozu skup zvezati i tak celu lozu otpelati. Vrag se je prestrašil kaj buju rekli oni čija je loza, pak reče Ciganu nek pusti vu miru lozu. Zeme hrast na rame i pojde, a Cigan za njim, keseči se kak se je dal prevariti. – Muder je Cigan – rekel je vrag svojoj staroj materi. – Ej, ti si dost jak – odvrati mu vražica – pa ti ni pamet za rukav vušla. Daj se samo zmisli, buš ga već nadmudril. Veli tak vrag Ciganu: -Idemo vu to ravno polje, gdi bumo hitali vu vis kamenje, gdo bu bol mogel. Cigan se je smijal vu sebi vragu kaj mu je 'se naprej povedal, pa si vu to ime priredi kaj mu je trebalo. Došli su vu to ravno polje, zeme vrag kamen i hitil ga je tak da je kamen tri dana gore letil, tri dana dole padal. – Daj sad buš ti, Cigan! Cigan se prigne kakti da je zgrabil kamen, ali je z nedra pustil goluba, koj je poletil gore pod oblake. Čekali su Ciganovoga kamena tri dana i tri noći. Čekali oni čekali, ali nega ni. (...) – Hajd, Cigan – rekel je posle toga Ciganu vrag – idemo kamenje žmikati. Cigan se prestraši kaj bu sad, ali se domisli, pa si spravi v žep jen sirec. Vrag žmikal vu rukaj kamen, tak da se je ves na prah rasipal, a med tim prahom pokaže se jena kap vode. Cigan se prigne, tak kakti da bi zel kamen, pa zeme sirec. Žmikne ga vu rukaj da je iz nega voda curela. Vrag se je samo počesal za vuhi, pa nikaj veleči pojde dalje, a Cigan keseči se vu sebi, za jim. Vrag je zopet to 'se povedal materi, a ona ga naputi da zeme on velik bat (...) Hiti vrag bat tak da je drugi dan nazaj došel. (...) Cigan pojde do bata, ali ga ne more meknuti niti z mesta. Cigan pogledi gore na nebo, pa zopet na bat. – Ej, - veli vragu – baš sam vugledal gore na nebesih svoje brate. (...) Jen je kovač, pa bat nigdar nazaj ne dobiš, on baš takov bat potrebuje. Vragu se sažaloval negov bat; gdi bude zel drugoga? Pa veli Ciganu naj ne hita bata. Zeme bat na pleča i pojde, a Cigan za jim, keseči se bedastoći vragovoj. (...) Jednom veli on naglas Ciganu: - Cigan, hodi od mene proč, ja te ne potrebujem. – A moji dukati kaj smo se

pogodili? – Dal ti jih bum tri, samo hodi proč. – Ak me buš, vrag, sam vu svojoj kučiji otpelal. (...) Vupreže vu kučiju dva konja, sede se na bok da bu teral konje. Cigan se pak sedne vu kučiju, na one dukate koje mu je dal vrag. Tak su došli vu cigajnske šatore, a puno je malih Cigajničičev skakalo oko kučije. – Ta podaj mi nešto, gospodine! – prosili su vraga. (...) Vragu su se od straha dizali lasi pa je mislil ak su ti 'si tak jaki da ga budu od glave spravili. (...) Ostavi konje i kočiju i ode, kakti ga strela nosi. Ciganu je pak ostala kučija i konji i dukati, tak da su on i cela negova rodbina i prijatelji i znanci i susedi mogli lepo živeti.

(Stulli, 1963, 214 – 217)

Rječnik: prevaril –prevario, bil – bio, jen – jedan, ni – nije, mogel – mogao, drugač – drukčije, živeti – živjeti, z mesta – smjesta, pojde – pođe, služil – služio, nameri – namjeri, kam – kamo, iskat – tražiti, išel – išao, zakaj – zašto, kaj bum delal pri tebi – što bih radio za tebe/kod tebe, ak buš delal – ako budeš radio, dal ti bum puno dukatov – dat ću ti puno dukata, z vragom – s vragom, veli – govori, vu lozu – u lozu, pak budemo pukali hraste – pa ćemo čupati hrastove, koj bu bol mogel – koji će bolje moći, vupre – upre, veli Ciganu naj i on – kaže Ciganu neka i on (proba), ogledaval – ogledavao, naokol' – naokolo, vujde vu šikarju – uđe u šikaru, počme – počne, vupita – upita, delaš – radiš, neću – neću, kakti – kao, ja volim celu lozu skup zvezati i tak celu lozu otpelati – ja volim cijelu lozu skupa svezati i tako cijelu lozu odnijeti, prestrašil – prestrašio, kaj buju rekli – što će reći, vu miru – na miru, zeme – uzme, dal – dao, muder – mudar, rekel – rekao, materi – majci, dost – dosta, ni – nije, vušla – ušla, daj se samo zmisli – malo razmisli, buš ga već nadmudril – već ćeš ga nadmudriti, tak – tako, vu to polje – na to polje, gdi bumo hitali vu vis kamenje – gdje ćemo bacati kamenje u vis, gdo bu bol mogel – tko će bolje moći, smijal se je vu sebi – smijao se u sebi, kaj mu je 'se naprej povedal – što mu je najprije sve ispričao, vu to ime – u to ime, zeme – uzme, hitil – bacio, letil – letio, padal – padao, sad buš ti – sad ćeš ti, zgrabil – zgrabio, z nedra pustil – iz njedara pustio, koj – koji, poletil – poletio, nega ni – njega nema, haj – hajde, rekel – rekao, posle – poslije, žmikati – u ovom značenju: lomiti, trljati , kaj bu sad – što će sada, v žep – u džep, sirec – sir, vu rukaj – u rakama, tak – tako, ves – sav, rasipal – rasipao, med – među, jena – jedna, tak kakti da bi zel kamen – tako kao da bi uzeo kamen, zeme sirec – uzme sir, nega – njega, curela – curila, počesal za vuhi – počesao za uho, nikaj veleči – ne govoreći ništa, za jim – za njim, vrag je zopet to 'se povedal materi, a ona ga naputi da zeme on velik bat, vrag je opet to sve pričao majci, a ona ga savjetuje da uzme veliki bat, hiti – baci, tak – tako, nazaj došel – nazad došao, ne more meknuti niti z mesta – ne može niti pomaknuti s mjesta, pogledi – pogleda, zopet – opet, vugledal – ugledao, na nebesih – na nebesima, svoje

brate – svoju braću, nigdar nazaj ne dobiš – nikad nećeš dobiti nazad, takov – takav, potrebuje – treba, sažaloval – omilio mu se, sažalio se nad njim, negov – njegov, gdi – gdje, zel – uzeo, veli Ciganu naj ne hita bata - govori Ciganu da ne baca bat, hodi od mene proč – odi od mene, ja te ne potrebujem – nisi mi potreban, dal – dao, jih – ih, ak – ako, buš – budeš, kučiji – kočiji, otpelal – odvezao, vupreže vu kučiju – upregne u kočiju, sede – sjedne, teral – tjerao, dal – dao, cigajnske – ciganske, Cigajničiev – Cigančića (G mn.), prosili su – molili su, vragu su se od straha dizali lasi pa je mislil ak su ti 'si tak jaki da ga budu od glave spravili – vragu se od straha dizala kosa na glavi pa je mislio ako su tako jaki da će ga stajati glave, kakti ga strela nosi – kao da ga strijela nosi, negova – njegova, susedi – susjedi, lepo – lijepo, živeti – živjeti

8. 2. 2. Pop od Rovinja i vrag

Jena je bila divojka i više ostarila i više joj dosadno bilo. Govori: - Ma ja bi se udala, da dojde đavo! I dojde čovik u klobuku, lipo obučin, i š njin se sprijatelji. Govori: - Bi li se ti udala, ti si zgodna djevojka – govori – ja iman simpatiju za tebe. Ona govori: - Bi se udala – i udade se za nje. A sad kad se udala, on je ima veliku palaču, ti za koga se udala. Ali po noći nije nikad leža kod nje (...) A brat joj je pop bija. Onda ona jednoga dana pojde kod brata, govori: - Joj, brate moj – govori – ja san se udala, ono nije nikakvi dečko. Ja ne znan šta je ono. (...) Un ništa nima no rep. I malo me s ti(n) pogladi po drobu i više ja ne znan za nje ništa. A govori brat: - Dobro! Dovedi ti njega kod mene i reci mu da imaš brata, da ima brat rođendan i da ćeš biti s manun skupa na rođendanu. I dojdu. I dovede ga pop u svoju kancelariju. Govori: - Evo ovde da vidiš knjige, da ti pokažen. (...) Sad, pod strah božji, mora da se uvučesh u ovu bocu. (...) Uvuka se lipo u bocu i dobro ga sveže pop i zamota ga i sveza ga je i gotovo je. A to je bija pop o(d) Rovinja. I onda idu, pop šeta po moru i trefi mu se vako jedan mornar, govori: - Čuj – govori – bi li ti meni ovu bocu utopija u more – govori mornaru. (...) Evo ti – govori – šta za uslugu tvoju i ovu bocu utopi nasr(ed) oceana. Kad ide brod po moru, po oceanu, baci u ocean. E kad je on bacija (...) učini bonaca, ne more brod naprid. Tamo je on utopija bocu; ali govori in kapetan: - Znete ča je – govori – uzmite čamac pa ajte malo lovite kraj otoka dok učini malo vitra. Unda se oni iskricali i malomu, tomu mornaru, san dojde. (...) I to je tako vrag tija. (...) I kad je bilo, brod parti ča bež njega. A on osta speći tote. (...) Kad najedanput ga probudi vrag, zove ga: - Mali – govori – o, mali! (...)

A govori: - Dojdi i uzmi ovu bocu šta si, što si je – govori – utopija. Uzmi je – govori – i razbij je. Spasit ću sebe i tebe. Inače si – govori – propa. (...) I izajde iš nje čovik. Govori: - Sa(d) si – govori – spasin. Stani na moja pleća, preletićemo. – Di ćeš? – govori. – Ajmo – govori – u grad di je kralj. I ja ću se uvući u kraljevu ćer, a ti se pojavi. Neće niko to moć spasiti ni izličiti, jedini ti. (...) I ti – govori – ćeš dobiti silne pare za spasiti ju. (...) Dade njemu kralj veliku manču i oni poslin skupa to pojili, popili. (...) I tako jedanput, tako i drugi put desilo se i sve pojili oni dva skupa ča je da kralj. Prvoj se ćeri uvuka u drob, i poslin se uvuka drugoj. Ali tretoj, tretoj će se uvući u drob, ali neće – svadili se, vrag se svadija i un, svadili se, više nema, svadili se. – Nećeš – govori – više, neću te slušati, neću više izajti – govori vrag – i sad ti ćeš svršiti u tamnici. A on se jadan misli, misli, misli po cile noći, po cile dane misli kako će on. (...) Reče kralju (...) neka sva zvona zvone. Neka svi mitraljezi, sve puške, neka sve puca po gradu. (...) Tako je i bilo. – Eno ti – govori – pucaju ti, dolazi ti pop o Rovinja, govori da će te vrc u butilju. Kad vrag čuja, biži ča! Više se nikad nije pojavija ni u kraljevoj palači, ni ko(d) ćeri, ko zna di je k vragu otišao u svoje prestolje, u svoju jamu.

(Stulli, 1993, 120 – 123)

Rječnik: pop – svećenik, jena – jedna, divojka – djevojka, dojde – dođe, đavo – đavao, vrag, čovik – čovjek, u klobuku – sa šeširom, lipo obučin – lijepo odjeven, š njin – s njim, iman – imam, udade se za nje – uda se za nj, uda se za njega, leža – ležao, bija – bio, pojde – pođe, san – sam, ne znan – ne znam, šta – što, un – on, nima – nema, no – nego, s tin – s time, pogladi – pomazi, drob – trbuh, ne znan za nje ništa – ne znam od njega ništa više od toga, s manun – sa mnom, dojdu – dođu, kancelariju – ured, ovde – ovdje, pokažen – pokažem, uvuka – uvukao, lipo – lijepo, zamota – zamotao, sveza – svezao, bija – bio, trefi mu se – naiđe na, vako – ovako, utopija – utopio, šta – što, bacija – bacio, bonaca – mirno more, ne more – ne može, naprid – naprijed, in – im, ča – što, ajte – hajdete, dok učini malo vitra – dok ne zapuše vjetar, unda – onda, tija – htio, brod parti ča bež njega – brod ode dalje bez njega, on osta speći tote – on je ostao spavati tu, propa – propao, izajde iš nje čovik – izađe iz nje čovjek, sad si spasin – sad si spašen, preletićemo – preletjet ćemo, di – gdje, ajmo – hajdemo, ćer – kćer (A jd.), niko – nitko, moć – moći, izličiti – izliječiti, pare – novac, manču – napojnicu, poslin – poslije, pojili – pojeli, desilo se – dogodilo se, da – dao, uvuka – uvukao, drob – trbuh, tretoj – trećoj, svadili se – posvađali se, izajti – izaći, cile – cijele, vrc – vratiti, u butilju – u bocu, čuja – čuo, biži – bježi, pojavija – pojavio, ko – tko, prestolje – prijestolje

8. 2. 3. Baba gora od vraga

Bio je neki muž, koji je sa svojom ženom u veliku miru prebivao trideset ljeta, da ih nije mogao svaditi ni đaval. I pošao je vrag k nekoj staroj babi: - Nove ću ti postole dati ako ih svadiš. I obećala mu ona i poslala je k mužu, govoreći: - Žena tvoja drugoga ljubi, i ako se ne budeš mudro čuval, oće te ubiti! Muž to nije htio vjerovati. I poslala je baba k ženi njegovoj, govoreći: - Tvoj muž jednu ženu ljubi! I kad su uvečer večerali, muž je krivo gledao ženu, a žena se srdila na muža. I oboje počeli vjerovati riječima babinim. Izjutra je išla baba k ženi, govoreći: - Ja te svetujem, da veliki nožić tvoga muža omoči v blagoslovljenu vodu i postavi mu ga pod kušinel, da na njem zaspi, i oće te opet ljubiti! I išla je baba k mužu, govoreći: - Čuvaj se, ne spi noćas, oće te tvoja žena ubiti i zato ćeš najti tvoj nožić pod kušinelom! I kad je muž našao nožić pod uzglavljem, uze ga i ženu svoju je njim probo. Đaval uze postole, koje je bio babi obećao, objesi ih na štap, ter ih babi preko vode dade, kad je stara rublje prala, govoreći: - Ne smim k tebi pristupiti, da me ne prehiniš, kako si i muža i ženu prehinila! Ostala baba pjevajuć: - Eto vrag jih ni mogal svadit u tri leta, a ja sam jih u jedan dan! I još sam postole dobila! Vrag ne bi bio vrag, da ne dojde ostraga, pa dok je baba na vodi prala, zel je babu za pete i odnesal je babu u pakal. Luciferu je pokaže dok se koprcala: - Gorša je ta baba od samega vraga!

(Vrkić, 1991, 128)

Rječnik: baba – baka, starica, svaditi – posvađati, đaval – đavao, postole – cipele, čuval – čuvao, oće – hoće, izjutra – ujutro, ja te svetujem – ja ti savjetujem, omoči – umoči, v blagoslovljenu vodu – u blagoslovljenu vodu, kušinel – jastuk, ne spi noćas – ne spavaj noćas, najti – naći, ter – te, ne smim – ne smijem, prehiniš – prevariš, jih – ih (A mn.), ni mogal – nije mogao, u tri leta – u tri ljeta, u tri godine, dojde – dođe, ostraga – odostraga, zel – uzeo, uhvatio, odnesal je – odnio je, pakal – pakao, gorša – gora, od samega – od samoga

8. 2. 4. Žena i vrag u jami

(...) Tako su van bili muž i žena. I muž ode svako jutro u polje: pivo; gre večer doma: plače. (...) – Ma imon vražju ženu. I onda, iden iz doma, gren u poje, miran san i onda san vesel će ću danas cili don bi(t) miran i od veselja pivon. Ali večer mene ćapoje muka, kad jo

gren pul doma. Plačen, jer znon da gren u pakol. (...) – Lipo uzmi konistru i konop i poj na jamu s njon i onda je uvol u jamu. (...) – Biž, ženo moja, postaćemo bogati. – Kako? – Nošo san jednu jamu. Unutra je silno zloto, pa ćemo sutra poj tamo i onda ćeš ti mene iskalat u jamu i ja ću pokupit zloto iznutra i ti ćeš me dignut. Onda ćemo bi(t) silno bogati. (...) Kad je ona došla doli, a on spusti konop i – zbogon! E, gre on večer pivajuć doma. Zno, gre u miru, neće noć onu vražju ženu doma. Biće miran. Ma, došo on doma: kako je ostavi kuću, onako je i noša (...) Izi je komad suhega kruha i lego je plaćuć. (...) I on: nima šta, iša on, uze drugu konistru, konop i spuščo doli. Kad najedonput, on diže konistru, e, osjeti, teško, aha, evo je. I diže, diže, diže, diže. Kad je konistra došla već prid vrh jame, on gleda, a unutra vrog. I on da će ga spustit unutra, a on zavapi: - Ne, nemoj me pustit, izvad me vanka, bićeš srićan za cili svoj život. I ovi se nikako snoša i digo ga. – Sal si me sposi – javal mu govori. – A kako? – Ma – govori – biž, došla je jelna vražjo žena u jamu. Nos je bilo dvonajest. Sve je poklala. Jedini san jo uspi. (...) Dobro me slušoj. Jo ću poč u krojevu ćer. I doće popi, i frotri, i biskupi, i kardinoli i nikor me neće izgnat iz nje. A onda će kraj dat na javnost ko me istiro, da će mu dat ćer i pol krajevstva njegovoga. I onda dođi, i kal ti dojdeš somo na vrota ol sobe, jo ću pobignut ća, jo ću izoć iz nje. (...) I on se oženi sa krojevon ćeron i živili su lipo i mirno; ma čuje se da se nečišnjok uvuko drugen kroju ćeri. I misli on, kako će on vraga privarit. Došo on tamo. Kad je došo na vrota ol sobe, a vrag njemu: - Pa jesan ti reko da mi ne dolaziš više. A on će njemu: - Biž, izošla je ona vražjo žena iz jame. Traži mene i tebe. Ako nas nojde, biće zlo za mene i za tebe. Kad je on to ču, pobiže i ne vroti se. Sada vidite koliko žena može bi(t) vrag. (Stulli, 1993, 123 – 126)

Rječnik: van – vam, pivo – pjeva (3. l. jd.), gre – ide, večer – navečer, imon – imam, iden – idem, u poje – u polje, san – sam, vesel – veseo, će ću cili don bit miran – što ću cijeli dan biti miran, ćapoje – hvata, jo – ja, gren pul doma – idem put doma, idem kući, plačen – plačem, znon – znam, pakol – pakao, lipo – lijepo, konistru – košaru, konop – uže, poj – pođi, uvol je – ubaci je, biž – bježi, postaćemo – postat ćemo, nošo – našao, iskalat – spustiti, zloto – zlato, doli – dolje, zbogon – zbogom, zno – zna, biće – bit će, ma – ali, došo – došao, ostavi – ostavio, noša – našao, izi je – pojeo je, suhega – suhoga, lego – legao, nima – nema, iša – išao, spuščo – spušta, najedonput – najedanput, prid – pred, gleda – gleda, vrog – vrag, izvad me – izvadi me, srićan – sretan, cili – cijeli, snoša – snašao, sal si me sposi – sad si me spasio, javal – đavao, jelna vražjo žena – jedna vražja žena, nos – nas, dvonajest – dvanaest, uspi – uspio, popi – svećenici, nikor – nitko, kraj – kralj, kal – kad, nečišnjok – nečisti, nojde – nađe

8. 2. 5. Čovjek spasio đavla

Jedan mali bija na polju, čuvao ovce i iša čovik kraj Čikole, a za čovikom ide vuk. A mali kaže: - Biži, čoviče, eto vuka, izišće te. A on uskoči u Čikolu. A mali kaže: - Jadani ti san, što reko, eto uskoči čovik u Čikolu. Ka danas – sutra, ništa, otiša je mali u vojsku. Večeras mu se brat rodio, on ujutro otiša u vojsku. I bila su ratna doba, zarobi ga, dvadeset godina u robiji bio. I nakon dvadeset godina pobiga iz robije i išo je po noći. Naišo je kroz jedno brdo i vidi je iz pećine di dimi vatra. I on je tute naišo. Kad je doli sašo, niza skale je sašo doli, a budi Bog i gospod s nami, doli je đavlina i desetero njegovi đavlića, i sve kažu: - Evo nami večere. (...) On je sašo doli k njiman, kad se obratio od toga stra, i pita ga ta đavlina: - Šta bi ti prigorio da ti je sad tvojoj kući doć? A on kaže da bi prigorija sve što se okom vidi. – E, večeras ti se oni brat oženio što ti se rodio kad si ti u vojsku pošao. Onda su pošli ća iz tizi jama. I ka su izašli van, on se pada nj podlega, đavlina, pada toga čovika što je bija u robiji, i kaže da će on njega spasit i donit prid njegovu kuću, a ni za što nego za to: kad je bija mali čoban na polju, đavlina je išo kraj Čikole, mali je mislija da je to pravi čovik i reka: 'Biži, čoviče, eto vuka, izišće te.' – I zato ga je đavlina donija kući. (...)

(Stulli, 1993, 132, 133)

Rječnik: mali – maleni, dječak, bija – bio, iša – išao, čovik – čovjek, ide – ide, biži – bježi, čoviče – čovječe (V jd.), izišće te – pojest će te, san – sam, reko – rekao, ka – kad, otiša – otišao, pobiga – pobjegao, išo – išao, naišo – naišao, vidi je – vidio je, di – gdje, tute – tu, doli – dolje, sašo – sašao, s nami – s nama, njegovi – njegovih (G mn.), nami – nama (D mn.), k njiman – k njima, od stra – od straha, šta – što, prigorio – pregorio (pretrpio, žrtvovavo), doć – doći, prigorija – pregorio, pošao – pošao, pošli su ća – otišli su, iz tizi – iz tih (G mn.), podlega – podlegao, legao ispod njega, bija – bio, spasit – spasiti, donit – donijeti, prid – pred, čoban – pastir, mislija – mislio, reka – rekao, biži – bježi, izišće te – pojest će te, donija – donio

8. 2. 6. Vražji konji

Bili su muž i žena. Imali su više dece. Onda je muž otišao v Ameriku. Žena mu je pokle zbetažala i hmrla. Al ta žena i ta' muž nisu imali nikakve braće niti nikakve bližne rodbine. I tak, kad je došao mužu glas vu Ameriku (...) srce ga je zaboletelo za decu i poželel si je strašno

da bi mogel on čas tam doйти k svoji deci. (...) – Da mi sad baš sam vrag ponudi da me hitro na moj dom otpela, ja bi ž nem išel. I tak žalosten sedi i premissljava. Najenpot pokuči nekče na negva vrata. I dojde nutri jen gospon i pita ga je l' bi on rad hitro došel vu svoju domovinu? On veli da bi i kak rad da more ov hip bit doma, makar kak bilo. A on gospon pogleda na svoju vuru pak veli: - Sad su dve vure, ob šest smu mi v Zagrebu. I veli mu nek samo mahom ide ž nem. On ide i već pred vrati su ih čekala lepa kola. Sedeju oni vu ta kola i voziju se, voziju, šesta vura odbija i on' gospon veli: - Eto nas v Zagrebu na Jelačićplacu (...) Kaj ne da su moji konji dobri? – Borme jesu. (...) Onda mu veli gospon: - Moj dragi, to ti nisu američki konji. – Neg otkud su? (...) – Ja sem ti pak on kojega si v pomoć zval. I onda ga je najenput nestalo.

(Stulli, 1963, 277, 278)

Rječnik: dece – djece (G mn.), odišel – otišao, v – u, pokle – za to vrijeme, zbetežala – oboljela, hmrla – umrla, ta' – taj, bližne – bližnje (G jd.), tak – tako, došel – došao, vu – u, zabolelo – zaboljelo, poželel – poželio, mogel – mogao, čas – trenutak, tam – tamo, doйти – doći, k svoji deci – k svojoj djeci (D mn.), otpela – odveze, ž nem – s njim, išel – išao, žalosten – žalostan, sedi – sjedi, premissljava – premisslja se, najenpot – najedanput, pokuči – pokuca, nekče – netko, na negva – na njegova, dojde – dođe, nutri – unutra, jen – jedan, gospon – gospodin, rad – rado, došel – došao, veli – govori, kak – kako, more – može, ov hip – ovaj trenutak, bit – biti, vuru – uru (A jd.), dve vure – dva sata, ob – oko, smu – smo, nek – neka, ž nem – s njim, pred vrati – pred vratima (I mn.), lepa – lijepa, sedeju – sjednu, voziju se – voze se, Jelačićplac – Trg bana Josipa Jelačića, kaj – što, borme – bogme, američki – američki, neg – nego, ja sem – ja sam, v pomoć – u pomoć, zval – zvalo, najenput – najedanput

8. 3. Ostala bića

8. 3. 1. Pasoglavci

U općini osičkoj u Lici pričaju o pasoglavcima ovako: Oni su imali oko samo jedno navrh glave i kozje noge. Bio jedan čovjek pa mu umrla žena i ostalo mu dvoje djece. On uzeo drugu, a maćeha ih nije mogla vidjeti, pa kad njega nije jednom bilo kod kuće, potjera ih u

svijet. A djeca idu, idu, pa dođoše u jednu dragu, a u dragi kuća (...). Kad oni unutra, al baba pasoglavica, oko joj navrh glave, a u nje kozje noge. (...) – Što bi vi rada? Vele: - Gladni smo, daj nam, bako, što jesti. Ona im donese zdjelu punu mesa i jednu ruku. – A – vele – mi to ne možemo jesti! – a ona im da mlijeka i kruha. E, veli, nisu dobro došli: - Sad su moji sinovi otišli u lov, pojest će vas, ajte se u peć sakriti. Došli oni kući: - Tu mora negdje biti krštena duša. Veli baba: - Ne, nije. A oni: - Jest, tu mora biti. – E – veli ona – ako ste tvrde vjere, kazat ću vam, nemojte ih odmah pojesti, hranit ćemo ih. – Aja – vele oni – nećemo: jedno ćemo peći, a jedno variti. A kad su joj sinovi opet otišli, veli baba curici da ide sjesti na onaj lopar na kotao, pa da će buknuti krušni kvasac. – Draga bako, ja ne znam, ajte vi provajte, ja ne znam stati. A baba veli: - Hoću, samo nemoj puštat. – Neću, bako, ja ću čvrsto držati. A kad baba stala, ona pušti, a baba propade u kotao. Curica brže leti po brata pa ga pušti (baba ga zatvorila), pa babu isijeku, a glavu odru i metnu na klin, a onda do vode bjež', i tu ih preveze jedan čoban na haljini. Kad pasoglavi došli, a ono meso tvrdo, te ga ostave i odmah na vodu. Pitaju djecu: - A kako ste prešli? – E – vele – tražite šupalj kamen pa na njem preplivajte. Oni traže, traže, bome nađoše kamenčinu veliku. – Sveži – vele djeca – ovo oko vrata pa s njim preplivaj pa eto te kod nas. A on sveza pa potonuo. A ona dva pitaju: - Šta potonu, šta ga nema, šta ono brblja? – E – vele djeca – puno je zakupio blaga dolje pa ne može izagnati. A njih dva otišli dolje pomoći blago istjerati. Oni su zato povjerovali da je puno blaga u vodi, jer s onaj kraj ovce pasle, a od ovaca zraka u vodi. Sad će djeca: - Bogu hvala, sad ajdemo. (...)

(Stulli, 1963, 76, 77)

Rječnik: baba – baka, starica, rada – rado, vele – kažu, ajte – hajdete, pođite, lopar – oblica od drva s dugačkom drškom kojom se u krušnu peć ubacuje tijesto, provajte – probajte, puštat – puštati, pušti – pusti (prez.), propade – propadne, odru – oderu, metnu – stave (3. l. mn.), čoban – pastir, na njem – na njemu, bome – bogme, šta – što, brblja – govori, izagnati – izvaditi, ajdemo – hajdemo, pođimo

8. 3. 2. Zvizdar s jednim okom na čelu

Bila su dva brata, dobro stojeći, bogati su bili. I onda su čuli samo pričati za zlo, a nisu znali šta je to. I onda kaže jedan drugomu: - Kako bi bilo da mi jedanput saznamo šta je to zlo i da ga idemo potražiti? I zbilja oni su jednog dana odredili, uzjahali na svoje konje i

otišli tamo daleko u šumu tražiti to zlo i to tako da ih je noć uhvatila negdje u šumi. I vidu neke ovce. (...) Najedanput opazu nekog velikog čovjeka i zbilja oni se približuju tamo. A već je bila noć i ovaj potjera ovce u neku špilju tamo. I oni tamo kad su vidili da je on iša u tu špilju, ostavili su konje vani i idu oni, kako da bi konakovali tamo u ton špile kod njega, jer je noć u šumi. Tamo da su našli nekog, kako su oni nazivali, nekog Zvizdara sa jednin okon samo nasrid čela, i dje sjedi pokraj vatre, peče nikog janca. I on kaže jednomu od ovih, kaže: - Oćeš ti da jedeš? Kaže, pa da nisu gladni. – Pa dobro, šta ćeš – kaže – da jedeš? Ovo je meni malo, znaš. Ja san ti samo tako kazao, al ja ću sad – kaže – da uvatim ovoga jednoga brata. I zadavio ga i natakao ga na ražanj i peče. I kaže njemu: - Daj peci ti ovo – kaže. (...) Ka se ispeko, da je onda ovaj prihvatio da jede, taj Zvizdar, daje njemu, ali on neće da jede. (...) Tako da ovaj se je najeo Zvizdar i posli toga da je on lego spavat; ali na vrata ol špile da je metni toliki kamen da ovaj nije bio u stanju da ga on baci natrag i da pobjegne. Tako da je ovaj Zvizdar zaspa. Sad se on misli što bi napravio. (...) Zvizdar spava. Onda je on došo kod njega sa ovin ražnjen, ubode ga u to oko i ovaj se dakako trzne, kao probudio. – Aha – kaže – iskopa si ti meni ovo moje jedno, ma ja ću tebi tvoja obadva. I što će sada ovaj dalje? Povuka se tamo, špila je dosta bila velika, između ovaca i ubija mu jednoga velikog ovna i odere ga i obuka se u njegovu kožu. Gdje su jedne noge, stavio ruke, gdje su druge bile noge, stavio svoje noge i tako napravio se kao da je on janje. I naravski, ujutro ovaj Zvizdar otvara špilju da pusti ovce na pašu. Ali da mu ne bi on pobjego, svakoga pipa rukon, ne bi li njega napipo, da ne bi on između ovaca izišo van. I tako je napipo baš ovog njegovog velikoga ovna i kaže: - A – kaže – moj zvonaru – da je na njemu bio zvonac – neću te više viditi, ma neće ni on nikoga. Tako s time da je on u oton koži od tog zvonara izišo vani. Kad izišo vani, onda je više uvatio se polja, a onda mu kaže: - Aha – kaže – al san te prevario, pobjega san. – Pa dobro – kaže – dobro si napravi. Na, evo ti ova zlatna buća – baci mu je prema njemu i kaže: - Ponesi i nju. I ta buća se je kotrljala prema njemu, sva zlatna izgleda, i ovaj se maši rukon za nju, ali prilipu mu se prsti prida nju. Toliko je teška da se on ne može ispraviti. S time da ga je uvatio da ne može da pobjegne. Ali ovaj vidi šta je na stvari, jer po ovomu tragu, od ove buće, taj Zvizdar krene prema njemu. A ovaj vidi šta će mu se dogoditi, uzme nož i okine svoja četiri prsta i pobjegne onda tako. I dođe kući i kaže: - Sad znam šta je zlo – kaže – i pravo sam ga naša, ja i moj brat.

(Stulli, 1993, 101 – 103)

Rječnik: šta – što, vidu – vide (3. l. mn.), opazu – opaze (3. l. mn.), približuju – približavaju, špilju – špilju, vidili – vidjeli, iša – išao, konakovali – smjestili se, u ton – u toj, sa jednin okon

samo nasrid čela – s jednim okom samo nasred čela, dje – gdje, nikog – nekog, oćeš – hoćeš, san – sam, uvatim – uhvatim, ka se ispeko – kad se ispekao, posli – poslije, lego spavat – legao na spavanje, ol – od, metni je – stavio je (perf.), zaspao je – zaspao je, došo je – došao je, sa ovin ražnjen – s ovim ražnjem, iskopa si – iskopao si, ma – ali, povuka se – povukao se, ubija – ubio, obuka se – obukao se, naravski – naravno, pobjego – pobjegao, pipa rukon – opipava rukom, napipo – napipao, izišo – izašao, viditi – vidjeti, u oton – u toj, uvatio se – uhvatio se, prevario san te – prevario sam te, pobjega san – pobjegao sam, dobro si napravi – dobro si napravio, maši se rukon za nju – pođe rukom za njom, prilipu se – prilijepe se, prida nju – pred nju, ispravit – ispraviti, uvatio je – uhvatio je, okine – otkine, naša – našao

8.3.3. Kraljeva kći vukodlak

Neki kralj življaše u staro doba. Imao svoju vojsku, imao svoju kćerku. I kći mu umrla. Obnoć dolazila i plašila. I kralj pošalje vojsku da joj čuva grob, koji bijaše uza crkvu. Kako ne bi izašla. Pošalje tako prvoga vojnika. Kći otvori grob, čap!, izjela vojnika. Kralj pošalje drugoga. Čap!, izjela i njega. Pošalje trećega. Treći vojnik bijaše lukav. Potuži se svećeniku. A svećenik mu veli neka se sakrije za oltarom. Neka ne čuva uz grob. Eto ti ponoć. Otvori se onaj grob, izviri mrtva kraljevna, ali nigdje blizu vojnika. A gladna. Izađe i luta po groblju, pa uđe u crkvu. (...) – Prokleti moj otac, dvije mi je večeri pripremio večeru, a večeras nema ništa. Eto ti, u zoru zapjeva pijevac. Kraljeva kći ostala gladna. Ode u grob. A kad kralj vidi da je vojnik ostao živ, pošalje on njega i drugu noć čuvati grob. Potuži se opet svećeniku, a svećenik mu reče neka se sakrije u ispovjednicu. I eto ti, izašla kraljevna iz groba, po crkvi se uzvikala: - Prokleti moj otac, ni večeras mi nije pripremio večeru! Pijevac zapjeva, uteče kraljevna. Treću večer opet onoga vojnika šalje kralj na grob, a misli on, zaludu se krije kad će ga prije ili poslije naći vukodlačica. I veli on svećeniku da kraljevnu probije trnovim kolcem. – Sinko, dozna li se kako, i nas će nabiti na kolac. Gdje ćeš kraljevu kćer?! I zato je probodu tajom. Dočekaju ponoć na Veli petak, pa joj trnovim kolcem provale mješinu u grobu. (...) (Sinjska okolica)

(Vrkić, 1991, 198)

Rječnik: obnoć – po noći, noću, izjela – pojela, veli – govori, ispovjednicu – ispovjedaonicu (A jd.), uteče – pobjegne, zaludu – uzalud, i zato je probodu tajom – i zato je probodu u tajnosti, potajice, Veli petak – Veliki petak

8. 3. 4. Vukodlak Aleleho

Ljudi pričaju da je bio taj Aleleho (...) i potli kad je umro, onda on da je bio vukodlak. Ukosio je djecu, ljude i tako. I kad bi je ukosio, da bi odnio njiman srce, djetetu ili ljudima, komu bilo. I on je živio ovdje između Glave i sela i da je imao grob, da je un bio ukopan ne u grob, u općinski grob, nego mislim u zemju. I da bi se on diga obnoć, da bi došao kod kuća di je mislio ukosit djecu ili ljude. I onda bi ga pitali, kad je on tuka na vrata, ovi ljudi bi ga pitali: - Ko si? Onda kad bi oni ljudi rekli da 'kosi', onda bi on ukosio tega čovjeka i odni mu srce u ovaj grob. I bio je jedan jaki čovjek iz Glave (...) i on je ćapao se ukoštac sa njime, znate. I da ga je držao sve dok su prvi pivci zapivali. I onda on se izmaka, a on za njime, za njime i vidi di je uliza u taj grob. I onda on pozvao ljude isti dan, kad se rasvanulo, i kaže da neka idu kopati taj grob. I oni kopaju, kopaju i našli tega Alelehota. (...) Koji bi umro, da su ga viđali di ide. Onda su se bojali ići vani za stokon ili vani u šumu, da ne bi ih napao. (...) I onda su znali koji je taj i da su išli otvoriti grob i da su ga našli u grobu tamo dje on leži. I da su uzeli jedan kolac onda, čitavo selo da je išlo otvoriti taj grob i da su našli njega unutra di leži u grobu i da su jednin kolcen zaoštrenin, da su ga probili, i da je ispuhao kao mišina i time da više nije išao. I tako je taj Aleleho isto.

(Stulli, 1993, 312, 313)

Rječnik: potli kad je umro – nakon što je umro, ukosio je – ubijao je, njiman – njima, un – on, u zemju – u zemlju, diga bi se – digao bi se, ustao bi se, obnoć – noću, po noći, di – gdje, ukosit – ubiti, tuka na vrata – kucao na vrata, ko – tko, tega – toga, odni mu – odnio mu, ćapao se ukoštac – uhvatio se u koštac, sa njime – s njim, pivci zapivali – pijevci zapjevali, izmaka se – izmakao se, uliza je – ušao je, kad se rasvanulo – kad se razdanilo, za stokon – za stokom, dje – gdje, jednin kolcen zaoštrenin – jednim zaoštrenim kolcem, mišina – mješina

8. 3. 5. Vukozlak u dračama

Morili vukodlaci Podrozarjom. Uvečer nešto zove čovjeka, a ujutro taj osvane mrtav. Ljudi po vršcima zidova postavili stakla, da se oni ne uspnu preko zida. Vukodlak se ubode te iz njega šiklja krvušćina. Zatvarali se svi u kuće netom sunce zalazilo za morem. Kad, evo ti prednoć nekoga čovjeka s mora. U lađi dovesla. Gone ga ljudi da se vrati na more, jer mu

kuća daleko pod gorom: - Jadni čovječe, kud si došao, izgubiti glavu! – Ma vidit ćemo tko je jači, ja ili vukozlak! Zaoštri on trnov kolac (...) U neko doba, zove ga netko imenom. Hodi sve za njim i sve živka. (...) A ono sve za njim: - O, ti, taj i taj – dok on ne potrči za vukodlakom. Aja, ne uhvati ga, ali ga dogna do neke drače, u kojoj nesta. Ne može za njim među bodlje, pa razreže mali prst na križ, da mu kane nekoliko kapi krvi u onu draču: - Eto ti, do sutra nećeš izaći iz groba! – osvetno će čovjek. Znade on da je ondje neki stari grob, zarastao već u draču. (...) Kopaj, dubi, dok ne nađe grobnu ploču. Digne ploču, a pod njom tri vukozlaka. – Iskorijeni ti nas, kad nismo mi tebe – veli jedan. – E, da si se ozvao, ma kad nisi – veli drugi. – Meni ne možeš ništa, jer sam ukopan u Carigradu! – veli treći i nesta iz groba. Dvojicu onu probode kolcem. (Pelješac)

(Vrkić, 1991, 187)

Rječnik: krvuščina – krv u pogrdom značenju, prednoć – predvečer, vidit ćemo – vidjet ćemo, vukozlak – vukodlak, kane nekoliko kapi – kapne nekoliko kapi, veli – govori, ozvao – odazvao

8. 3. 6. Žena – vuk

Stipan pokojni Jozirija iz Turjaka on je ovde sidija jedanput u Bijadera i pripovida kako je pop na Biteliću odija, ili je iz sela ili je u selo. Iđe ti on kroza šumu i ženska nosi brime drva, a jedno jato ovaca stoji ovako na jednon brižuljku. A pop kad je vidija blizu da će nje doć, te ženske, a on se sakrije u bus. Kad se on sakrije u bus, a ona dođe na jednu ledinu (...) i izvalja se i stvori se vuk. Pop gleda, odleti vuk, a gore čoban stade vikati (...) Uša u ovce. Evo ti vuk ide i nosi jednu ovcu. Dođe na ledinu, izvalja se, učini se ženska, uvati ovcu i s njom u brime i nosi je kući. A pop za njon, stiga je. – Je l ti teško, nevista? – A – evo – kaže – je, oče. Kaže: - A šta ti je ovci bilo da je nosiš u brimenu? – Ha, evo – kaže – razbolila mi se bila, pa je priklala. – Šta je ono gore bilo što se vikalo sada? – kaže. – Ha, ne znan! – Čuj, ja san sve vidija mojim očiman i neću više da se to dogodi. Ti si se izvaljala na ledini, učinila se u vuka, otišla si u ovce i uvatila ovcu i donila si je u brime i nosiš je kući. Ujutru ima da dođeš k meni da se ispovidiš i gotovo i više nećeš – kaže – takva bit niti ćeš ovce vatat. I je došla ujutru, ispovidila se i više nije mogla da radi.

(Stulli, 1993, 296, 297)

Rječnik: ovde – ovdje, sidija je – sjedio je, pripovida je – pripovijedao je, pop – svećenik, odija – išao, ide – ide, brime drva – breme drva, jednon – jednom, vidija – vidio, doć – doći, čoban – pastir, vikat – vikati, učini se ženska – nastane žena, pretvori se u ženu, uvati – uhvati, š njom – s njom, za njon – za njom, stiga je – stigao ju je, nevista – nevjesta, šta – što, razbolila se – razboljela se, štono – što, ne znan – ne znam, san – sam, vidija – vidio, mojim očiman – mojim očima, donila si – donijela si, ujutru – ujutro, ispovidiš se – ispovjediš se, bit – biti, vatat – hvatati.

8. 3. 7. Božja vučica

Obnoć bi se u mlinicu ušuljala božja vučica. Ljude je klala. Zaklala i mlinara, pa više nitko nije mlio u tome mlinu. I sve tako bilo dok se ne javi srčan mladić: - Svladat ću ja tu proždrličinu! – pa ti on u mlinu naloži vatru, sakrije se nad ognjištem. Eto ti, u ponoć u mlin ušla vučica. Okolo sve njuška, pa kad ne nađe živa stvora, svukla sa sebe vučinu. Postala prekrasnom djevojkom, legla uz vatru i zaspala. Mladić se došulja i onu vučju kožu skri pod mlin, prikova je s tri čavla. Probudi djevojku, pa kad se ona oda sna prenu, ne napipa vučinu. – Vрати mi moj kožuh, zaklinjem te Bogom živim! – Neću za ništa na svijetu! – veli mladić. – Postat ćeš ti moja žena! I postala njegova žena, čedo mu rodila. Ostala i mlinica njihova. I sve tako živjeli skladno uz vodu, dok jednoć nije ona svoju vučinu našla. Obukla ju je i pretvorila se opet u vučicu. Skoči ona i kao zvijer bjež u šumu. Dijete u plaču, pa ga otac pita, kakva mu je nevolja?! I dozna on da ga je vučja majka ostavila. I odmah on za njom, kad na križanju šumskih staza, srete vučjeg pastira. (...) Vratit će se tebi pogodiš li koja je zvijer ona! – pa zatrubi u rog i vuke sve prikupi. (...) – Eno, moja je žena ona zadnja zvijer! Vučji pastir strže s nje vučinu, kad, ono zbilja bila njegova žena. Zagrle se oni i pođu doma. Čedo ona svoje prigrlila, mnogu mu djecu još rodila. Bijahu sretni do vijeka. U zimnoj noći s neba bi sišla mati nejaka sunca, božja vučica postala, okolo zavijala, ali vučji pastir nikad nije svoju zvijer slao u mlin, u kojemu se oko ognja grijala sretna obitelj. (Varaždinska okolica)

(Vrkić, 1991, 293)

Rječnik: obnoć – noću, proždrličinu – proždrljivicu, vučinu – vučju kožu (A jd.), kad se ona oda sna prenu – kad se ona prene iz sna, kožuh – koža, veli – govori, čedo – dijete, jednoć – jednom, srete – sretne, vuke sve prikupi – okupi sve vukove, u zimnoj noći – u zimskoj noći.

8. 3. 8. Vučji pastir

Nekoć vučji pastir bdio nad sedam vukova. Volio mlijeko. I pođe k nekoj ženi u selo, ali mu ga ona ne dala. – Dobro, dobro - , vučji će pastir, koji je bio sav u ritama, - sjetit ćeš se ti još komu nisi htjela dati mlijeka. – (...) A vučji pastir svako malo vremena pošalji vuka pred onu kuću, te on zakolje ždrijebe, razdere kravu, smakne vola. – Jadna ti - , vele žene, - to ti je vučji pastir tražio mlijeka, bit ćeš sav život nesretna. – Žena se najviše bojala, da joj pastirov vuk ne zakolje dijete. I bilo ju strah. Dječak se isto tako bojao vuka, dok ne pomisli napokon: - Najbolje mi je potražiti vučjega pastira i donijeti mu mlijeka! (...) Traži, traži, ali nigdje njega, pa ga već noć zatekla. U mraku mu se mlijeko prolilo. Još ga veći strah. Pope se on na velik hrast. U neko doba čulo se pod njim kako sedam vukova zavija. Eto ti i pastir nad vucima. – Mali, hodi dolje, čuješ, onako i onako će te pojesti zvjerad! – Moja ti majka nije dala mlijeka. A ja bih, da mi nije ostala prazna muzlica. Prolilo se dok sam lutao šumom. Vučjem se pastiru smili jadan dječak. – Dobro, neću na te pustiti vuka, ako budeš bio ono što sam ja bio sedam ljeta, inače će te pojesti ova zvjerad! – Hoću, radije ću kao to što si bio i ja biti sedam ljeta. (...) Vuci viknu: - Živio! Dobili smo vuka koji će s nama klati ovce u selu. A on bi radije purane krao seljacima, da im bude manja šteta. Nu, seljaci kao seljaci, nisu razumjeli dobrostiviju vučju narav, pa ga tukli i kad bi im zimi samo jeo gljive s njihova gnojišta. Gladan bi se dovukao pred svoju kuću i lizao korito nakon svinja, ali majka bi pozvala seljake i oni su ga gonili štapima. Pucali za njim iz pušaka. Minu sedam ljeta. Postao on ono što je bio prije toga, čovjek, pojavi se iznenada pred svojom kućom. (...) Pripovijedao im on kako su ga gladna gonili štapima, povjeruju mu kad im pokaže ožiljak od puščanoga zrna. (Varaždinska okolica)

(Vrkić, 1991, 292)

Rječnik: u ritama - u odrpanoj, izlizanoj odjeći, muzlica – posudica za mlijeko, minu sedam ljeta – prođe sedam godina.

8.3.9. Kuga

Dunka, harala je kuga amo u nas, u okolici našoj. Harala je nemilo. I to su ljudi neki dogovorili se, da je poći, pa je ukrcati u brod i prives je tamo, kažu, u Pelješac u neko misto Sobljavu. I onda su otišli, našli se dva – tri srčana, i otišli su tamo na Vodice u jedan porat i ukrcali su u brod od sred sride ove crne drače. A onda oni su bili u provi, a okrenili krmu da ona ulize, kuga. I onda kada je ona uligla, i oni vozi tamo i priveli je tamo u Sobljavu, u

Pelješac, poluotok. Kad su je oni priveli, gledaju oni onu draču: s onu stranu đe je ona bila sva je ta drača izgorila. Ko da je vatra gorila, sva je izgorila, a od nji nije izgorilo ništa. Da je ona mogla kroz tu draču, ona bi bila pokosila i nji. I tako su pričali, priveli je tamo. Pričao mi je to moj otac.

(Stulli, 1993, 284)

Rječnik: dunka – dakle, amo – ovdje, prives – prevesti, misto – mjesto, u porat – u luku, od sred sride – usred, ulize – uđe, uligla – ušla, đe – gdje, ko – kao, od nji – od njih, i nji – i njih

8. 3. 10. Kuga se rastaje od svojih

Pripovijedaše djed svojim ukućanima, kako bijaše zarobljen u boju. U deseto carstvo u roblje ga otpremu. Jednom mu se zgodi da uteče iz uzništva. Bježao i preko suhe zemlje i preko morja, dok najposlije u prvi mrak ne dođe u neko nepoznato selo. Pođe tražiti noćišta. – Uniđem u prvu kuću, pa u sobu, gdje ti svima kažem: - Faljen Isus! – Unutra bila cijela družina, i ljudi i žene i djeca, ali mi nitko ne odgovara. Zamolim noćište, ali mi opet nitko ništa ne rekne, tek mi najstariji muškarac prstima pokaže da se primaknem k stolu. Učinim i večeram. Nakon toga podignu se svi od stola i šuteć da će po sobama. (...) U taj par, prije nego se razmilješe po sobama, uleti k nama omlada žena i zajauče iz svega glasa: - A jaoj, moram odlaziti! – Ukućani na to svi do jednoga, i mlado i veliko, zarevu kao u paklu. Stanu grliti onu ženu. Protrnem od straha, dignem se, upitam onoga muškarca: - Zašto se toliko jauče za živom snašom? – U našem su selu sve ženske same Kuge – progovori on napokon. – Ovoj mladoj ženi došao je red moriti svijet. Odanle se nigda neće vratiti med svoje! – Zastrepim kao da me sto groznica hvata. I dobro pogledam sve ukućane. U svih je tijelo kao i u mene, u muškaraca noge kao i moje, samo u svake ženske, male i vele, kozje su noge sa dva papka. – A jaoj! – jaukne ona snaša još jednom, a kućani još jače zarevu, da ti se duša kida. I otiđe ona žena moriti svijet. Kućani opet u tuzi ostali svi šuteć. Dugo još neki jecahu za snašom. U zoru u kući onoj tiho kao da je smrt u njoj noćila. Otiđem i zahvalim domaćinu na noćištu, a on me opet pozdravi onako prstima. Tuga još bila za snašom. - Sva'ko će se čudit što me vidi živa – djed će za kraj. – Reći će, kako te to Kuge nisu zagnjavile?! Al', one neće nikom ništa, dok im ne dojde red morit svit. I di bi me, u žalosti onoj sve bile srca meka.

(Vinkovačka okolica)

(Vrkić, 1991, 254)

Rječnik: otpremu – otpreme (3. l. mn.), zgodi mu se – dogodi mu se, dođe u priliku, uteče – pobjegne, iz uzništva – iz ropstva, preko morja – preko mora, najposlije – naposljetku, konačno, uniđem – uđem, faljen – hvaljen, ne rekne – ne reče, šuteć – šuteći, zarevu – zaplaču, za snašom – za snahom, nigda – nikada, med – među, vele – velike, kućani – ukućani, sva'ko – svatko, čudit – čuditi, dojde – dođe, di – gdje

8. 3. 11. Kukudare, bukudare

Čuo sam priču od naših starih ljudi da je nekad bila došla u naše selo kuga, kao ženska neka, i da je pravila pomoritad. I kad je ona s time bila gotova, tražila da je prevezu na Pelješac. I kad je iz sela išla, iz Bogomolja, da je na Velikoj stini slomila nogu. Onda je kazala: - Kukudare, bukudare, u Bogomolju nikadare.

(Stulli, 1993, 284)

Rječnik: pravila je pomoritad – ubijala je

8. 3. 12. Kugić

Mrkla je noć, a čovjek ne spava, tako psi laju. Diže se on u noć i gleda niz ulicu, ništa ne vidi doli krijesećih psećih očiju. Skupilo ih se mnogo, pa svi okolo skaču i divlje laju. (...) Spotakne se ondje, pa napipa grm, dobar za oganj. A oko njega mete mu se oko nogu nešto krpa, od razderanoga ruha. Prinese očima, vidi, ruha crnoga. – Hm, dobro će mi doći ovaj grm za potpalu -, misli čovjek. (...) Odnese taj smotuljak i metne ga ukraj ognjišta. Leže on i mirno u tihoj noći odspava. Eto mu ujutro žene naložiti vatru, a ono oganj već pucketa. Pokraj ognjišta leži nepoznata žena, noćas tu dijete rodila i grije ga. Žena ta sva u krpama. Nema ni odjeće u koju bi dijete povila. Ono crno. Kućanica brzo k mužu. Te što je i kako je, pa oboje k ognjištu. Zbilja, tu je nepoznata žena, a nema onoga grma. Jadnica je sva u ritama. (...) - Tko sam?! Ja sam, čovječe, kuga! – A kako si i zašto si ovamo došla? – Pa ti si me ovamo donio! – Nesretniče, nesreću si nam doveo u kuću! – žena u viku. – Nije nesreću, nego sreću! – kuga će, te će čovjeku. – Pretvorila sam se u grm, pa si me ti metnuo ukraj ognjišta. A u grm sam se prometnula, da me psi ne izujedaju. Grma oni ne jedu. Razderali mi

odjeću, samo što nisu i kožu. A ti me spasio od njih. Tako su zli bili, da bi me rastrgali, da tebe ne bi. Oslobodio si me i zato od kuge nećeš umrijeti. (...) – Neće mu ni obitelj. Neće sva kuća. A neće zato što sam pod ovim krovom svoje najdraže rodila. Ne bojte se, bolest neće na vas nikad, jer sam najjača i svakom zapovijedam. (...) Nakon toga u tome je selu umrlo mnogo svijeta, a ta obitelj zdrava i čitovata.

(Vrkić, 1991, 256)

Rječnik: mete mu se oko nogu – zaplete mu se oko nogu, metne – stavi, u rutama – u dronjcima, u izlizanoj odjeći, prometnula sam se – pretvorila sam se, izujedaju – izgrizu, čitovata – čitava

8. 3. 13. Zmija mladoženja

Bio jedan kralj i kraljica pa nisu imali dece, a ona je jako volila decu. (...) – Vidiš, presvitli, i to je zmija, pa i ona ima male, a mi nikada ništa od srca našega. Da mi dragi bog dade makar ko to zmijče dite! Kako je rekla, tako je i bog dao. (...) I kad je zmija narasla, vrime ženidbe došlo, dođe unutra i kaže majki, kraljici: - Majko, ja bi se ženio. Idi mi traži đevojku! – Idi, sinko, bog s tobom! Ko će za tebe ići kad si ti zmija – kaže mati. – Ništa, samo idi i traži, ako nećeš, ja ću te utušiti. Majka se spremila i ošla tražit curu. Došla u jedno selo i vidila jednu curu. (...) Ona se obeta da će ići i odrede svatove u određeni dan. Kad je kraljica došla kući, sve kaže kralju šta je i kako je i odma sprema svatove. (...) Đevojka se pripa pa zatepe zmiju nogom, a zmija se razljuti, đevojku za vrat, pa ju utuši, pa mjesto svatova nastale karmine. (...) I kroz neko vrime opet dođe unutra i opet stane majku molit da ga ženi. (...) I ova se sirota pripa pa zatepe zmiju nogom, a zmija utuši i nju. (...) – Dosta si već dvi sirotice usamrtio. Ja više ne idem nikuda. (...) Ošla je i opet isprosila. (...) Đevojka rekne zmiji: - Šta oćeš ti? A zmija: - Šta ti, to i ja! Cura je dala zmiji pa je s njom jela i pila, i onda poslije užine se sprema pa odu u zmijin grad. (...) Veselili su se svatovi, igrali i pjevali, što je cura ostala živa. Kad je došo red da se ide leć, mlada mora sad ići sa zmijom u jednu sobu. Kad su došli u sobu, rekne joj zmija da se sve mora dobro pozatvarati, da se nigđe ne vidi svjetlo. Zmija se sada izvuče iz svoje kože i postane momak, zlatan kao zlatna jabuka, da ga ljepšeg ne može biti. (...) Tako je bilo dugo vremena. Po danu je bio zmija, a po noći momak ko zlatna jabuka. I na njoj se već vidilo da je trudna, a kralj i kraljica su govorili kako to može biti, on je zmija, a snaja je krupna. (...) On je njoj bio zapritio da nikom ne kaže.

Kraljica je sada zaželila da ga vidi i rekne snaji: - Sinko, kad on zaspi, ti baci kožu meni napolje. Ja ću peć naložiti i baciti kožu u vatru. (...) Kad je koža počela goriti i smrditi, on se na to probudi i osjeti da koža smrdi i rekne: - E, draga, što si sada uradila! Da si samo čekala deset dana, ja bi tako ostao i dan i noć i ne bi bio više zmija, a ja sada moram ići i nećeš me više vidit. (...) On ode, a oni ostanu u velikoj žalosti. Ona se odma spremi na put da ga traži. (...) Odala je i odala i kako je išla poljem, naiđe na tri brata gdje se svađaju, i dođe k njima i pita ih zašto se svađaju. Oni kažu da im je umro otac, pa su im ostale iza oca tri stvari, pa ne mogu da se podile. (...) – Čizme, kabanica i kapa. Čizme kad obuješ, odma jednu kraljevinu priđeš, a kabanicu kad zagrneš, niko te neće vidit, a kapu kada metneš na glavu, na koju je stranu okreneš, gromovi pucaju iz nje. (...) Ona zagrne kabanicu i oni je više ne vide; obuže čizme, metne kapu na glavu i korakne i ode bog te pita kuda. (...) Kad ona spazi: tu je njen muž i on će se vjenčati sa Žabom Marijom. (...) – Ženo moja, jesi l' me već našla? – Jesam, dragi moj, ali mi je već jako teško. Godina je davno prošla, a ja još trudna! (...) – Kada je tako, evo mene je prva moja žena našla – i uvede ju u sobu i svi reknu da je ona preča, i on ju je uzeo opet natrag, a Žaba Marija je ostala. Žena se odma tamo porodila (...) Živili su i živili, a ako nisu umrli, žive još i danas.

(Stulli, 1963, 97 – 100)

Rječnik: nisu imali dece – nisu imali djece, volila je – voljela je, presvitli – presvijetli, ko – kao, zmijče – mladunče zmijske, dite – dijete, vrime – vrijeme, majki – majci (D jd.), ja bi – ja bih, djevojku – djevojku, ko – tko, utušiti – ugušiti, ošla tražit curu – otišla tražiti curu, vidila – vidjela, obeta – obeća, šta – što, odma – odmah, pripripano se – prepadno se, zatepe – udari, molit – moliti, dvi – dvije, usamrtio – usmrtio, rekne – reče, očeš – hoćeš, došo – došao, leć – leći, nigđe – nigdje, vidilo se – vidjelo se, snaja – snaha, zapritio – zaprijetio, zaželila – zaželjela, smrditi – smrdjeti, odala je – hodala je, gdje – gdje, podile – podijele (3. l. mn.), obuješ – obučeš, kraljevinu – kraljevstvo (A jd.), priđeš – prijedeš, niko – nitko, metneš – staviš, preča – prijašnja, živili – živjeli

8. 3. 14. Zmajev sin

Nekako selo odahnulo, ubili zmaja zatornika. Opet se ljudi mogli baviti svojim poslima. Tako i čovjek i žena (...), kadli vide u travi ostavljen neki dječčić. Zagrcnulo se dijete i pomodriilo od plača, jedva sad diše, omotano nekim krpama, onako kao da je bačeno u

jarak. (...) Omotaju ga u pregaču i dijete odmah oživi i sve se ženi uza sisu privija. A ženi i čovjeku svu obitelj ote zmaj, pa sretni da će othraniti nekoga tko će ih paziti pod starost. (...) Pa kad su došli doma, žena jedva čeka da podoji malenoga. Stavi ga na sisu. Al', kad onaj iz pregače udari u sisanje, a žena udari u još jače jaukanje. Jauče žena, htjela bi sa sise skinuti mališana, hoće i čovjek, ali dječčić ne pušta ženinih bradavica. Žena sve jače jauče, pa čovjek pozva sve žene iz sela, da joj kako pomognu. Žene samo mole i zaklinju. Pozove i sve momke iz sela, pa oni maloga u pregači već tuku, ali onaj ne pušta pa ne pušta. Istom kad su mu kliještima razvukli usta, onda su oprostili ženu od prisisana dječčića. Onda vide: ženine prsi sve u krvi, čovjek razmota pregaču, a ono vide: dijete je dopola dječčić, a otpola je zmija, dok na leđima maleckoga crna su krila. – I onaj tko te stvorio! Ovo je zmajev sin – skoči neki starac – onoga zmaja kojega smo dotukli tek jučer. Uzeše ljudi cjepove kojima žito mlate i udri pa udri po djetešcu. Nisu gledali kud udaraju dokle ga ne urediše kao potrvenu slamu. Čovjeku žao dječčića, ta bio mu je časkom sin, hito bi da ga ne tuku. – Čovječe – srdi se starac – pa taj bi ubio tvoju ženu, a onda bismo mu morali svaki dan davati djevojku i ovcu, kao onome njegovu ocu. Zacijelo je to sin onoga zmaja dotučenoga. Znaj, da je tvojoj ženi isisao svu krv, postao bi odmah veliki zmaj.

(Vrkić, 1991, 262)

Rječnik: zatornika – uništavatelja (A jd.), poslima – poslovima, potrvenu – pogaženu, zgnječenu

9. Analiza predaja o vješticama

9. 1. Model vještice koja se pretvara u životinje

Model vještice koja poprima oblike različitih životinja prikazat ću na temelju predaja *Vještica htjela zaklati dijete*, *Mora – dlaka* i *Teta Mara višćica*. U prvoj predaji vještica se pretvorila u crnu mačku i pokušala ubiti dijete dok su ukućani bili u crkvi. Postoje mnoge predaje koje svjedoče o tome kako zapravo zao duh vještice ulazi u tijela nekih životinja (mačka, zmija i sl.) U prvom slučaju mačka je zgrabila dijete nakon čega su je ukućani izudarali i izboli štapom. Bila je sva ranjena i izmrcvarena, a dijete su teškom mukom spasili. Nakon kratkog vremena čuli su da im je kuma Petrica Ilijina na samrti jer ju je netko izudarao. Vidjevši je svu u modricama i istučenu ukućani su odmah povezali da je ona zapravo bila ta mačka koja je napala dijete. I u drugoj predaji vještica je mučiteljica i naizgled

neukrotiva. Zadavala je muke svojim ukućanima ulazeći im u sobu svake noći. Ipak, i u ovom slučaju ona je pobijedena nakon što su ukućani udružili snage, zatvorili vrata kuće i sve rupe na ključanici i zatvorili je. Nakon što su ujutro otvorili prostoriju gdje je bila zatvorena pronašli su samo jednu dlaku koju su presjekli na dva dijela. Sljedeće su jutro u štali jednog susjeda našli ovna presječenog na dva dijela iz čega su odmah zaključili da je u njega ušao zao duh vještice. U svim predajama vještice svoja zlodjela čine noću kada misle da su svi na spavanju, noć je njihovo doba. U trećoj se predaji vještica pretvorila u muhu. Glavni lik je žena po imenu Mora koju je raskrinkao barba Mikula vidjevši je kako za vrijeme velike oluje spava. Za vještice je karakteristično da mogu spavati za vrijeme najjače oluje. Barba Mikula je uočio jednu muhu kako pokušava ući u usta More. Odmah je shvatio da je ta muha njezin duh koji je zapravo i uzročnik te strašne oluje.

9. 2. Model vještice koja je prevarena od djece

Vješticu koja je prevarena i nadmudrena od djece susrećemo u raznim predajama, a u ovom sam radu izdvojila predaje *Mala dječica i stara vještica*, *Stara štrigetina i mali* i *Svoju djecu jela*. Suprotno očekivanjima, u mnogim predajama upravo nevina dječica uspijevaju prevariti vješticu. Ovo je model lukave, slatkorječive i prijetvorne vještice koja zna kako se približiti svojim žrtvama i kojoj su najslasniji zalogaj upravo djeca od kojih na kraju i strada. U prvom je slučaju vještica pozvala k sebi gladnu i umornu djecu obrativši im se slatkim riječima i pustivši ih u kuću da ih nahrani i ugrije. Njen je plan od samog početka bio da ih udeblja i pojede, ali djeca su bila brža i mudrija te su ona nju gurnula u peć i tako se spasila. U drugoj predaji također nalazimo na isti model vještice koja je prepredena, snalažljiva, lukava, umiljata i slatkorječiva. Obraća se milim glasom dječaciću da joj daruje jednu jabuku želeći u njemu pobuditi sažaljenje. Sebe predstavlja kao jadnu staricu koja jedva preživljava i koja je gotovo pa slijepa, a njezin je jedini plan namamiti dječaka kako bi ga odvela k sebi kući i pojela. I u ovom slučaju dijete ima nevjerojatnu snagu i uspijeva pobijediti zlo. Naime, dječacić je brzo shvatio njezine namjere i poručio joj da zabije čavao u stražnjicu te je se tako riješio. I vještica iz treće predaje uživa u jedenju djece i ne preže čak ni kada se radi o njezinoj vlastitoj djeci. Njoj ništa nije sveto i samo želi zadovoljiti svoj sebični nagon. Ipak, dječacić je i u ovom slučaju bio mudriji te je okrenuo košulju naopako kako bi se obranio. Ovo je model

vještice koja je samo na prvi pogled lukava i snalažljiva, a zapravo je poprilično naivna i nepromišljena te na kraju redovito strada umjesto svoje žrtve.

9. 3. Model vještice koja jede srce

Omiljena hrana vještica svakako je i čovječje srce. U predajama *Vještice iščupale i ispekle srce* i *Vještice jedu srce* prepoznamo model vještice koja vadi srce mladićima dok oni spavaju. Srce vade najčešće mladićima i djeci i taj čin redovito izvode dvije ili tri vještice. Zanimljivo je da mladići kojima izvade srce ne umiru, već kada se probude osjete da im nešto u tijelu nedostaje. Također, u takvim predajama redovito nalazimo na nekoga tko uspije vidjeti vještičji strašan čin i tako pomoći mladiću kojem nedostaje srce. Vješticama nitko i ništa nije sveto pa je u drugoj predaji (*Vještice jedu srce*) majka izvadila srce svom sinu uz pomoć kćeri. U predaji *Vještice iščupale i ispekle srce* svećenik je bio taj koji je izvukao iz žerave pečeno srce i dao ga mladiću da ga pojede, a u drugoj je to bio mladoženjin zet koji je mladoženji davao da pojede dio po dio srca. Kao i u najvećem broju hrvatskih predaja o vješticama i u ovoj je vještica ta koja je zapravo pobijedena i prevarena.

10. Analiza predaja o vragovima

10. 1. Model lakovjernog vraga

U predajama *Ciganin prevaril vraga* i *Pop od Rovinja i vrag* nailazimo na model lakovjernog i naivnog vraga kojega je lako prevariti. Isti model provlači se i u mnogim drugim hrvatskim predajama. U objema predajama vrug se pojavljuje u situacijama kad je ljudima najteže i kad ne vide izlaz iz svojih problema. Primjerice, u predaji *Ciganin prevaril vraga*, vrug dolazi kod Ciganina koji je teško preživljavao i jedva sklapao kraj s krajem pa je, naposljetku, trbuhom za kruhom, otišao služiti. U drugoj predaji vrug dolazi pred već stariju djevojku kao posljednja nada da će se ipak skrasiti i zasnovati s nekim dom i obitelji. Dakle, vrug se pred svojim žrtvama pojavljuje u nekom za njih prijelomnom, ključnom trenutku, i to najčešće kao posljednja nada, slamčica spasa. Taj model vruga uvijek dolazi s prikrivenim i podlim namjerama u svemu nastojeći izvući svoju korist. Njegov dolazak nije slučajna i on vrlo dobro zna kako će se približiti svojim žrtvama. Ovakav vrug je slatkorječiv, jak na

riječima i na obećanjima i točno zna što treba u kojem trenutku reći. Vrag koji je došao pred Ciganina obećao mu je mnogo dukata ukoliko mu pristane služiti, dok je vrag iz druge predaje djevojku obasuo komplimentima i oborio s nogu svojim naočitim izgledom. Vragovi su u objema predajama podli i prijetvorni do krajnjih granica i čim osjete da su pridobili svoje žrtve počinju primjenjivati svoja pravila i uvlačiti ih u svoje zamke i trikove. U prvoj predaji o Ciganinu koji je prevario vruga vrag mu od samih početaka postavlja prepreke i stavlja ga na kušnje koje Ciganin ipak uspješno uspije savladati (primjerice, umjesto kamena u visinu pušta goluba i tako nadmudri vruga, a svoju snagu predstavlja lomljenjem sira za koji vrag misli da je kamen). Svoje pravo lice u drugoj predaji vrag pokazuje nakon ženidbe s djevojkom. Naime, on je sve samo ne pravi suprug, njegov glavni cilj postaje učiniti joj kakvu štetu pa tako noću stalno izlazi, otvara prozore ili hoda okolo. Premda sve upućuje na to da se tim opakim bićima ne može stati na kraj, ipak vrlo lako bivaju nadmudreni i prevareni, iz čega se zapravo vidi da nisu toliko lukavi i domišljati kakvima se prikazuju. Gotovo u svakoj zapreci koju je postavio Ciganinu vrag je zapravo taj koji biva prevaren ne shvaćajući kako se Ciganin zapravo poigrava njime, a ne on Ciganinom. Vraga iz druge predaje uspješno je savladao djevojčin brat svećenik koji ga je uspio nagovoriti da se uvuče u bocu kako bi ga se riješio. Treba svakako nadodati da je ovo model vruga koji je jako uporan u svom naumu i koji ne odustaje tako lako. Vrag iz prve predaje (*Ciganin prevaril vruga*) neprestano traga za novim načinima na koje bi mogao nadmašiti Ciganina, dok drugi vrag uspije nagovoriti jednog mornara da ga pusti iz boce uz obećanje da će tim činom obojica profitirati. Neumorni vragovi ne žele odustati sve dok ne postignu svoj naum, no, obje predaje završavaju tako što su ipak vragovi ti koji su pobijeđeni i nadmudreni. Jednog vruga zastrašila su Ciganova dječica koja su se okupila oko njega, dok se drugi prestrašio na sam spomen popa od Rovinja koji bi ga mogao ponovno strpati u onu bocu. Suprotno očekivanjima, ovo je model vruga koji se lako da zastrašiti, ali i koji je pomalo priglup jer su i jedan i drugi vrag pobjegli glavom bez obzira uopće ne provjerivši jesu li njihovi strahovi utemeljeni (jesu li Cigančići zaista toliko jaki i dolazi li zaista pop od Rovinja). Kada osjete da je situacija zagustila i da više ne mogu izvući iz nje nikakvu korist oni bježe jer su, iznad svega, sami sebi najvažniji.

10. 2. Žena – vrag (Model vruga koji ne uspijeva nadmudriti ženu)

Postoje mnoge hrvatske predaje u kojima se spominje ovaj model vruga, a za potrebe ovog rada izdvojene su *Baba gora od vruga* i *Žena i vrag u jami*. Kroz velik broj hrvatskih predaja o demonološkim bićima provlači se model zle i opake žene koja ne preže ni pred čim, koja se ne libi učiniti ni ono najgore zlo i koja je po svojim zlodjelima gora i od samog vruga. U spomenutim predajama često se izjednačuje žena s vragom, odnosno i žena je neka vrsta vruga. Postoji legenda koja kaže da su žene zle kao sam vrag iz razloga što imaju vražju glavu. Naime, navodno su se jednom tukli jedna žena i vrag i to je vidio Isus Krist. Vidjevši taj prizor, obratio se svetom Petru za pomoć koji je, ne nalazeći drugog rješenja, odsjekao glavu i ženi i vragu. Ipak, Isus Krist mu je rekao da nije dobro učinio i da bi trebao ispraviti svoj grijeh. Sveti Petar je potom odlučio vratiti glave na mjesta, ali je ženi stavio vražju glavu, a vragu žensku. Smatra se da je vražja glava glavni razlog zašto su žene zle. (Stulli, 1993) U objema spomenutim predajama žena je ta koja je svojim zlodjelima nadišla čak i samog vruga. U predaji *Baba gora od vruga* starica je u samo jedan dan uspjela razdvojiti supružnike koje vrag nije uspio ni u tri godine, dok je u drugoj predaji žena ta koja je svladala čak dvanaest vragova u jami. To su lukave i prepredene žene koje točno znaju kako postići ono što žele i koje se ne boje ni samog vruga. Starica iz prve predaje posijala je sjeme zla među supružnicima rekavši mužu da ga vara žena i obratno, dok je neustrašiva žena poklala sve vragove u jami. Ovo je model vruga koji se boji žene jer zna da je moćnija od njega i da ne može protiv nje, on zna da je i ona sama neka vrsta vruga. Vrag je u *Babi goroj od vruga* bio oprezan kada je davao starici obećane cipele te joj ih je dao preko vode kako joj se ne bi približavao, dok je drugi vrag pobjegao glavom bez obzira na sam spomen vražje žene koja je navodno izašla iz jame i sada ga traži. U objema predajama žene su pohlepne i teže materijalnom (starica je odlučila posvađati supružnike jer joj je vrag obećao cipele, dok je žena ušla u jamu misleći da je unutra bogatstvo), a i jedna i druga završavaju sličnim rečenicama o tome da su žene uistinu gore od samog vruga.

10. 3. Model vruga koji čini dobra djela

Ovaj model vruga također je prisutan u mnogim hrvatskim predajama, a posebno dolazi do izražaja u predajama nazvanim *Čovjek spasio đavla* i *Vražji konji*. Za razliku od prethodnih modela, ovo je model vruga koji čini dobra djela i pomaže ljudima. U prvoj predaji vrag je odveo mladića kući jer se sjeća da je taj isti mladić prije mnogo godina spasio jednog

od vragova, dok su u drugoj predaji vražji konji pomogli čovjeku da se vrati kući svojoj djeci koja su upravo bila izgubila majku. U oba slučaja vragovi imaju moć da stanu pod ljude i odnesu ih neslućeno daleko jer za njih ne postoje ni vremenske ni prostorne granice i mogu preletjeti bilo koju udaljenost. Ovo je model vraga koji također zna ključan trenutak kada će doći pred ljude (kada se nekome želi odužiti za neko dobro djelo ili kada ga netko spomene) i koji čovjeka uvijek obavezno pita koliko mu je zaista stalo da dođe na željeno mjesto i što bi sve dao da sada može biti tamo. Također, ovo je model vraga koji ne traži nikakvu zahvalu za ono što je učinio i koji je sklon nestati istom brzinom kojom se i stvorio. Ipak, iako čine dobra djela i u službi su ljudi kojima je potrebna pomoć, vragovi iz ovih i sličnih predaja znaju gdje im je mjesto i ne žele se puno miješati s ljudima (u predaji o čovjeku koji je spasio đavla vrag odlazi kad osjeti blizinu križa i kad mu mladić kaže da ne želi nikakva krvoprolića na svadbi, a u drugoj se priči vrag povlači čim je otkrio čovjeku da su to zapravo vražji konji).

11. Analiza predaja o ostalim demonološkim bićima

11. 1. Analiza predaja o jednookim bićima

Za prikazivanje ovog modela odabrala sam predaje *Pasoglavci* i *Zvizdar s jednim okom na čelu*. Jednooka su bića u hrvatskim predajama o demonološkim bićima krvoločna i nemilosrdna. Hrane se ljudima i ne prežu ni pred čim. Primjerice, u predaji o pasoglavcima stara je pasoglavica naumila pojesti dvoje djece, dok je Zvizdar hladnokrvno pojeo brata zalutalog mladića. To su bića kojima je jedini cilj zadovoljiti svoj sebični nagon za ljudskim mesom. Ponekad je slučaj da jednooka bića imaju kozje noge o čemu svjedoči predaja o pasoglavcima. Premda na prvi pogled lukava i snalažljiva, jednooka su bića u našim predajama često okarakterizirana i kao naivna. Primjerice, pasoglavci su bili prevareni upravo od djece, a Zvizdara je uspio prevariti mladić ubijenog brata tako što je na sebe stavio kožu ovna kako ga ovaj ne bi napipao. Kao i velik broj hrvatskih predaja o demonološkim bićima i predaje o jednookim bićima završavaju tako što oni na kraju ipak bivaju poraženi pa su tako pasoglavci stradali od dječje lukavosti, a Zvizdaru je brat ubijenog mladića izbio oko.

11. 2. Analiza predaja o vukodlacima

Postoje mnoge hrvatske predaje o vukodlacima, a u ovom sam radu izdvojila one nazvane *Kraljeva kći vukodlak*, *Vukodlak Aleleho* i *Vukozlak u dračama*. Iz njih su vidljiva

sva obilježja i karakteristične crte vukodlaka koja se mogu primijeniti i na vukodlake koji se spominju u ostalim predajama. Vukodlaci su, kako je vidljivo iz gore spomenutih primjera, pokojnici koji poslije smrti ustaju iz svojih grobova i čine razna zlodjela (kraljeva kći ubija i jede vojnike, vukodlak Aleleho također ubija ljude i vadi im srca, a isti je slučaj i s vukozlacima u dračama). Najdraža hrana su im ljudi, oni su opaka bića koja ne prežu ni pred čim i koja su u stanju ubiti svakoga tko im se nađe na putu kako bi zadovoljili svoje prizemne nagone za hranom. Uz njih se u predajama o vukodlacima redovito pojavljuju ljudi koji im pokušavaju stati na kraj i zaustaviti ih u strašnim krvoprolićima. Primjerice, protiv kraljeve kćeri bori se svećenik tako što savjetuje vojnika kako da se skrrije, s vukodlakom Alelehom u koštac se uhvatio jedan čovjek koji ga je držao sve do jutra, dok se protiv vukozlaka u dračama borio neki čovjek koji je doplovio s mora. Svi vukodlaci, pa tako i oni spomenuti u ovim predajama, iz svojih grobova izlaze noću, noć je njihovo doba, idealno vrijeme za strašne zločine i krvoprolića. Stalni motiv u predajama o vukodlacima je trnov kolac kojim ih treba probosti kako bi prestali biti vukodlacima i mirno počivali u svojim grobovima. Još jedna specifičnost vezana uz ta demonološka bića jest ta da ih kolcem treba probosti isključivo ako se nalaze u svom grobu jer, inače, ubod neće biti djelotvoran i oni će i dalje nastaviti sa svojim stravičnim planovima. Za razliku od kraljeve kćeri i Aleleha koji su probodeni u svom grobu, jedan se vukodlak iz predaje *Vukozlak u dračama* uspio spasiti usput se rugajući svom osvetniku kako je on pokopan u Carigradu.

11. 3. Analiza predaja o vukovima

Vuk je demonološko biće koje je prisutno u mnogim starim hrvatskim predajama. Od mnogih predaja o vukovima za potrebe ovog rada izdvojila sam one nazvane *Božja vučica*, *Vučji pastir* i *Žena – vuk*. Ovo demonološko biće podjednako se javlja u muškom i ženskom rodu. Slično kao vukodlaci i vukovi kolju i jedu ljude i životinje, krvoločni su i skloni najstrašnijim zločinima bez imalo milosti i savjesti. Primjerice, božja vučica odmah na početku predaje zaklala je mlinara, vučji pastir je ženi koja mu nije htjela dati mlijeka pred kuću slao vukove da joj ubijaju životinje, a žena-vuk je za svoju žrtvu odabrala ovcu. Uz lik vuka u hrvatskim predajama obavezno se vezuje činjenica da može skinuti svoju kožu sa sebe i postati čovjekom. Upravo to je učinila božja vučica u prvoj predaji i pretvorila se u prekrasnu djevojku koja je odmah očarala mladića koji se tu našao. I žena – vuk balansira između tijela žene i vuka, tj. kad poželi ubiti koga ode na livadu, izvalja se i pretvori se u vuka. Osim mnogobrojnih negativnih osobina vukova postoji i mali dio hrvatskih predaja u

kojima se ističu i neke njihove pozitivne osobine. Pravi primjer za to je upravo predaja o vučjem pastiru koji se sažalio nad dječacićem koji mu je donio mlijeko i odlučio da ga ipak neće ubiti. Umjesto toga naredio mu je da se pretvori u vuka i da takav ostane sedam godina. Suprotno očekivanjima, dječak koji je postao vukom nije činio tako strašna zlodjela kao ostali vukovi. Umjesto klanja ovaca on je seljacima samo krao purane ili jeo gljive s njihova gnjovišta. Također, božja vučica kada je postala djevojkom bila je svom suprugu uzorna žena i rodila mu je dijete. Pozitivan primjer vuka je i vučji pastir u priči o božjoj vučici jer je upravo on pomogao čovjeku da nađe svoju suprugu i strgnuo s nje vučju kožu. Nastavio je s dobrim djelima čak i onda kada se božja vučica ponovno skrasila sa svojim suprugom, tj. pazio je da ne šalje svoje zvijeri u mlin gdje je živjela sretna obitelj. Osim motiva skidanja vučje kože, u predajama o vukovima najčešće nalazimo brojeve sedam i devet. To je broj godina koji vukovi najčešće zadaju nekome kao period u kojem treba biti vuk. Treba svakako spomenuti da većina naših predaja o vukovima ima sretan završetak i da dobro ipak na kraju pobijedi zlo. I u predaji *Žena-vuk* žena je prestala s pretvaranjem u vuka nakon što ju je svećenik nagovorio da se ispovijedi.

11. 4. Analiza predaja o kugi

Od mnogih hrvatskih predaja u kojima je kuga glavni lik u ovom sam radu izdvojila one nazvane *Kuga*, *Kuga se rastaje od svojih*, *Kukudare bukudare* i *Kugić*. Kuga je gotovo u svim slučajevima ženskog roda. Zla je i opaka i nemilosrdno kosi sve pred sobom. Od njenog zla stradavaju i nestaju cijele obitelji, sela i mjesta. Poznata je po masovnim pomorima koja su njezin glavni cilj. Ipak, u ponekim predajama možemo iščitati situacije u kojima su se ljudi ipak uspjeli obraniti od kuge kao što je slučaj u predajama *Kuga* i *Kugić*. U prvoj predaji nekolicina ju je ljudi ipak uspjela nekako savladati i prevesti je brodom na Pelješac, dok je u predaji *Kugić* kuga odlučila poštediti obitelj čovjeka koji ju je spasio od krvoločnih pasa: *Oslobodio si me i zato od kuge nećeš umrijeti. (...) – Neće mu ni obitelj. Neće sva kuća. A neće zato što sam pod ovim krovom svoje najdraže rodila. Ne bojte se, bolest neće na vas nikad, jer sam najjača i svakom zapovijedam. (...) Nakon toga u tome je selu umrlo mnogo svijeta, a ta obitelj zdrava i čitovata.* (Vrkić, 1991, 256) U predaji *Kukudare bukudare* vidimo da kuga i nije tako neuništiva jer je uspjela slomiti nogu dokazavši da i ona ima svoje slabosti. Neka stalna obilježja kuge u svim hrvatskim predajama su njezina mršava, isušena pojava i kozje noge s dva papka o čemu svjedoči i predaja *Kuga se rastaje od svojih*. Također, u toj istoj predaji, kao i u mnogim drugima, kuga je opisana kao nemoćna pred svojim teškim

zadatkom ubijanja ljudi. To je njezina misija i protiv toga ne može ništa učiniti. *Ovoj mladoj ženi došao je red moriti svijet. Odanle se nigda neće vratiti med svoje!* (Vrkić, 1991, 254)

11. 5. Analiza predaja o zmijama

Hrvatske predaje o zmijama često stavljaju tu životinju u lik mladoženje ili mlade. Zmije su samo na prvi pogled prikazane kao okrutna, zla i bešćutna bića, ali ispod svega toga krije se nježno srce i vapaj za ljubavlju. Pravi primjer za to je upravo predaja nazvana *Zmija mladoženja* u kojoj čitamo o zmiji koja bez imalo milosti ubija svoje dvije zaručnice samo zato jer je se boje i jer se zgražaju nad njom. U trenutku kad je zmija naišla na djevojku koja je se ne boji i koja je spremna sve podijeliti s njom ona otkriva svoj pravi lik, lik mladića nevjerojatne ljepote. Kao i vukovi i vukodlaci, i zmije skidaju svoju kožu kada to požele i pretvaraju se u ljude. Zajedno sa skidanjem kože one odbacuju i svoju zlu narav pa tako mladić postaje osjećajan suprug pun ljubavi za svoju dragu. Osim zmija, lik mladoženje ili mlade u hrvatskim predajama o demonološkim bićima poprimaju i sokol ili svinja. Također, u ovim predajama nije neuobičajno da ljudi rađaju životinje pa su tako kralj i kraljica dobili zmiju. Stalna pojava u predajama o zmijama i ostalim demonološkim bićima jest i činjenica da se ljudima na sam spomen neke životinje ostvari želja i dobiju dijete u takvom liku: *Da mi dragi bog dade makar ko to zmijče dite! Kako je rekla, tako je i bog dao.* (Stulli, 1963, 97) Također, u mnogim našim predajama u kojima zmija ili neka druga životinja postaje mladoženja ili mlada spomenuta životinja najčešće tek iz trećeg puta uspijeva ostvariti svoju sreću. Neizostavna situacija u predajama o demonološkim bićima koja balansiraju između lika životinje i čovjeka jest i skidanje životinjske kože koju redovito netko ukrade ili odloži na neko njima nepoznato mjesto, a samim se time situacija komplicira. *Da si samo čekala deset dana, ja bi tako ostao i dan i noć i ne bi bio više zmija, a ja sada moram ići i nećeš me više vidit.* (Stulli, 1963, 98)

11. 6. Analiza predaja o zmajevima

Kao i ostala demonološka bića i zmajevi su krvoločni, nemilosrdni, gladni ljudskog mesa i naizgled neuništivi. Uništavaju sve što im se nađe na putu pa su tako u predaji *Zmajev sin* ljudi jedva izašli na kraj sa zmajem mučiteljem tako što su ga ubili. Zajednička karakteristika zmajeva i ostalih demonoloških bića (vukovi, vještice i sl.) jest ta da i oni

balansiraju između lika zmaja i čovjeka. Primjerice, zmajev je sin imao izgled dječaćića i crna krila na leđima. Zmajevi su jako osvetoljubivi što najbolje dokazuje gore spomenuta predaja jer je, naime, zmajev sin raskrvario i izgrizao grudi žene koja ga je dojila upravo iz osвете jer su mu ubili oca. Još jedno zajedničko obilježje zmajeva i ostalih demonoloških bića jest to da se i njih može uništiti i pobijediti. Ljudi su ubili zmaja mučitelja, a djetesce su ukrotili batinama. Na kraju predaje *Zmajev sin* doznajemo o još jednoj zanimljivoj činjenici o tim opakim bićima, a to je ta da je maleni zmaj mogao odmah postati velikim zmajem ukoliko je uspio isisati svu ženinu krv.

12. Neke predaje kazivača o demonološkim bićima u Splitu

12. 1. Crna vištica

To ti se dogodilo jema već više od pedeset, šezdeset godin. Živila san doli u Varošu sa famejon, a kuća nasuprot naše je bila napušćena. Niko ni živi u njoj već duže vrimena, pomalo je i počela propadat. Naši stari su pričali da su se davno nika dva brata sporila oko nje, ma se nisu uspili dogovoriti i partili su, moja ćerce. Partili su, a kuća i daje napušćena. Dica in nisu živila u Splitu niti su ovd dolazili. More bit da su već i unuke jemali. Naši matere i očevi su doma govorili da je kuća ukleta i da je boje da se o temu ne govori. Interesantno da nikor od starijih ni volija puno govoriti o toj kući. Uvik bi nikako kratko prišli priko te teme, a na lice bi in pala ka nika sjena. Znaš, ono ka da se boju, ka da ne smidu o temu govoriti. Bila san tada kurjožasta i vražja mala i kako nan vrag ni da mira ja i moja prijateljica iz ulice Lucija odlučili jedan dan poč viditi ča jema unutra. Prosto nas zaintrigalo. I uspiale smo se nikako provući u dvor...jerbo, znaš, tad ti je svaka kuća jemala svoj dvor, bi je taki običaj...a bilo je već oko 8 uri uvečer, zimsko doba, mrkla mračina, nima ni pasa po ulici...Ma smo ti se mi tako provukle i gledamo kroz prozor, unutra sve u mračini, stolice na tleju okrenute naopako, niki kauč pokriven ceradon..prosto jezivo. I uspiale mi odškrinit oni mali prozor i ne da nan vrag mira i ušle mi tako unutra, pod škripi pod nogan, a nika ledena arija najedanput nas zapuhla, ka nika vlaga...U dnu tega boravka bila su jedna ka mala vratašca, ma smo se pripale ka nikad dosad kad smo čule izunutra ka niko grebanje, struganje, ka da neko ništo dere, prvo malo slabije pa jače, pa opet slabije...Muko Isusova, ča san se tad pripala, maknit se nisan mogla. Mučin ja, muči Lucija, odnija vrag i šalu, ča ćemo sad..sve čekamo da će prestat, ma ono i daje struže, grebe..Maknit se ne moreš od straja, ča ćeš, kud ćeš, di ćeš, majko moja, jadne ti smo...Stojimo mi tako, bidne se uvatile jedna za

drugu kadli ujedanput čujemo na gornjen katu ka nike korake, ka da niko biži gori doli, gori doli...ka da trče niko dite. Ajme, a ča ti je to bilo, moj Bože, mi se brže boje okrenile i biži kroz oni isti prozor kroz koji smo i došle, u sekund smo nestale, u sekund...majko moja, skoro smo jedna drugoj kosti polomile koliko nan se žurilo poč vanka. Trčale smo koliko nas noge nosidu i nismo stale sve dok se nismo zakjučale u mene doma. Nikad se u životu nisan tako pripala, moja ćerce. Cilu noć poslin tega oka nisan sklopila, prosto mi se uvukla jeza u kosti. I sutradan ujutro govorin ja materi ča je bilo sinoć, ča smo ti doživile... kad mater stavi ruku na justa i nikako me prikori pogledon. Govori ona meni: Domina moja, jesan li ti lipo rekla da ne greš tamo. Ako već oćeš znat tamo se govori da ti stoji vištica crna, a niko od nas je ne smi vidit jerbo svaki put kad je neko vidi ili čuje oli je samo spomene umrit će neko u Varošu. Ni ja je sad nisan smila priko justa pribacit, ma si me ti natirala. A govorin ja: Je, majko moja, mi smo ti je čule sinoć kako struže i grebe. I dan poslin tega umra je Ive ča je živi tri kuće daje, a to isto popodne i Marica Jerkova. I sad san je tebi spomenila, je, moja lipa, ma ti te kuće nima višje, a s otin govoridu da je i vištice nestalo.³

Rječnik: vištica – vještica, jema – ima, godin – godina (G mn.), san – sam, doli – dolje, fameja – obitelj, napušćena – napuštena, niko – nitko, ni – nije, živi – živio, vrime – vrijeme, nika dva – neka dva, ma – ali, uspili – uspjeli, dogovorit – dogovoriti, partili su – umrli su, ćer – kćer, daje – dalje, dica – djeca, in – im, živila – živjela, ovod – ovdje, more bit – može biti/ moguće/vjerojatno, jemali – imali, matere – majke, boje – bolje, o temu – o tome, interesantno – zanimljivo, nikor – nitko, ni – nije, volija – volio, govorit – govoriti, uvik – uvijek, nikako – nekako, prišli – prešli, priko – preko, ka – kao, nika – neka, boju se – boje se, ne smidu – ne smiju, kurjožasta – znatiželjna, vražja – vragolasta/ sklona nepodopštinama, mala – malena/djevojčica, nan – nam, ni – nije, da – dao, prijatejica – prijateljica, poč – otići, vidit – vidjeti, ča – što, jema – ima, prosto – jednostavno, zaintrigalo – zainteresiralo, uspiale – uspjele, nikako – nekako, provuč – provući, dvor – dvorište, jerbo – jer, jemala – imala, bi – bio, taki – takav, 8 uri – 8 sati, uvečer – navečer, nima (ni pasa) – nema nikoga, na tleju – na tlu, na podu, naopako – naopačke, niki – neki, cerada – materijal za prekrivanje, odškrinit – otvoriti, pod nogan – pod nogama, ledena – hladna, arija – zrak, tega – tog(a), pripale – uplašile, izunutra – nešto što se nalazi unutar (kuće) i što dopire iz te unutarnje strane, ništo – nešto, maknit – maknuti, nisan – nisam, mučin – šutim, odnija – odnio, prestat – prestati, i

³ Zapisala sam 2014. godine. Kazala mi je Domina Krstulović, 23. 10. 1935.

daje – i dalje, ne moreš – ne možeš, od straja – od straha, di – gdje, bidne – jadne, uvatile – uhvatile, ujedanput – najednom, na gornjen – na gornjem, niko – netko, biži – bježi, gori – doli – gore – dolje, trče – trči, dite – dijete, u sekund – u sekundi, vanka – vani, nosidu – nose, zakjučale – zaključale, u mene doma – kod mene kući, cilu – cijelu, poslin – poslije, oka nisan sklopila – nisan uopće zaspala, govorin – govorim, doživile – doživjele, justa – usta, prikori – prekori, pogledon – pogledom (I jd.), jesan – jesam, lipo – lijepo, ne greš – ne ideš, oćeš – hoćeš, znat – znati, stoji – stanuje, ne smi – ne smije, oli – ili, umrit – umrijeti, neko – netko, smila – smjela, priko – preko, pribacit – prebaciti, natirala – natjerala, umra – umro, živi – živo, lipa – lijepa, nima – nema, više – više, s otin – s time, govoridu – govore

12. 2. Vražje djelo

Kad se sad sitin tega ni dan danas mi ni jasno ča se u biti dogodilo. Jedino je objašnjenje da je u to svoje prste upetlja sam crni đava glavon i bradon. Bilo ti je to kad san jemala 7 godin na Svetu Luciju. Sićan se ka da je jučer bilo. Par miseci prin tega dugo san gledala u jednoj butigi jedne lipe kućne papuče. Jo, ča su lipe bile, svitlo plave boje sa nikin šljokicama po sebi, meke ka pamuk, jo...milina ih je bilo gledat. Ma svaki put kad bi prošla s materon onuda nažalost mi ih ni mogla kupit jerbo su puno koštale i tako san se ja malo pomalo pomirila da ih neću moć dobit. I... taman kad san zaboravila na njih dojde dan o svete Lucije, a š njin i te papuče u mojoj bičvi ča san je ostavila na prozoru. Moja ćerce, koje je to veseje kod mene bilo! Ajme ča san bila sritna kad san ih napokon mogla obuć! A ča je je, stvarno san ih volila...ali, vrag ne da mira, i oti dan san bila gori u sobi obućena u te papuče i jila juvu na stoliću. I eto ti neprilike, prolijen ja slučajno malo te juve po vešti u koju san bila obućena. A lipa je bila vešta, poklon od babe mi za jedan rođendan. Ajme meni, ča san se bila iznervirala tad. Baš pantin da mi je to bija cili niki ludi dan. I ja ti poludila kad san vidila tu maću na vešti i uzela prvo ča mi je došlo pod ruku, jednu papuču s noge, i zajitila je kroz prozor uz riči: Ajde k vragu više! Razumiš, morala san na nećemu iskalit tu jutnju ča me tad uvatila, cila san bila nervožasta oti dan. Nisan uopće razmišjala, vazela san mahinalno tu papuču i buta! I izašla ja odma tražit papuču i tražin ja, tražin, okolo kuće, u dvor, vanka na ulicu, u pitare, ma nima je, nima...ka da je u crnu zemju propala. I tražila san par sati, pitala svoje doma, nikor je živ ni vidija! Tražila san i sutra i prikosutra jerbo mi je nezamislivo da nešto more tako nestat iz čista mira. I ništa, moja lipa, ništa. Nikad više nisan vidila tu

papuču, a sve san okrenila naopako da je najden. Sve. I jedino objašnjenje tega čuda je da je sam vrag doša po tu papuču i odnija je. E, ma od tega dana pazin da rađe prigrizen jezik vengo da zazoven vruga opet. A papuče nikad neću prižalit, e...⁴

Rječnik: sitin – sjetim, tega – toga, ni – nije, ča – što, upetlja – upetljao/umiješao, đava – đavao, glavon i bradon – glavom i bradom/nitko nego on/baš on, san – sam, jemala – imala, 7 godin – 7 godina, sićan – sjećam, ka – kao, miseci – mjeseci, prin tega – prije toga, u butigi – u dućanu, lipa – lijepe, jo – jao, svitlo – svijetlo, svijetla nijansa, sa nikin – s nekim, meke – mekane, milina – užitak, gledat – gledati, ma – ali, s materon – s majkom, kupit – kupiti, jerbo – jer, puno su koštale – bile su skupe, moć – moći, dobit – dobiti, taman – upravo/baš u taj trenutak, dojde – dođe, š njin – s njim, u bičvi – u čarapi, ćerce – kćeri, veseje – veselje, sritna – sretna, obuč – obući, ča je, je – što jest, jest, volila – voljela, oti – taj, gori – gore, jila juvu – jela juhu, prolijen – prolijem, po vešti – po haljini, od babe mi – od moje bake, pantin – pamtim, bija – bio, cili – cijeli, niki – neki, vidila – vidjela, maču – mrlju, zajitila – jako bacila, riči – riječi, ajde – hajde, razumiš – razumiješ, iskalit – iskaliti, jutnju – ljutnju, uvatila – uhvatila, nervožasta – nervozna/živčana, oti – taj, nisan – nisam, razmišjala – razmišljala, vazela – uzela, buta – uzvik koji prati neko bacanje (od tal. butare – baciti), odma – odmah, tražit – tražiti, tražin – tražim, okolo – oko, u dvor – u dvorištu, u pitare – u posudicama u kojima raste cvijeće, nima – nema, zemju – zemlju, nikor – nitko, ni vidija – nije vidio, prikosutra – prekosutra, jerbo – jer, more – može, nestat – nestati, lipa – lijepa, nisan – nisam, vidila – vidjela, naopako – naopačke, najden – našem, tega – toga, doša – došao, odnija – odnio, od tega – od toga, pazin – pazim, rađe – radije, prigrizen – pregrizem, vengo – nego, zazoven – zazovem, prižalit – prežaliti/preboljeti

12. 3. Marjeta vištica

Ovo ča ću ti sad kazat mi je ispriča moj pape kad san bi jako mali. More bit da san jema oko 5, 6 godin. A njemu je to priča njegov pape. Bila ti je u jednomu selu nika stara koja ti s nikin ni govorila. Uvik se držala po strani za svojin poslon, nosila ti je crne suknje i šudare, a kad bi je ko štagod pita nikad ga ne bi gledala u oči i uvik bi čekala kako će šta

⁴ Zapisala sam 2014. godine. Kazala mi je Domina Krstulović, 23. 10. 1935.

prije uteć. Ništo bi promrmljala sebi u bradu i išla daje. Nikad se ni smijala niti je ikad iko iša u nje doma. Bila ti je to prava čudakinja i judi su po selu razglabali da je vištica. I na kraju ti se pokazalo da stvarno je vištica jerbo joj je jedan dan kad je išla priko poja ispala nika knjižica, nika ka teka. I uvatila je mala Antica to i odnila doma materi, a unutra ti sve pisalo o vištičjin mastima, o kolu kojega vodu vištice i o grobjima na kojima se sastaju. Sutradan ujutro obolile su i Antica i cila njena fameja, a poslin par dan svi su umrli. Govorilo se da je to radi tega ča su otkrile njene tajne i uvirile se da stvarno je vištica. Jerbo, znaš, vištice ne podnosu da ih ko otkrije. Poslin tega događaja nikad je više niko ni vidija u temu selu ma i sela ti je brzo nestalo. Kad su nakon par dan ušli u kuću di je stala našli su uza zide puste metle i par križeva raspolovljenih na dva dila. Govori mi je moj pape da je nedugo poslin tega došla velika pošast kuge od koje je nestalo cilega sela.⁵

Rječnik: vištica – vještica, ča – što, kazat – kazati/ispričati, ispriča – ispričao, pape – otac, san – sam, bi – bio, mali – malen/mlad, more bit – može biti/moguće/vjerojatno, jema – imao, 5, 6 godin – 5, 6 godina (G mn.), priča – pričao, u jednomu – u jednom, nika – neka, s nikin – ni s kim, ni – nije, uvik – uvijek, svojin – svojim, poslon – poslom, nosila je šudare – nosila je marame, ko - tko, pita – pitao, uvik – uvijek, šta – što, uteć – uteći/pobjeći, ništo – nešto, daje – dalje, ni – nije, iko – itko, iša – išao, u nje doma – kod nje kući, judi – ljudi, jerbo – jer, priko poja – preko polja, nika – neka, teka – bilježnica, uvatila – uhvatila, odnila – odnijela, doma – kući, materi – majci, vištičjin – vještičjim, o kolu kojega vodu – o kolu koje vode, o grobjima – o grobljima, cila – cijela, fameja – obitelj, poslin – poslije, dan – dana (G mn.), tega – toga, uvirile se – uvjerile se, ne podnosu – ne podnose, tega – toga, niko – nitko, vidija – vidio, u temu – u tome, ma – ali, stala – stanovala, uza zide – uza zidove, na dva dila – na dva dijela, govori – govorio, cilega – cijeloga

12. 4. Vištica i vrag se urotili

Ispričat ću ti priču koju san više puta čuja kad bi se naši stari okupili zimi oko vatre i stali govorit o temu ča su strašnoga čuli ili doživili. E, nekad je to bija običaj da se tako judi sastanu kod nekoga i samo se razgovaraju, a ne ka danas...Oli je tad bilo televizora i

⁵ Zapisala sam 2014. godine. Kazao mi je Davor Meštrović, 2. 07. 1938.

kompjutera ka sad. Bi je jedan stari Jure koji bi svaki put priča o tome kako je jednon davno, ne zna ni on točno u kojemu mistu, jedna fameja išla s malin diteton učinit đir po livadi. A već su ti vrućine bile počele, znaš kako je to kad sunce sije sve u šesnaest. A mali ti je jema tri godine, već je odija sam. I idu oni tako po livadi, po onin puteljcima, kadli najedanput ispid njih eto ti niki pas. Niki crni, krvoločni, onako dosta velik i sta režat na njih, oči mu sivaju. Priti onin zubima. I ukipili se oni, ča ćeš sad, a pas da će put njih i skoči ujedanput na bidnoga maloga. I napa maloga, izgriza ga ciloga onin zubinama, ne pušta ga. Mater kriči, plače od jada, a otac se baci na tu životinjetinu, ali sve uzalud. Nažalost se mali ni spasija, umra je jadan, a otac je teškon mukon nekako usmrtija toga pasa. Bilo je to sigurno strašno za gledat. Tu istu večer doznalo se da je nika stara Jela umrla od posljedica nike borbe i udaraca, našli su je svu izranjavanu. Stari su odma skužili da je ono njezin duh uša u onega pasa i napa maloga. Neki su judi čak govorili da je pas napa malega jer su ga njegovu teškon mukom dobili, mater ga je rodila kad su već izgubili svaku nadu i navodno je par miseci prin nego je zanila rekla: Ako triba, prodat ću i ono najlipje vragu samo da mi je bit mater. Govorija je Jure da je vrag uzeja onega maloga zbog materinih riči.⁶

Rječnik: vištica – vještica, ispričat – ispričati, san – sam, više puti – više puta, čuja – čuo, govorit – govoriti, o temu – o tome, ča – što, doživili – doživjeli, bija – bio, judi – ljudi, razgovaraju se – razgovaraju, ka – kao, oli je bilo (...) – u ovom značenju: zar je bilo (...), bi – bio, priča – pričao, jednon davno – jednom davno, u kojemu mistu – u kojem mjestu, fameja – obitelj, s malin diteton – s malim djetetom, učinit đir – prošetati, mali – maleni, jema je – imao je, odija – hodao, onin – onim, najedanput – najednom, ispid – ispred, niki – neki, sta režat – stao/počeo reži, sivaju – sijevaju, priti – prijeti, onin – onima, ča – što, na bidnoga maloga – na jadnog malenog, napa – napao, izgriza – izgrizao, ciloga – cijeloga, mater – majka, baci se – bacio se (perf.), ni se spasija – nije se spasio, umra – umro, teškon mukon – teškom mukom, usmrtija – usmrtio, pasa – psa (G jd.), gledat – gledati, nika – neka, nike – neke, odma – odmah, skužili – shvatili, onega pasa – onoga psa, malega – maloga, par miseci prin – nekoliko mjeseci prije, zanila – zanjela, triba – treba, najlipje – najljepše, bit mater – biti majka, govorija – govorio, uzeja – uzeo, onega – onoga, riči – riječi

⁶ Zapisala sam 2014. godine. Kazao mi je Duje Reić, 7. 02. 1941.

13. Zaključak

Pisanje ovog diplomskog rada za mene je bilo jedno nadasve zanimljivo i korisno iskustvo. Drago mi je što sam na ovaj način dobila dobru priliku da proširim svoja znanja o demonološkim bićima u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Ovu temu sam odabrala upravo zbog toga jer me oduvijek intrigiralo ono drukčije, mistično, onostrano i tajanstveno. Vjerujem da je ovo tek početak mog daljnjeg bavljenja spomenutom tematikom. Količina i raznovrsnost literature o demonološkim bićima u našoj tradicijskoj kulturi zaista je golema, a samim time nam pruža jako plodno tlo za istraživanje.

Također, sve ove usmene priče i predaje na koje sam naišla u literaturi dio su kulture i tradicije našeg naroda, one su naše narodno blago. To su priče koje su već stoljećima utkane u naš narod, koje u sebi sadrže specifičnosti kraja u kojem su nastale i njegovih ljudi. One su neizostavan dio naše povijesti i nas samih, a zaboraviti njih značilo bi zaboraviti na to tko smo i odakle dolazimo. Nažalost, zbog danas vladajućeg potrošačkog mentaliteta življenja prisutna je opasnost za našu tradicijsku kulturu i usmenu književnost i baš se zbog toga moramo još gorljivije boriti za njihovo očuvanje kako bi i generacije koje dolaze vrlo dobro znale tko su i gdje je kolijevka njihove civilizacije. Smatram da bi svaki pravi stanovnik svoje domovine trebao raditi na istraživanju i upoznavanju duhovne baštine jer, kako kaže prof. Marko Dragić u svojoj knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti: U toj su baštini naši korijeni i povijet naša, a narod koji ne poznaje svoju povijest osuđen je na njezino ponavljanje*. (Dragić, 2007, 10) Poseban su dojam na mene ostavili izvorni kazivači s kojima sam bila u kontaktu i način na koji su mi prepričavali priče o demonološkim bićima o kojima su i sami kao djeca slušali. Nevjerojatno je to koliko se mogu uživjeti u pričanje, njihova energija, kao i to koliko neznatnih detalja pamte već godinama i vjerno ih prepričavaju budućim generacijama. Vjerujem da se upornošću i dobrom voljom od strane istraživača, ali i kazivača može još štošta doznati o demonološkim bićima u našoj tradicijskoj kulturi.

Tanka je granica između demonoloških bića i ljudi. Iz svih gore navedenih i analiziranih predaja možemo zaključiti da oni zapravo jesu ljudi kao što je to, primjerice, slučaj s vješticom koja je naizgled obična žena koja poprima oblike različitih životinja, sa ženom koja se može pretvoriti u vuka, sa zmijom koja balansira između tijela zmijske i naočitog mladića, sa ženom koja ima vražju glavu, s ljudima koji se nakon smrti pretvaraju u vukodlake i slično. Na ovaj ili na onaj način, demonološka su bića stalno prisutna oko nas. Ona su neizostavni protagonisti priča za djecu, u njih se ljudi vole maskirati u vrijeme karnevala, njima se i danas

neka djeca zastrašuju, o njima se snimaju filmovi i serije, a za mnoge se zle ljude kaže da su pravi vragovi. Da ta bića nisu toliko nedostižna i nepoznatljiva najbolje ilustrira citat Viktorije Faust koja o tajanstvenom kaže: *Treba naučiti oslušivati ritam prirode da bismo postali njezinim dijelom i tek ćemo tada moći iskoristiti sva njena magična svojstva. Tek tada prestat će nam biti strane neke čudne stvari koje zapažamo da se događaju oko nas i moći ćemo ih shvatiti.* (Faust, 2000, 64)

Izvori i literatura

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača: Domina Krstulović

Davor Meštrović

Duje Reić

LITERATURA

1. Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1996.
2. Bogdanov i sur., *Leksikon jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1974.
3. Bošković – Stulli, Maja, *Narodne pripovijetke*, Školska knjiga, Zagreb, 1963.
4. Bošković Stulli, Maja, *Usmene pripovijetke i predaje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
5. Bošković-Stulli, Maja, (ur)., *Žito posred mora. Usmene priče iz Dalmacije*, Književni krug, Split, 1993.
6. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
7. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007./2008.

8. Dukić, Davor (ur.), *Zmaj, junak, vila: antologija usmene epike iz Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992.
9. Faust, Viktoria, *Vještice – Knjiga Sjena*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2000.
10. Gilles, Jeanguenin, *Sotona i njegove zamke: egzorcist svjedoči i odgovara na pitanja o demonima, opsjednuću, urocima*, Verbum, Split, 2010.
11. Glavurčić, Miro, *Satana: uvod u demonologiju*, vlast. nakl., Beograd, 1978.
12. Holzapfel, Otto, *Leksikon europske mitologije*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
13. Hruškovec, Tomislav, *Đavlu zapisane: o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj*, Imprime, Zagreb, 1998.
14. Ivanišević, Frano, *Poljica: narodni život i običaji*, Društvo Poljičana »Sveti Jure«, Priko, 2006.
15. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb-Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
16. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985.
17. Kuvačić – Ižepa, Mate, *Poljica: putovanje kroz povijest i krajolik*, Naklada Bošković, Split, 2002.
18. Leger, Louis, *Slavenska mitologija*, Grafos, Beograd, 1984.
19. Michelet, Jules, *Vještica*, Slovo, Zagreb, 2003.
20. Orlić, Drago, *Štorice od štrig i štriguni*, Naklada Zoro, Sarajevo, 2008.
21. Petersdorff, Egon von, *Demoni, vještice, spiritisti*, Verbum, Split, 2012.
22. Russell, Jeffrey Burton, *Mit o đavolu*, Nakladnik, Beograd, 1982.
23. Simpson, Jacqueline, *Evropska mitologija*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988.
24. Tomić, Celestin, *Vjera i postojanje sotone*, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca, 2007.
25. Vrkić, Jozo, *Vražja družba*, vlast. nakl., Zagreb, 1991.

26. Zamarovský, Vojtech, *Junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.

Sažetak

U radu je dan prikaz najčešće prisutnih demonoloških bića u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Kao glavna građa uzete su hrvatske usmene priče i predaje o vješticama, vragovima, vukodlacima, vukovima, zmijama, kugi i ostalim demonološkim bićima. Rad započinje prikazivanjem obilježja usmenog stvaralaštva, a potom su objašnjeni glavni pojmovi. Nakon toga dan je kratak prikaz svih bića koja sačinjavaju skupinu demonoloških bića. Poseban je naglasak stavljen na vještice kao demonološko biće najviše zastupljeno u hrvatskim usmenim pričama. Središnji i glavni dio rada sačinjava moja podjela demonoloških bića. S obzirom na zastupljenost u literaturi podijelila sam ih u tri skupine, odnosno u skupinu vještica, vragova i ostalih bića i potom izdvojila njihova ključna obilježja. Rad završava navođenjem nekoliko predaja kazivača o demonološkim bićima u Splitu.

Summary

This thesis gives an overview of the most usually present demonological beings in croatian traditional culture. The main material are croatian folk tales and legends about witches, devils, werewolves, wolves, snakes, plague, and other demonological creatures. The thesis starts with describing the main characteristics of oral literature and then explaining the main concepts. After that, a short description of all the creatures that make up the group of demonological beings is given. Particular emphasis is placed on witches. Witches are the the most represented demonological being in croatian oral stories. The central and the main part of the thesis is my division of demonological beings. After I investigated how often are they represented in literature, I divided them into three groups. That is the group of witches, the group of devils and the group of other creatures whose key features I wrote. The thesis concludes with writing several tales of native informants about demonological beings in Split.